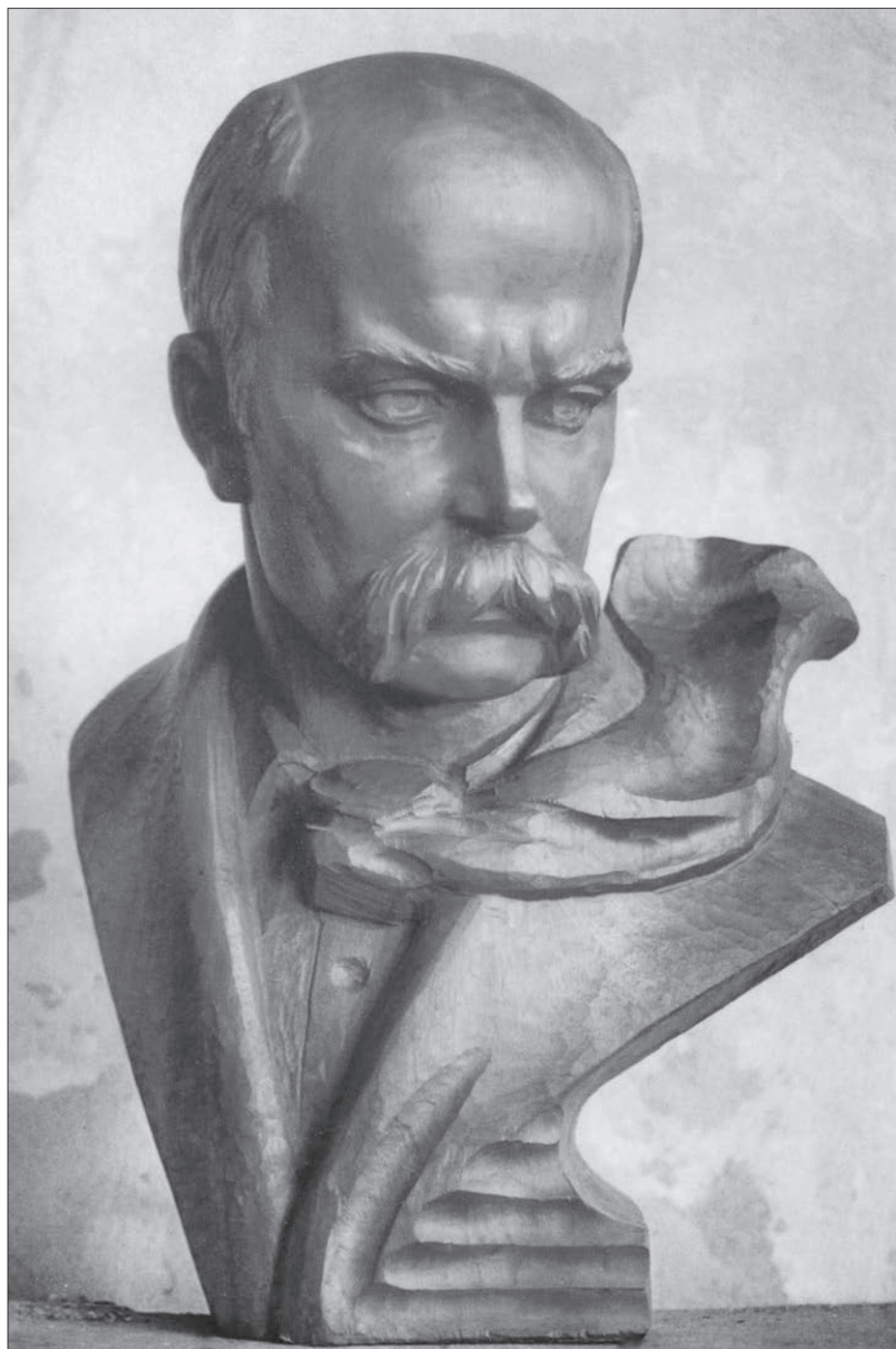

ДУНАЯ

№ 5 2024

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: október 2024

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Олена Прібиткова Подих війни	2
Станіслав Новицький Добірка поезії	9
Олександр Гаврош Врятувати Тараса Шевченка	21
Віктор Петров (Домонтович) Помста	29
Франц Кафка Процес	35
Наталія Ребрик Чин Миколи Мушинки	45
Микола Жулинський Невтомний трудар на ниві українознавства	49
Данило Ільницький Микола Мушинка, Свидник і пиво	52
Валерія Чередниченко, Марія Бліндюк Людина-епоха	53
Василь Ільницький Про Скунця-редактора	55
Михайло Роман Життєвий ювілей доц. д-р Л. Баботи	59
Тетяна Ліхтей Розмова з Л. Баботою	62
Василь Кухта «Corona Carpatica» назвала лауреатів	67
Андрій Дурунда Сергій Федака: «Повінь, не повінь, а орати треба»	68
Володимир Сергійчук Ми в Росії – на своїй землі	73
Володимир Поліщук Роман Станіслава Росовецького «Шевченко між світами»	76
Юрій Шевчук Кіно і війна	86
Петро Кралюк Один з найбільших міфів часів СРСР	90
Соломія Антонюк-Кириченко, Тарас Шмігер Петроній. Сатириконтон	92
Тетяна Ліхтей За крок до Вічності	95

ПОЕЗІЯ

Олена ПРІБИТКОВА

До збірки поезії **Олени Прібиткової «Подих війни»** (Ужгород: Рік-у, 2024. - 352 с.) увійшли вірші, які відображають почуття, що вирували в душі авторки, та події, які відбувалися в Україні від початку повномасштабної війни по грудень 2023 року. В цих віршах весь біль нескореного народу, розпач, що охопив українців на початку великої війни, безкінечна любов до України, сила козацького духу, яка укріплює міць захисників та сповнює їх звитягою, лють та зневага до ворога, непохитна віра в Перемогу та квітуче майбуття України.

Кожен читач обов'язково знайде для себе вірші, які торкнуться його серця, перегукуватимуться з його власними почуттями та емоціями, оскільки поезія, яка увійшла до збірки, різноманітна за жанрами і стилем написання та зможе задовольнити смаки і вподобання найвибагливішого шанувальника поетичної творчості.

Подих війни

Ти не плач, моя Вкраїно!
Стисни волю всю в кулак
Та молись за свого сина,
Що боронить від собак!

Хай брудна їхня країна
Усвідомить всю ганьбу.
І щоб мова солов'їна
Скрізь лунала в тім краю.

Ми ж не будемо жорстоко
Убивать їхніх дітей.
Українець лиш високо
Стяг підніме. Наш Еней!

Наші душі будуть чисті
Від ненависті і зла.

Хлопці мужні й гонористі
Знищать нечисть, що повзла.

Пам'ятатимемо завжди
Біль своїх важких утрат.
В нашій пам'яті назавжди –
Хто кому кривавий брат.

Розбудуємо країну
На руїнах наших міст.
Створим кращую родину –
Кожен з нас бо ж оптиміст.

Жити будем ми прекрасно
І з сусідами в ладу.
Славить долю повсякчасно
Й не зважати на орду.

Ми славетні українці,
Нас веде козацький дух.
Ми напишем на сторінці
Сказ про переможний рух!

02.04.2022

Ми вже ніколи не станем колишніми,
В наших очах вже не зникне печаль.
Ті покоління, що будуть прийдешніми,
Вразять світ міццю своєю, мов сталь.

Не довірятимем більше ніколи ми
Цим безкінечно брехливим словам.
Вставатимем завжди рядами сміливими
Й відсіч незламну дамо ворогам.

Щоб наші діти ніколи не бачили
Відчаю сліз в материнських очах,
Воїни наші списи наточили –
Вони перетворять загарбників в прах.

Наша Україна назавжди отримала
Місце своє серед вільних країн.
Лиш Україна нелюда втримала
Страшною ціною життів і руїн.

Світом поширяться велич українська.
Станемо кращими серед рівні.
Ми вже ніколи не будем колишніми.
Про подвиг народний складають пісні.

15.04.2022

Квітне вишня біля хати,
Рясним цвітом обійма.
В тій хатині сива мати
Свого сина вигляда.

Він її єдиний хлопчик.
Змалку був такий пустун!
Кликала його «горобчик»,
Він сміявся, веселун.

А сьогодні син сміливо
Нищить десь там ворогів.
Мати ж просить в Бога дива –
Щоб синочок уцілів.

Він, рідненький, зрідка дзвонить,
Не шкодує теплих слів.
Дзвінким голосом говорить,
Каже: «Лупим москалів».

Він ще й весело сміється
На тлі вибухів близьких.
Її серце часто б'ється,
Лице змочене слізьми.

Мати молиться щоночі
За всіх хлопців, що із ним.
Вона лиш одного хоче:
Щоб вернувся він живим.

Щоб його всі побратими
Теж прийшли в батьківський дім.
А ми всі пишались ними,
Щиро дякували всім.

За спокійний наш світанок,
Щебет вранішніх птахів.
Щоб молились кожен ранок
За синів, що на війні.

20.04.2022

Поволі котиться сльоза,
В душі спустошеності прірва.
В мені тепер війни гроза,
Біль від натягнутого нерва.

В моїх очах нині завжди
«Град», що лягає середмістям.
Несамовитий крик біди
Летить над спаленим обійстям.

Моя душа щодня вмира
Від заподіяного звірства.
У Сатани в очах пітьма,
Жага до світового царства.

Орда зомбованих істот
Вбиває задля насолоди,
Катує мужній наш народ,
Щоб ми не прагнули свободи.

Лиш вірою тепер живу,
Що наша правда переможе.
Вкраїну підіймем нову,
І Бог нам в цьому допоможе!

22.04.2022

Моя Україна палає,
Вона так давно у вогні.
Сьогодні весь світ уже знає
Ціну прорашистській брехні.

Ми мужньо боронимо землю,
Де пращури наші жили.
Змінити ми маємо долю,
Щоб діти щасливі були.

Не змусять від страху здригатись
Нас з вами ворожі війська.
Не довго снарядам ще рватись,
Ми звільнимо наші міста.

Нас не злякають ракети,
Які по домівках летять.
Наповняться чорні пакети,
Нехай московити тремтять.

І не охопить нас острах,
Коли поруч бій гуркотить,
Бо не спочивають на лаврах,
А нищать їх хлопці в цю мить.

Вони не побачать ніколи
В очах наших й тіні жаху.
Це наші відважні соколи
На захисті нашим в годину лиху.

Ми вже перестали боятись
Нахабства цієї орди.
Не будем ніколи скорятись,
Пліч-о-пліч встаємо завжди.

Бо сила вкраїнців незламна
Й геройський, нескорений дух.
Надія ворожа даремна,
До Перемоги наш впевнений рух!

26.06.2022

Як можна не любити Україну,
Коли в степах її народжена душа?!
Чекати тих, які стріляють в спину?
Чому так мізки роз'їда іржа?!

Чужим богам вклонятися роками,
Наосліп линути до несвоїх зірок.
Вдавати, що воюють з вітряками,
Насправді не ступивши навіть крок.

Пристати на спаплюжені джерела,
Соромитися постатей своїх.
Палити мовчки книжки і дерева
Там, де колись співали солов'ї.

Шукати привід не навчатись мові.
Не відчувати милозвучності й чуття.
Її слова всі різнокольорові,
В них сенс натхнення нашого життя.

Чому не гріє душу вишиванка?!
Це наших пращурів священний оберіг.
Була вона століттями вигнанка,
Сплелась в ній візерунком далечинь доріг.

Чи можуть люди жити без коріння?!
Його безжально знищував москаль.
Він замість ґрунту розкидав каміння,
Тепер на місці щастя проросла печаль.

Сьогодні платим непомірну ціну
За прагнення позбутися ярма.
Долаєм мужньо полум'яну днину,
Бо іншого шляху у нас тепер нема.

Згадайте, люди, що ми українці.
Нехай в серцях віродиться любов.
Не мешканці віддалених провінцій.
Прийшов вже час позбутися оков.

Лише тоді розквітне Україна,
Коли здолаємо ми клятих москалів.
Любов'ю проросте рясна калина,
Як в Заповіті нам колись Кобзар звелів!

04.03.2023

Цінують завжди кожна мить,
Життя тепер так швидко плине.
Політ років не зупинить,
Немов пісок, течуть хвилини.

Щодня радійте сходу сонця,
Вдихайте квітів аромат.
Мрійливо гляньте у віконце,
Смакуйте теплий шоколад.

Ходіть босоніж по травиці,
Гуляйте разом під дощем.
Рахуйте літні блискавиці,
Мандруйте світом з вітерцем.

Кохайте щиро, беззавітно
І не шкодуйте про свій вік.
Нехай приходить з вами світло,
Не треба стримувати сміх.

Навіть коли душа болить
І смутком серце огорнуло,
Цінують завжди кожна мить,
Доки життя ще не минуло...

17.3.2023

Станіслав НОВИЦЬКИЙ

Український поет, публіцист, громадський діяч. Член Асоціації українських письменників (2018), Товариства письменників і журналістів імені Івана Франка (2022) та Національної спілки журналістів України (2023). Засновник і головний редактор літературно-мистецького альманаху «Євшан» та «Сівач».

Лауреат літературних премій імені Михайла Коцюбинського, імені Леоніда Народового (2022), імені Леоніда Глібова, імені Олеся Гончара, імені Павла Тичини (2023), Літературної премії «Князь роси» імені Тараса Мельничука (2024), премії імені Юрія Тітова, Львівської обласної премії імені Катерини Мандрик-Куйбіди, Всеукраїнської премії імені Івана Багряного (2024), Літературної премії імені Марка Вовчка, Вінницької обласної премії імені Володимира Забаштанського.

Автор поетичних збірок: «Акафіст коню» (2020), «Полудень» (2021), «Воскресіння віт» (2021), «Розуміння простору» (2022), «Крони дерев холодні» (2022), «Фронтальне скло» (2022), «Передмовчання» (2022), «Гріх і честь Віктора Погрібного» (2022), «Зруб» (2023), «Із молитовника осені» (2024), «Коріння дощу» (2024). Також з'явилась друком збірка «Небесна глина» у перекладі на польську мову Тадея Карабовича. Окремі тексти перекладено польською, англійською, французькою, білоруською, угорською мовами.

КОРА ПОРОЖНЕЧІ

жінко
ти не з ребра
мого

маємо
з тобою
всього лиш
хлібину
і біле вино
вечір
над зиму
і сонце
над небо
маєм
окраєць
денного жару
сум над землею

так
біло
так світло
мудрість лягає
у сон
почорнілий
жінко
прокинься
весна
над
весною
липу цілують
бджолині вуста
ти
не з ребра
народилась
улітку

липа
цілує
бджолині
вуста

душа
завмерла

вогонь
страждальний

у
молитві
самотини
сховано
літопис
вечора

подумалось
житиму
без
воскресіння
денного
і

у славі
серця
ніхто
не з'явить
горя
на небі
крізь
вікно
назовні

ХАТКА З ПОПЕЛУ

Хатку з попелу
й не так легко будувати квітці
яка має листя замість рук
яка зустрічає зиму у ній
десь у серці квітки
попіл перетворився
у її мрію
і листя на сонце
у сні з попелу
у небі з попелу
але не чорного
а білого

брати квітки
живуть у хатинці
з попелу
яких вона вигадала
щоб не сумувати

вони
навіть
зробили
їй косицю з вітру
а терен
ходить поміж людей
і роздає молоко

квітка
напуває хмари
щоб вони не були з попелу.

мабуть у найглибших снігах
не прокидаються наші сни
бо й вони за товщею вечорових дерев
за найтоншою хвилиєю теплоти
туляться до чужих тіней
без спочинку без вітру туляться

у повільній мінливості щезання
тільки метелики відчуватимуть самоту
тоді для них пісок з глиною стане гніздом
вода стане кров'ю
а наші слова порожнечою
бо
хто за тобою
в глибокому сні
зостанеться
тільки метелики на білих квітах
тільки видива весни
більше
нічого

Тадею Карабовичу

знову
наповнюючись світлом
сонце
червоніє у корі
порожнечі

скажи
мені
друже
до яких пір
вітер
зринатиме
з мертвих
квітів

живі
метелики
вічні

метелики
навколо
нас
гора
з тиші
і
казка
з неправди

колись
ти
сказав
що
поети
вічні

живі
поети

де
темінь
злягла
у наші
сни
де
легше
вдати
самоту
в глибоких
очах
півдня
торкаюсь
вихрищ
ніжних

земля
далека
до неба
і далечінь
зароджується
з близькості

у
карих
затмарках
черешень
вітер
не сколихнеться

нічні
буйності
лелек
он
сади
моляться

впали
яблука
і
затремтіло
сон

Борису Гуменюку

у пророків давно
нічого немає
пророки
зчищають глину
з автоматів калашникова
пророки
одягаються в чорну тінь
в земельну тінь Господа
вони зупиняються
біля кожного валу
вони творять
істину
з істин денних
вони лягають
у сни як діти
вони воскресають
з попелу
вони стають
живими і мертвими

стають
у своїй подобі
у своїй силі
у пам'яті
холодним
покровом люті

серед них немає
ніяких ікон
або рушників
ніяких молитов
чи свічок
тільки світання
серед них
тільки
земля
і
заповіт

+ + + +

бажання завжди надмірні
у стоголосій мірі будуємо стіни
кам'яні стіни а за ними ще і ще
стіна бачилась мені за тобою
у небі стіна бачилась
подумалось
як земні кам'яниці
можуть бути небесними
на землі
як брехня що ховається
в порожнечі мовчання
може стати правдою

світло надмірності
поряд з вигаданою мудрістю
не піддається щезанню

але
якщо відкинути зайве
можливо найголовніше
побачити тебе
у вечірній порі зітхань
де завжди хочеться тиші
дощових крапель

на білому підвіконні ранку
один Бог почує нас
будуємо стіну за стіною
храм
будуємо
а Бог разом із тобою
дивиться на дощ
за вікном

+ + + +

хтось напише про цю війну краще за нас
а поки слухайте як прокидаються наші серця
як у підземеллі чужих думок
як у церковній силі молитовних подихів
кажуть
що кожному з нас далеко до Бога
але близько до того що зветься любов'ю
близько до нас молоді стіни будинків
або ті ж солонуваті подихи крові з потом
гарячі як літнє каміння біля дороги
гарячі стіни обпалених будинків
подихи теж обпалені

простота завжди мудра

подих вимагає крові
серце вимагає пороху
хоч трохи
хоч на хвильку до тих стін
які проминально сліпнуть перед тобою
або ж тим
що колись трапиться
а потім стане історією
стане раною
стане подихом
стане війною
та ніколи не буде смертю

+ + + +

проростаєш крізь траву
такий собі мученик з мучеників
а сам
забуваєш доторки теплих рук
забуваєш як серед ночі
вона цілує твою спину

або як пригортається до тебе
всім тілом
як молиться біля тебе
і тільки за тебе
мученик
саме з отих мучеників
які опісля смерті стають квітами

сон дихає тремтінням
забутих снів
руки наші так далеко
від сну

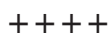
а вранці
прокинувшись
довго згадуватимеш
як тепло стає пам'яттю

у колі життя
в колі між диханням і смертю
шукаєш тільки себе
у відсутності міри дихання
дивишся на усмішку чорноти ночі
чи підступ води до горла
п'єш воду
чуєш воду
молишся
а потім приходить Бог
а потім приходить Апостол Петро
і вода стає свяченою

як і село
у якому дихає
Святий Дух

а нині тиша
молитви
тиша води
свяченої води Дніпра

твої подруги
вони такі милі та справедливі

мов дівчатка з квітами на картинах
давно померлих майстрів
вони вигинають хвилі навколишнього
простору
цілують чужі вуста
думають дійти до кохання
з невідомих шляхів

ти повертаєшся додому
тулишся до мертвих глиняних стін
говориш з тим кого давно немає
на світі чудному і грішному

говориш з мовчанням
як з рідним братом

+ + + +

моя непокоро
так близько нам із тобою
до забуття
миттєвості

вкрило тернове гілля
сумне надвечір'я
звільнило думи
покотило сонце
за степовий курган
знов
музика
за твоїми плечима
вмирає
востаннє
слухай її як останній сон
що прораховує кроки
від крику до смерті
слухай

простір глибшає
величний хор
тиші
ковтає
літній вогонь
літне
повітря

біля воріт
зупиняється вода
оцей дощ
зупиняється

+ + + +

ніч видінь

люба
навіть у пташки
два крила
а у нас із тобою
віра
серце
трохи вечірніх сліз
повір мені
я пізнав істину
горобцям сниться осінь
а потім тепло наших рук

люба
ніяк не можу спинитись
сховатись би
заблукати у казці
що сам собі вигадав

бо так має статись
повертатиму погляд зради
до твоїх очей
слухатиму інших жінок
шукатиму твій погляд
у чужих ніжностях
у чужих зіницях
кольору попелу

не чую твоїх пісень
крізь зачинені вікна
темних кімнат пам'яті

не клич
мене
сни вмирають
опівночі

вже хмари торкались
твого надвечір'я
непомітно
леміш хитнувся над
чорною сльозою поля
тобі не боляче
тобі не до сльози
тобі повні груди любові
тобі хрестик за гріх
ближчий

від мене
до небесних птахів серпня
не
до любові тобі
хай скажеш востаннє
але після того
як плуг догорне землю
як поле відплаче молитву
таку довгу
але не печальну
таку як твоє слово
ясну і світлу

буде земля
понад нашим голосом
вища

матимеш
оцей плуг у пам'яті
матимеш
сльозу
ріднішу за чужу постіль
ночі

плуг доколисує землю
доспіває пісню
за солов'їв
пригортає траву
до німоти
легшої
за повітря

ПРОЗА

Олександр ГАВРОШ

Міжнародна рада з книг для молоді (IBBY), що знаходиться у швейцарському місті Базель, оголосила Почесний список кращих дитячих книжок 2024 року.

189 видань із 68 країн увійшли до престижного міжнародного каталогу, що складається раз на два роки і представляє роботи кращих літераторів, ілюстраторів та перекладачів.

Українське письменство представлено книжкою відомого дитячого письменника з Ужгорода Олександра Гавроша «Врятувати Тараса Шевченка», видану харківським видавництвом «Фоліо». Повість із серії «Музей пригод» розповідає про пригоди київських музейників у 1847 році та арешт Тараса Шевченка. Як зазначає автор, його метою було доступніше й цікавіше розповісти школярам про життя Т. Шевченка у Києві.

Олександр Гаврош

Врятувати Тараса Шевченка

Друга подорож «Музею пригод»

(Уривок)

Розділ 5

...Останнім часом у Ромашки, як друзі лагідно називали директора Музею раритетів, почалася чорна смуга. «Емоційне вигорання», – пояснив йому знайомий психоаналітик, з яким вони час від часу грали у великий теніс.

– Ти перестав отримувати кайф від життя. Подивися на себе: чоловік у розквіті сил, а виглядаєш, як загнаний кінь. Присвяти вже нарешті час собі! – радив йому спаринг-партнер, коли вони після гри сиділи в кав'ярні «Олімп» біля спортивного комплексу. – Через десять-п'ятнадцять років загнешся – і гаплик. А хто буде ставити мало-го на ноги?

– Як взагалі відбивається від рук. Геть неконтрольований стає! – зітхав Роман Лук'янович.

– Правильно! Бо ти нічого, окрім своєї роботи, не бачиш! Знайди вже собі нарешті жінку! Музейнику потрібна муза!

– А як же син?

– Та він тільки виграє, якщо вдома з'явиться жіноча рука! Ти ж спілкуєшся з ним, як у казармі: тільки накази віддаєш.

«Де ж ту музу знайти? – критично оцінив себе у дзеркало Ромашка, згадуючи вчорашню розмову. – Е, хай та модна психотерапія западеться! Як із жінкою бабитись, краще присвятити себе науці. Україна потребує жертвовної праці. Геть спокуси! Працюваторьки! Працюваторьки! Вперед за генієм!»

Роман Лук'янович цікавився Шевченком завжди. Недарма йому на першому курсі подарували портрет Кобзаря. Ззаду на дерев'яній дошці яснів чорнильний напис: «Ромку! Якби Шевченко був живий, він потиснув би тобі руку!» і підписи його невгамовних однокурсників.

Але останніми днями він став справжнім шевченкоманом. Перелопатив про Кобзаря книжки, що були у музейній бібліотеці, передивився всі документальні і навіть художні фільми. Директор став кепсько спати. Його мучило якесь нерозв'язне питання, про яке він не хотів нікому зізнаватися.

А все почалося у понеділок, коли йому до рук потрапила нова книжка-каталог «Меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка в Києві». Розмовляючи по телефону, він знічев'я гортав 30-сторінкову кольорову брошуру, що прийшла поштовою розсилкою до музею, поки його око не затрималося на світлині веранди. Тут був сфотографований самовар на кутовому столику та плетене крісло-гойдалка. Позаду стояла лакована шафа, а на стіні висів масивний дерев'яний годинник.

– Так-так, у неділю обов'язково – матч-реванш. Переможцю – велике пиво, – за інерцією мовив директор у слухавку і вже хотів перегорнути сторінку, та його чіпкий мозок щось зупиняло. Він підняв окуляри на чоло і вже зблизька став роздивлятися фото. Поки його не шокував здогад: крісло-гойдалка було вельми схоже на те, що стояло в їхній потаємній кімнаті. Неймовірно! Треба їх обов'язково порівняти.

– Ти що – помер? – почувся у слухавці невдоволений голос його партнера з великого тенісу. – Гей, Ромцю! Ти мене чуєш?..

Але Роман Лук'янович сидів як заморожений. Він навіть поклав слухавку на стіл, поки з неї не долинуло ображене пікання. Однак директор цього не чув. Він втупився у фотографію крісла, а його думки запрацювали з космічною швидкістю: «Невже доля подарувала мені ще один шанс? Це фантастично! І в прямому, і в переносному значенні цього слова! Адже перенестися в іншу епоху, все побачити на власні очі, прояснити невідоме, відшукати втрачені раритети – ця місія гідна найвідоміших першовідкривачів!» Роман Лук'янович досі картав себе за торішній, по-дурному втрачений шанс. Міжчасовий портал зіпсувався через якогось примітивного гризуна, щоб йому зуби повипадали! Адже тоді музейники насправді так мало змогли побачити і зафіксувати! Отакої! Як Бог дасть, то й у вікно подасть!

Директор підхопився зі свого місця і, попри поважну фігуру, хутко заходив по кімнаті слонячими кроками. Він завжди так робив, коли хвилювався. Казав, що так йому легше думається. Хоча знайомий психолог пояснював це заспокоєнням тіла через ритмічні фізичні навантаження.

«Так, спочатку я ще раз роздивлюся наше відреставроване крісло, розберу його на атоми, а далі негайно подамся у музей Шевченка», – вирішив пан Роман і віддав Галюні необхідні розпорядження на час своєї відсутності.

На жаль, того дня випробувати крісло-гойдалку, яке виявилось достоту як їхнє, не

вдалося, бо біля нього весь час стовбичили люди. Не кажучи вже про те, що за кілька кроків знаходилося стаціонарне місце охоронця.

Але директор вирішив не квапитися. Цього разу слід було ретельно продумати можливу мандрівку в часі. Наступного дня він відвідав Національний музей Шевченка на бульварі, все там докладно роздивився, згодом обклався на роботі книжками і почав занурюватися в Шевченкову епоху.

Чим більше начитувався, тим більше розумів, яке колосальне наукове значення матиме його подорож. Цього разу він вирішив не обмежуватися кількома годинами. Якщо все спрацює, слід зупинитися в минулому довше. Тож про всяк випадок обрав для мандрівки кінець тижня, аби на роботі мати законні вихідні.

Щоправда, у четвер, який припав на 5 квітня, він раптом переіменув свої плани і вирішив стартувати негайно. Вочевидь, на це вплинула якась нова важлива інформація, якщо він не встиг навіть попередити Яся. У будь-якому разі у п'ятницю він мусив повернутися, аби не залишити сина на кілька днів самого. Що би міг зробити за такий час малий Попадинець – страшно навіть уявити! Адже Ясь був ще той кадр.

Тож у четвер по обіді, вдягнувши ще аспірантський сірий костюм, а на голову – фетрового капелюха, який би якнайбільше пасував минулій епосі, пан Роман подався у провулок Тараса Шевченка, 12.

Але й цього разу Ромашці не пощастило залишитися біля заповітного крісла на самоті. Не випробовуючи більше долю, він плюхнувся у крісло-гойдалку, чим викликав обурення жіночого персоналу музею, представниці якого одразу розкудахкалися, як квочки, і заходилися витягувати його звідти, наче казкову ріпку.

Коли ж до них приєднався охоронець, сили стали явно нерівними. Лише солідна вага Романа Лук'яновича та треновані велосипедом і йогою м'язи ще втримували його у кріслі. Коли ж усі побігли за поліцією на майдан Незалежності, директор зміг нарешті провести обряд перенесення грішного тіла у таємничі світи. При словах «Свято наближається!» він зажмурих очі й не розплющував їх доти, поки не обірвалися голоси роз'ятреного жіноцтва на подвір'ї. Було чутно лише, як рівномірно цокає настінний годинник.

– Гм... – потягнувся весело вгору світлий вус Ромашки, адже кілька секунд тому цей дзигар мовчав, як партизан. – Здається, вийшло!

Він набрав повітря в широкі груди і поволі розплющив очі.

Розділ 6

Годинник показував пів на четверту, хоча був зовсім інакшим на вигляд. До того ж не настінний, а настільний. Він стояв на дерев'яній етажерці, прикритій вишитою серветкою. Та й уся кімната, обклеєна жовтими шпалерами, геть не скидалася на засклену веранду. Роман Лук'янович глипнув на мобільник: зв'язок відсутній, але час змінився лише на годину. Весь його хитромудрий план будувався на тому, аби збігся день.

Раптом зелена канапа, що стояла в кутку, заскрипіла, і на ній хтось важко повернувся. Пан Роман від несподіванки застиг, мов скульптура, адже досі у кімнаті він нікого не зауважив. Хоча директор був доволі авантюрною особою, однак навіть у нього від страху застигла кров. На щастя, невідомий на дивані спав, посопуючи з-під тонких вусиків. З-під картатого пледа виткнулося худорляве обличчя і русавий розколошканий чуб. На вигляд невідомому було близько сорока років, хоча чоло вже прорізалось зморшками.

«Слава Богу!» – перехрестився Роман Лук'янович і вдячно глипнув на потемнілого святого на покуті. Далі потихеньку піднявся з крісла, намагаючись, аби воно не зари-

піло. З усієї обстановки лише воно нагадувало про меморіальний музей Шевченка.

Директор визирнув у вікно, за яким тягнувся сад, що вже вкрився першою трави-чкою. Про те, що Роман Лук'янович знаходиться в тій самій хаті, свідчили лише харак-терні сині дерев'яні віконниці, які були розчакнуті навстіж.

«Спрацювало! Господи, як цікаво! Алілуя!» – звів він до неба руки і навшпиньки підійшов до круглого столу, на якому лежали каламар, олівці і розгорнута велика тека з малюнками. Це були зарисовки Києва.

«Супер! Оце бомба!» – прошепотів директор і ще раз озирнувся на сплячого. Але тут відчинилися двері сусідньої кімнати, і директор завмер з піднятою ногою, наче спійманий на гарячому крадій. Як би йому хотілося у цю мить стати невидимим... Але двох чудес за раз не трапляється. З-за дверей виткнулася голівка семирічної дівчин-ки. Вона здивовано дивилася на великого дядька в окулярах, що ошелешено витрі-щався на неї.

– Ти хто? – здивувалася дитина у ситцевій блакитній сукенці. Її темно-русява кіска була зав'язана червоним бантиком.

– Я? – відкрив рота Роман Лук'янович і, попри свою хвалену ерудицію та кмітли-вість, не знайшовся, що відповісти.

– Ти хіба не бачиш, що Сажин спить? Він просив йому не заважати!

«Сажин!» – миттю зяснила думка в мудрій директорівій голові. Це ж художник, який жив разом із Шевченком! Вони удвох училися в Академії мистецтв у Петербурзі, а потім разом малювали краєвиди Києва. Оце удача!

Щоправда, удача могла обернутися в будь-яку мить на провал. Бо Сажин при згадці про своє прізвище щось сердито буркнув під ніс і повернувся обличчям до дерев'яної спинки канапи.

– Який невдоволений! – прошепотів Роман дівчинці з блідим личком та сірими уважними оченятами.

– Він завжди такий, коли перебере! Ходи за мною! – махнула вона йому рукою.

Директорові нічого не залишалося, як прокрастися навшпиньки в сусідню кімнату. Тут теж був диванчик і стіл, але доладний порядок виказував, що цим покоєм наразі не користуються.

– Це кімната Тараса Григоровича, – мовила дівчинка і залізла на високий стілець. – Поки його нема, я тут іноді малюю.

Вона взяла олівець і стала малювати на аркуші якісь закарлючки. Мала виглядала на диво серйозно, як на свої роки.

– А як тебе звати? – погладив її по руській голівці Роман Лук'янович, намагаючись установити довірливі стосунки.

– Марійка, – дівчинка злізла зі стільця і зробила кніксен, – Марія Житницька.

«Донька господаря будинку! – одразу пригадалася Романові стаття із наукового збірника, написана відомою дослідницею життя Шевченка київського періоду Мари-ною Карпенко. – Батько дівчинки, Іван Іванович Житницький, діловод Палати дер-жавних маєтностей. У 1835 році на позичені гроші збудував цей будинок. А після смер-ті дружини частину кімнат змушений був здавати у найми».

– Тато ще на роботі? – обережно запитав Роман Лук'янович.

– Так, але невдовзі має прийти. Пообіцяв мені медового коника, якщо буду чемною.

– А Тарас Григорович де?

– О, його вже нема кілька місяців! Як поїхав після Різдва, то й досі не повернувся. Геть про нас забув... – насупило брови дівча. Вона схилила голівку трохи набік і диви-лася пильно низу.

– Але кімната залишається за ним?

– Так, він обіцяв татові заплатити, як приїде 5 рублів сріблом за місяць. Нам те-

пер потрібні гроші. Бо Віра вчиться в Інституті шляхетних панянок. Однієї батькової платні на нас трьох не вистачає.

Роман Лук'янович уважно роззирнувся кімнатою. Канапа була заслана зеленим покривалом. З кутка виглядало дзеркало у чорній широкій рамі. На вішаку висів білий парусиновий костюм Шевченка та плащ. Згори запиленої шафи виглядав солон'яний бриль.

– Марусю! – пролунав із сусідньої кімнати невдоволений голос Сажина. – Принеси глечик із водою! А ще краще – узвару! А то в роті цілу ніч коти гніздилися! Хух...

– Йому завжди так кепсько після вдало проданої картини! – озвалася дівчинка і провинно глипнула на Романа Лук'яновича. – Я сходжу на кухню, а ви тут посидьте...

Щойно за дівчинкою зачинилися двері, як директор підхопився з місця як ужалений. Він хутко скинув із себе сірий костюм і вдягнув Шевченків. Свої речі повісив на вішак і прикрив їх згори якоюсь барвистою хусткою, аби не було помітно підміну. Подумати тільки: за цим столом Шевченко написав свої поезії «Лілея» та «Русалка», сюжети яких почув від сліпих лірників! Директор обережно прочинив вікно на всю широчінь і визирнув на подвір'я. Воно виходило якраз на вулицю. Чи, краще сказати, на широку стежку, що вилася поміж хатами, розкиданими далеченько одна від одної. Уже по-справжньому пригріло весняне сонце, і на Козиному болоті нарешті трохи просохло.

Роман Лук'янович схопив бриля і заходився вилазити крізь вікно на безлюдну вулицю. Позаяк він був доволі габаритним, то це виявилось не такою легкою справою. Він ледь не розбив скло коліном. Кумедно, якби його зараз застало у такій позі це невинне дівча. «Ото би сміху було!» – похитав головою директор, уявляючи цю картину, гідну пензля видатних карикатуристів. «Директор музею цупить Шевченків костюм» – чудовий заголовок для бульварної преси!

На щастя, до кімнати ніхто не увірвався і на стежці його не чекала засідка. Тож Роман Лук'янович у парусиновому костюмі та натягнутому на потилицю брилі почалапав стежкою вниз до Хрещатицького майдану, де, за свідченнями істориків, у XIX столітті містився базар.

Позаяк Шевченко теж був широкоплечої статури, то піджак сидів на Романові як улитий. Зате штани виявилися короткуватими і підкреслювали оригінальний фасон чорних черевиків, що не могло не подивувати тутешніх модників.

По дорозі директор музею вибудовував план своїх дій. Але спочатку слід було з'ясувати, який нині день і рік...

Розділ 8

Путівець привів Романа Лук'яновича від Козиного болота просто до Хрещатицького майдану, оточеного невеликими кам'яними та глиняними одноповерховими будинками. Посередині величезної площі розташовувались ятки з товарами, поміж якими вешталися покупці. Сюди сходилися віялом одразу п'ять чи шість вулиць, тож це було звичним місцем зустрічей для мешканців Старого міста, як називали тоді цей район кияни.

По суті, це були межі колишнього княжого Києва із головними святинами – Софійським та Михайлівським соборами, Андріївською церквою. Унизу під Старим містом підковою тягнувся гомінливий торговий Поділ, що прилягав до Дніпра. Уздовж річки на південь на пагорбах та у видолинках розташовувався Печерськ зі знаменитою Києво-Печерською лаврою та військовою фортецею, яку посиленими темпами будували російські імператори, боячись втратити «матір городів руських».

Були, ясна річ, іще численні околиці. Але Київ середини XIX століття знаходився в основному в цих межах. На лівому пологому березі Дніпра, де починалася Чернігів-

ська губернія, вже темніли соснові бори. Кияни там не жили. Це все Роман Лук'янович вичитав, готуючись до мандрівки.

Із Хрещатицького майдану чудово проглядався Інститут шляхетних панянок, який неначе нависав над площею кількома своїми білими корпусами на пагорку. З іншого боку виднівся новозбудований польський костел Святого Олександра. Київ швидко розростався.

Пан Роман від збентеження захотів пити. Мимоволі запхав руку до кишені і намацав жменю дріб'язку. Віддавши хвалу Шевченкові, який завжди носив мідяки для жебраків, він підійшов до тітки у білій хустці, що продавала узвар. Купивши за копійку велике горня золотавого напою із сушениць та ще й на додачу жменю солодких бульбиків, Роман Лук'янович став повільно трапезувати в тіні полотняної ятки, з насолодою роздивляючись ці живі картини з минулого.

Базар гудів, як роздратований бджолиний рій. Чимало чулося польської мови. Поруч щось герготів тарабарською говіркою сухий, як комар, єврейський торговець шапками у довгому чорному лапсердаку. Поміж свитками манячили капелюшки, пальта, рясни. Продавали харчі здебільшого жінки в українському народному одязі, які гомоніли по-своєму, лише іноді вживаючи московські словечка, коли покупець був зовсім здалека. Це в них виходило кумедно, і директор музею зміркував, що саме так зароджувався отой мовний суржик, яким досі балакають мешканці значної частини України. Дівчата пишалися в кольорових стрічках, вплетених у коси, та в разках барвистого намиста. Черниці в темному, як галки, вбранні збирали пожертви на монастирі. Мов пень посеред трави, стирчав на площі жандарм із багряною невдоволеною пікою і нафарбованими вусами, що випиналися, мов дроти.

Через майдан, здіймаючи куряву, сунули відкриті брички і закриті фіакри, мчали військові вершники в яскравих мундирах, круторогі воли поволі тягнули навантажені крамом вози з Подолу, босоногі діти гнали корів та кіз смакувати першою травичкою по довколишніх яругах. Одне слово, теперішня головна площа України виглядала вельми екзотично.

Роман Лук'янович упивався цими мальовничими сюжетами, і в його голові зринали сторінки з повістей Нечуя-Левицького та Квітки-Основ'яненка. Для історика побачити все на власні очі – як для релігійного фанатика побувати на небесах. Вищого блаженства не вигадаєш. Директор музею навіть забув, чого, власне, так квапився в цей час. Він відчував піднесення у душі і ні про що не хотів думати. Просто сприймав світ очима і вухами, насолоджувався виглядом цих вусатих дядьків у високих смушкових шапках та довгих свитах, славних молодичок у вишитих сорочках і керсетках чи блідих панянок у білих широких сукнях та пишних капелюшках.

Однак, як відомо, щастя триває недовго, тому його так катастрофічно не вистачає. Не встиг пан Роман замовити собі ще одне горня пахучого узвару, як його ззаду хтось ляснув з такою силою, що аж оніміло плече.

– Матінко рідна! Чи це мені сниться? – прогудів хтось над вухом у директора. – А ми вже думали, що ти, бурлако, геть від товариства відбився.

Роман Лук'янович, попри неформальний вигляд, не любив показного панібратства. А тому різко розвернувся, аби продемонструвати нахабі свого могутнього кулака.

Однак той сам відступився, побачивши за великими окулярами розлютовані шпари очей, що ладні були просвердлити наскрізь.

– Д-даруйте! – промимрив невідомий. – У мене розгулялися нерви. Я випадково сприйняв вас за художника Шевченка. У нього достоту такий самий костюм і бриль. Ми колись разом його купували... Але зараз бачу, що ви вищий за нього і старший.

Обличчя молодика видалося Романові Лук'яновичу знайомим. На око йому було років тридцять – тридцять п'ять. Можливо, його робила старішим іспанська борідка і

бакенбарди. Вбраний він був у чепурний жилет і трохи потертий синій сюртук. Штани були по-модному звужені і зі штрипками. Хусточка в крапочку зав'язана на шії бантом. В руках добродій тримав елегантну палицю. Видно було, що панок дбає про своє реноме.

– З ким маю честь розмовляти? – підняв свого бриля директор музею, збагнувши, що цей тип може стати йому в пригоді.

– Афанасьєв, – торкнувся краю свого блакитного циліндра фронт. – Олександр Степанович.

– А-а! Афанасьєв-Чужбинський! – кинувся його обіймати Роман Лук'янович, чим викликав спантелічення у нового знайомого. Адже це був не хто інший, як третій квартирант, який проживав у будинку з Шевченком і Сажиним.

– Ви назвали мене Чужбинським? – здивувався той. – Але чому?

– Так це ж ваш літературний псевдонім!

– Але я не підписую свої твори псевдонімом.

– Будете! – запевнив його Роман.

– Афанасьєв-Чужбинський... – замислено промовив молодик, наче пробуючи слово на смак. – А й справді – Афанасьєвих у Росії – хоч греблю гати. А Чужбинський буде один! Я вам дякую за ідею, пане...

– Попадинець. Роман Лук'янович! – простягнув широку правицю директор музею.

– Дуже приємно! – міцно потиснув йому руку молодий літератор. – За таку слушну думку я мушу вам поставити могорич.

Він любив спілкування і не виносив одноманітності. Тому з радістю кидався у нові знайомства.

– Ходімте у кафе-шантан у Царському саду. Сьогодні п'ятниця, і під вечір гратиме військовий оркестр. Я вас пригощу найкращим шампанським! Зіграємо партію у преферанс або в більярд!

Далі він почав щось плести французькою, але Ромашка, хоча й займався мимохідь французькою вже кілька років, нічого не втямив. Мабуть, за півтора століття вона вельми змінилася. Або акцент в обох франкоманів був далеко не паризький.

Поки вони йшли до парку, який тягнувся схилом з чудовими краєвидами на Дніпро, Роман Лук'янович вираховував, скільки часу він має. Адже якщо музей зачинять, то він не зможе потрапити додому. У нього вперше стиснуло серце при думці про Яся. Він же ж дитину ні про що не попередив! Та й де Попадинець ночуватиме, якщо zostanie тут? До закриття Шевченкового музею залишалося дві години, і за цей час слід було все встигнути.

– Олександр Степановичу, ви не нагадаєте сьогоднішнє число? – запитав Ромашка, коли вони простували довгою липовою алеєю.

– 5 квітня, якщо не помиляюся.

– А рік?

– 1847-й, – із подивом глипнув на співрозмовника Афанасьєв і тепер уважно до нього придивився. Йому впали в око чудернацькі окуляри, нетутешні черевики. Та й взагалі – говорив той, наче іноземець. Його мова, попри знайомі слова, звучала якось інакше.

– А ви, даруйте, чим займаєтеся? – запитав він дебелого нового знайомого. – Ви з панів чи підпанків?

– Я? – знітився директор музею, хапливо думаючи, як відповісти на таке просте запитання. – Е-е... Колекціоную старі речі... Хочу відкрити приватний музей.

– Чудова ідея! – запалився одразу Афанасьєв. Схоже, він належав до тих натур, які швидко запалюються, хоча й хутко перегорять. – Геніально! У Києві поки що немає жодного музею! Ваш стане першим!

– А колись буде ціла сотня! – вирвалось ненароком з уст Ромашки, аж він прикусив язика.

– Ціла сотня... чого? – зупинився Афанасьєв, згораючи від цікавості.

– Ну, я вірю, що Київ з часом стане видатним культурним центром, яким він був за часів Ярослава Мудрого.

Афанасьєв підозріло подивився на співрозмовника, але нічого не сказав. Роман Лук'янович вирішив бути обережнішим і занурився у вправи з датами. Отже, якщо сьогодні 5 квітня, то коли вірити довіднику Петра Жура «Труди і дні Кобзаря», сьогодні Шевченко... Роман увімкнув свій комп'ютер на широких плечах... має прибути до Києва! Як він про це забув! От дрява голова! Скільки часу він змарнував на нікчемні бублики! Адже саме через приїзд Шевченка Попадинець і вирішив негайно випробувати крісло-гойдалку у меморіальному музеї.

– Ви впевнені, що сьогодні саме 5 квітня 1847 року? – схопив він за рукав Афанасьєва. До їхнього вуха уже долинав гомін публіки, яка щедро вкрила галявину перед кафе-шантаном, що виднілося крізь дерева.

– Я переконаний в цьому так само, як те, що я – поет! Між іншим, деякі мої вірші плутають із Шевченковими. Ми часто на вечірках читаємо разом.

– Знаєте що, люб'язний Олександрє, у мене є достовірні відомості, що нині до Києва має приїхати Тарас Григорович. Давайте його зустрінемо на березі Дніпра. На біса нам здався цей військовий оркестр?

– Геніальна думка! А потім ми приїдемо сюди з Тарасом. Якщо зможемо! Ха-ха! Я його знаю: він завжди після довгих розлук прагне надолужити пропущене. Але спочатку тут вип'ємо по келиху шампанського для настрою, а тоді вже гайнемо на Поділ! Не переймайтеся! Все буде в ажурі!

– Нащо гаятися? Краще зробімо це із видом на переправу через Дніпро, аби ми не прогавили Шевченка!

У Афанасьєва, який згодом став-таки Чужбинським, вже виразно сформувалася думка, що цей «колекціонер» – особа, м'яко кажучи, непевна. Звідки він знає про приїзд Шевченка, якщо Афанасьєв, співмешканець і приятель, нічого не відає? Хто він збіса такий? Його ім'я і прізвище всюдисущий літератор чув уперше. Справа видавалася темною, і в поета закралася підозра, що до цього причетна поліція. Це найперше спадало на думку, зважаючи на нещодавній арешт професора Костомарова та кількох студентів університету, про що шепотівся весь Київ. Подейкували, що наступним у черзі значиться Шевченко.

Біля кафе-шантана стояла вільна бричка – візник щойно привіз штабс-капітана у блискучих еполетах із дамою. Тож, не гаючи часу, новоспечені знайомі кинулися до вільної брички і невдовзі з вітерцем помчали на узвіз, яким кияни спускалися зі Старого міста на Поділ.

Однак у стосунках між ними на мить запанувала певна настороженість. Кожен міркував про своє, боячись висловити вголос здогади. Афанасьєв гадав, як йому чинити зі шпиком: прикинутися його спільником, аби заробити у жандармів свідчення лояльності на майбутнє, чи навпаки – ризикнути і завадити вистежити Шевченка. «Сочинитель», хмурачі темні брови, розривався між цими протилежними варіантами. Натомість Ромашка сумнівався: чи варто відкритися новому приятелю? Та й як пояснити, що перед ним – прибулець із майбутнього? Це ж звучатиме цілковитим безглуздя!

У таких болючих сумнівах бричка привезла добродіїв до переправи коло Боричевого узвозу, де купка подорожніх виглядала пором, що вже наблизився до середини Дніпра. Поміж ними нетерпляче походжали двоє жандармів з офіцером, який тримав руку на ефесі довгої шаблі...

Віктор ПЕТРОВ (ДОМОНТОВИЧ)

Віктор Платонович Петров, який писав також під псевдонімами Віктор Домонтович та Віктор Бер – український філософ, літературознавець, історик і письменник першої половини ХХ століття. Разом з Валер'яном Підмогильним – один з основоположників жанру українського інтелектуального роману. З кінця тридцятих років – радянський розвідник.

Народився в сім'ї священника. Дитинство пройшло в Одесі. У 1913 році закінчив Холмську чоловічу гімназію, а в 1918 – історико-філологічний факультет Київського університету. Отримав срібну медаль за свою дипломну роботу «Н. М. Язиков, поет пушкінської плеяди. Життя і творчість». Пізніше працював у Етнографічної

комісії Української Академії наук. У 1920-ті роки Петров належав до гуртка неокласиків. Опублікував ряд літературних творів під псевдонімом В. Домонтович. У тридцяті роки отримав ступінь доктора за дослідження «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість». Остання посада перед війною – директор Інституту етнографічних досліджень.

У 1941 році опинився (як пізніше з'ясувалося, не випадково) в окупованому гітлерівцями Харкові. Там він став одним із засновників «Мистецького українського руху». У 1942 і 1943 роках випускав журнал літературний журнал «Український засів», від якого виявився недовгим – незабаром журнал був переведений з прифронтового Харкова до Кіровограда, де і закінчив своє існування в 1943 році. Віктор Петров-Домонтович, однак, встиг опублікувати в «Українському посіві» свій роман «Без ґрунту», пізніше, вже в еміграції, вийшов його роман «Доктор Серафікус».

З 1942 року побував у багатьох містах України – Севастополі, Києві, Кременчуці. У Києві співпрацював з Олегом Ольжичем, який високо цінував літературний та науковий талант Петрова, який був знайомий ще з його батьком О. Олесем. У 1943 р. очолював кафедру етнографії Українського наукового інституту у Львові, в 1944-1945 роках був співробітником Українського наукового інституту в Берліні. Улас Самчук писав, що Петров в Берліні ходив у мундирі німецького офіцера. Пізніше з'ясувалося, що він з 1930-х років був пов'язаний з НКВС і виконував у ворожому тилу розвідувальне завдання, за що у 1965 році Петров був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Після війни до 1949 р. проживав в Мюнхені, де редагував щомісячний журнал літератури, мистецтва і критики «Арка», в 1947-1949 роках на посаді професора викладав етнографію на філософському факультеті Українського вільного університету в Мюнхені, читав в Богословській академії патрологію (не маючи теологічної освіти).

18 квітня 1949 Петров зник з Мюнхена. У його викраденні звинувачували бандерівців і радянські органи держбезпеки, однак незабаром з'ясувалося, що в СРСР його ім'я не зникло з бібліотек, як це зазвичай траплялося з тими, хто «не повернувся» – більше того, на нього посилася відомий радянський археолог Монгайт. Через деякий час з'явився і сам Петров. До того, як цей факт став відомий емігрантам, на захист Петрова від звинувачень у співпраці з радянською розвідкою виступили багато видних діячів еміграції. Вони вказували на великі заслуги Петрова перед антирадянським рухом – зокрема, на те, що Петров опублікував в емігрантській пресі докладні відомості про більшовицьких репресії проти українських діячів культури.

У Москві Петров працював в Інституті археології, а з 1956 року – у Києві в Інституті археології. Втративши документи під час війни, Петров був змушений знову захи-

стити дисертацію в 1966 році. У 1957 р., коли закінчилася його «перевірка», одружився з Софією Федорівною Зеровою, вдовою українського поета і літературознавця Миколи Зерова, розстріляного в 1937 року, з якою був знайомий ще з двадцятих років. Помер в 1969 році за письмовим столом. Похований у Києві. Не встиг закінчити словник прусської мови. У 1988-1989 роках у Нью-Йорку видано тритомне зібрання творів В. Петрова-Домонтовича

Помста

(З циклу «Романтика»)

Суворий гнів розтинав груди. Роз'ятрене серце жадало відплати. Ненависть п'янила мозок.

Але до моря дійшло хоробре козацьке військо. Багато відважних вояків, козаків – сміливих лицарів, наклало головами під вежами Перекопу. Гарячою парубоцькою кров'ю напоїло каміння вузьких вуличок Кафи й Гурзуфу.

В руїнах лишився лежати Крим. Догорали спустошені міста.

Стиснені судомою долоні рук даремно простягалися в благанні про пощаду.

Купами брудного грузу лягли стрункі мінарети мечетів. Зганьблений мармур палаців змішався з попелом аульних покидьків. У попалених садах чорними привидами стирчали звуглілі пеньки дерев.

Після оргій нищення, після лементу й зойків прийшла тиша.

Лише кішки, божевільні од жаху, лякаючися самоти, блукали в одчаї серед уламків знелюднених селищ.

...Кошовий отаман Сірко спішив вивести військо з Криму.

Мекали вівці, іржали коні, рипіли мажари. Довгі валки з загарбаним добром рухалися на північ. Чабани гнали отари тонкорунних овець. Замість соли й сушеної риби чумаки везли барила, набиті талерами й дукатами, що їх покладено на вози поруч з важкими сувоями оксамиту й блаватасу.

Дамаська зброя, передавана в спадщину від покоління до покоління, змінила власників. Арабські чистої крові кобиллиці, падишахові подарунки, плекані в ханських стайнях, дісталися в здобич січовій голоті.

І козаки, розправляючи вуса, малювали собі в уяві, як, пишаючись строкати-ми багдадськими шаллями й вишуканим мереживом з Брабанту, підуть стрункі кароокі молодичі на Спаса до церкви й текинські темно-червоні килими покриють липові різьблені лави на покуті козацьких хат у Сулимівці й Баришівці.

...Слідом за валками, стежками, вибитими в степовій траві кінями, рухалися юрби визволених з бусурманської неволі бранців.

Вони йшли без відпочинку, день і ніч, знемагаючи від згаги й втоми. Вони йшли, й примара ясных зір і тихих вод батьківщини вабила їх уяву.

Пригнувшись до луки сідла, прожогом проносилися вздовж розтяглих валок, юрб і отар вістові козаки. Шалений крик: «Швидше! швидше! швидше!» краях повітря. Удари нагая підганяли відсталих.

Змучені люди підтримували одне одного, несли на плечах, тягли за собою, падали. Упавши, повзли.

Пекло сонце, вівяв вітер. Люди марили й божеволіли. Хижі птахи кружляли в безхмарному небі. Ночами вили вовки.

Біль перемагав зоряну мрію. Зникла радість перших днів визволення. Страждання прийшло на місце радості.

Пекло сонце. Воно спопеляло й спалювало. Воно вбивало й нищило. Репа-
лися пересохлі губи й вкривалися струпом.

Упавши на траву, люди плакали сльозами безсилля й одчаю.

– Води! – протогнав Микита. – Господи, – скаржився він, – чому ти покинув мене?

– Чи це ти, Микито? – хрипло спитав Каленик.

Голос Микитин доходить до Каленика притлумлений, немов крізь повсть:

– Чи ти мене чуєш, Микито? Га?..

Йому не відповів ніхто. Якщо ж і відповів, то Каленик не почув нічого. Важ-
кими ударами молота соняшна спека гупала в його вухах. В очах, крізь тонку
плівку повік, стрибали й пливли, в шаленому мигтінні проносилися, кружляли
вогненні кулі. Вони збожеволіли, ці променясті, різнобарвні кулі, їх кружляння
захоплювало Каленика, і він теж нісся за ними й з ними, хоч це й було йому
боляче, і ноги йому стигли, німіючи в стисках соняшної хуги.

Тоді раптом зникло все: соняшний хаос, сухий попіл уст, згага безкраїх сте-
пових пустель, гарматний гуркіт кривавих вибухів. Усе поглинула чорна німа
нерухомість провалля.

Час зник. Коли ж притомність знов легким дотиком метелика торкнулась
його чола, Каленик прошепотів, звертаючись у безгомінний трупний простір
спеченого сонцем степу.

– Як ти радів, Микито, тоді, коли вони прийшли до нас!

Микита лежав поруч нього, він не ворушився. Каленик шепотів далі:

– Микито! Чи ти мене чуєш?.. Я кажу, ти допомагав їм вішати Гасана. Пам'я-
таєш, може, Микито, ти приніс мотузку, щоб повісити Гасанового сина на яблу-
ні, яку ти посадовив і виплекав у садку твого господаря? А вже ж і солодкі були
яблука з тієї яблуні!.. Чи ти хочеш пити, Микито? Візьми яблуко, їх у мене цілий
мішок. Вони добре заспокоюють згагу в такий гарячий день, як сьогодні, коли
вітер не дме з моря.

Каленик був щедрий і приятний. Він не хотів дорікати нікому. Він сказав:

– Ти радів, Микито, а тепер нарікаєш і скаржишся.

Каленик маячив.

Вітчизна вимагала жертв. Її доводилося купувати ціною втрат і страждань.
Треба було згинув, загинути, перейти через смерть і спопеліти. Каленик зро-
зумів це. Він зрозумів усевладність смерті; він зрозумів, що над усім панує
смерть й усе народжується зі смерті. Каленик не нарікав. Ні, він не нарікав.
Він був лагідний.

Важкий подих виривався з його грудей, як хрип розчавленого. Темними пля-
мами чорніли провалля очей. Обтягнені тонкою шкірою, вкриті шаром куряви,
випиналися вилиці. Босі збиті ноги стирчали, як у кістяка. Чорні й жилаві.

Мука поглинала людину. Уже не було людини. Людина непритомніла.

І тоді раптовий удар нагая, дотиком розпеченого заліза, прорізав глуху чор-
ноту пітьми. Пробуджував очманілих.

Похитуючись, тремтячи від напруження й болю, людина робила кілька кро-
ків. Ішла, як сліпа, в одчаї, для якого не було слів. Упавши, деякий час ще
дихала, поки не приходив кінець.

Жалю не було, був тільки наказ отамана: швидше! Отаман Сірко спішив
вивести своє військо з Криму!

Трупи втікачів стелили далекі степові незнані шляхи.

Рипіли мажари, іржали коні!

Тільки на шостий день дозволив отаман спинитись і перепочити.

Різали сухий очерет. Розкладали вогні. У великих казанах варили юшку.

На горі коло річки старий чернець правив панахиду по поляглих козаках.

Пахло чебрецем, материнкою, сухою травою. Вітер колихав пожовклий очерет мулкої ріки, гнув ковилу. З вузьких уст ченця здував сивий попіль імен.

– Раба Божого Овксентія... Раба Божого Охріма... Степана... Мехтодія...

Тихо брязкали ланцюжки кадила. У прозорому повітрі м'яко коливалося фіалкове пасмо кадильного диму.

І коли панотець скінчив панахиду і підніс хреста, щоб благословити вірних, слабка його рука тремтіла, і біле його волосся маяло на вітрі, й загинався край епитрахилі. Старечим своїм голосом, звертаючись до кошового, він сказав:

– Яко Мусій з неволі єгипетської ізраїльтян вивів, такожде й ти, благовірний пане-отамане, з полону бусурменського християн, матерей, братів і сестер наших вирятував. Да благословить Господь Бог тебе й бранний чесний подвиг твій!

Кропилом, сплетеним із сухих васильків, старий панотець торкнувся схиленої голови кошового. Краплини свяченої води сьйвом тремтячих перлин стікали з голеної Сіркової голови в западини його почорнілих щік.

Сухими, спрагненими устами він торкнувся білої, як молоко, холодної, як метал, ченцевої руки.

Знав Сірко: з урочистим триумфом стрінуть його в Києві. Галасом сурм, гулом літаврів, гуркотом гарматних пострілів привітають його вступ до міста київські міщани на майдані перед мурами Софії. Спудеї, в довгих синіх кунтушах з золотими китицями, вишикувані рівним шерогом, виголосять панегірик, складений на його пошану достославним панотцем ректором академії. У похвальних віршах його ім'я згадуватимуть поруч з іменами Мусія, Давида й Ахілеуша.

Стояв Сірко змарнілий, спалений сонцем. У грудях горіло серце; в серці горів соняшний полумінь перемоги.

За ним перед темними юрбами виснажених бранців червоним вогнем горіли кармазини козаків.

Зі щасливою радістю оглянув Сірко юрбу визволених з полону бранців, що задля їх порятунку проллято ріки крові, військо, незорі отари овець, що розбрелися по степу, табуни коней, валки мажар і гарб.

...Палали вогнища, булькотіла вода в великих казанах з ситим виваром. Тріщав очерет, підкидуваний оберемками в огонь.

Під вечір, оточений бунчужними, кошовий, обважнілий і каламутний, вийшов із шатра. Всів на жеребця, що йому не було ціни, поплескав по шиї рукою й змахнув булавою:

– Рушаймо!..

По козацьких лавах, по отарах, по валках передалося:

– Гайда!.. Рушаймо!..

З пронизливим криком, пригнувшись до сідел, пронеслися з кінця в кінець поля вістові козаки:

– Швидше!

Ударами нагаїв підіймали тих, що забарювалися.

Уже рипіли вози. Вже рушили отари овець. Вечірньою прохолодою потягло од мулкої степової ріки. Тонко співали комарі. Кумкали жаби. Закути у золотий панцер захід саяв, простуючи назустріч бузковій імлі вечора.

Але темною німою стіною лишилися стояти люди. Вони були обдерті й виснажені. Як дотик небуття, їх гнітила утома.

Люди стояли, пригноблені й чорні, немов ніч, що наближалася, уже наперед викреслила для них рахунок днів.

Отаман звів з подивом брову.

– А це що? – спитався він.

Він чекав.

– Ну?!..

Нетерплячість росла в ньому.

– Гайда-те! – гукнув він до людей.

Люди стояли, не ворущачись. Вони лякали тепер самих себе. Жаден з них не знав, що може статися через мент. В них не жило більше нічого, окрім страху перед шляхами в прийдешнє.

Були вони вже не люди, лише подоба людей. Трупи. Безважні тіні душ беззгучно прослизали в безвість, не лишаючи слідів на поросі порожніх піль Елізіуму.

Згасли золоті шати заходу. Мовчання сутінів лягло на очерети, простяглося по пагорбках, попелом вкрило валки. Воно протікало, як води Лети, щоб напитися їх – забути все. Присмерки відокремили отамана і людей.

Кінь переступав ногами. Хитнув головою – дзенькнула вуздечка.

Сірко з люттю відштовхнув од себе мовчання, тишу вечора, як одштовхують жінку, що зрадила.

– Ну, то як? – глухо спитав він і глянув на юрбу.

Тоді вийшов уперед з юрби Каленик. Звертаючись до отамана, він сказав, бо отаман наказував говорити:

– Ми люди нещасливої долі! – сказав Каленик. – У тебе, отамане, свої шляхи, у нас свої. Ти – кесар, ти – володар; ми – невольники. Ти – переможець, а ми люди втрат. Ти все, ми ніщо. У тебе є вітчизна, ми її загубили. У нас немає іншої вітчизни, окрім тієї, яку ми виплекали на чужині і яку ми носимо в болі наших сердець. На вигнанні в чужих садах ми посадили яблуні, ми плекали їх, і вони дали свій плід.

І Каленик хотів оповісти отаманові про Микиту, про яблуню, яку посадовив Микита в Гасановому саду, про те, які соковиті й солодкі були яблука з того дерева і які гарні були вони на смак у спеку, і про мотуззя, якого не було в козаків і якого приніс Микита козакам, щоб повісити Гасана й його сина на тому дереві, і як по дорозі з Криму Микита знесилився і впав, і як козак ударив його нагаєм, і він, Микита, підвівся, ступнув кілька раз і знов упав, і так лишився назавжди лежати там десь у степу, ніким не похований, падло для вовків.

Хотів показати Каленик на збиті свої ноги й роз'ятрені рани, на струпи уст. Він маячив, сповнений гіркістю безнадії й лагідної покори. Маячив уголос чи про себе, в уяві? Кричав чи шепотів? – Скаржився чи благав? Винив чи лише скиглив? Обурювався й повставав чи корився?

І тоді, лютюючи, скрикнув Сірко:

– Ми вивели вас з полону. Ми проливали кров. Кращі козаки-лицарі згнули задля вас, проклятих, а ви хочете вертати?

Найстрашніше, чого ніхто не наважився здумати, жакливе, як остання втра-та, чого ніхто не посмів би вимовити, було сказане.

Каленик зідхнув з полегшенням. Він кивнув головою; він ствердив з усією простотою серця, – був він щирий:

– Так!

Зі страхом глянули козаки на отамана й боязко одвели свої очі вбік, щоб ненароком не зустрітися зором з зором. Не потрапити в хвилину гніву під око кошовому отаманові. Був він без міри страшний у своєму гніві.

Та Сірко відповів спокійно, без серця, немов байдуже, мов те, що сталося, й найменше не збентежило його, анітрохи не лягло йому на серце:

– Ну, то що ж? Хай буде так! Хто хоче вертатись, хай вертається. Я не борюю! Кому полон миліший за волю, й бусурменство – за святу віру, я не при-неволюю.

Але юрба не рухалася. Люди не йшли. Сіра стіна в попелі присмерків зда-валася примарою, витвореною галюцинаціями потвори.

Кажани з чорними крилами демонів беззгучно носилися в повітрі. Сірко не-терпляче крикнув:

– То чого ж ви? То йдіть!

І люди, почувши наказ, щоб іти, пішли. Стіна рушила, немов легкий вітрець розвіяв попіл присмерків.

Чорні, обдерті, знеможені, похитуючись, підтримуючи один одного, люди йшли повз лави червоножупанних козаків, повз валки з татарським добром, повз отари овець. Гарчали на них лихі чабанські пси. Вишкіряли зуби.

Стривожений кінь, на якому сидів кошовий, витяг голову, прищулив вуха і заіржав. Сірко схилився вперед і долонею, щоб заспокоїти коня, погладив його по шиї.

А всередині ріс гнів. Росла лютя. Спалахнуло чорне полум'я злоби.

В полі з криком знялися чорні зграї гайвороння.

Уся ненависть, що протягом цілого життя жила в Сіркові, що другою істотою стала в ньому, що проривала вали Перекопу, пустошила країни, руйнувала міста, на порох стирала села, десятками тисяч винищувала ляхів і татар, що він її плекав як клятву, – прокинулася в ньому. Зі спалених вуст зірвався од-чайдушний крик:

– Ру-байте!.. Ру-байте!..

Заніс шаблюку. Кров опекала мозок. Обличчя набилося кров'ю.

Блиснули шаблі, і лавами – лава за лавою – погналися козаки на тих, що серед них були брати, сестри, батьки їх. І не було ні пам'яті, ані жалю.

Кінський тупіт поглинув людський крик. Курява, що знялася, вкрила вбив-ство.

В чорноту зоряного неба скляними очима дивився порубаний Каленик.

В далекому степу жерли вовки Максимів труп. Солоний вітер дув з моря. З даху спаленої саклі зстрибнула кішка. Вигнувши тулуба, піднявши хвіст, мур-кочучи, вона обійшла довкола яблуні. Босі ноги Гасанового сина холодним дотиком торкнулися її спини.

Рипіли мажари.

Козацьке військо йшло на північ.

Франц КАФКА

Процес

(Уривок)

Розділ 1

Арешт. Розмова з фрау Грубах, потім із панною Бюрстнер.

Напевне, хтось обмовив Йозефа К., бо одного ранку, дарма що він не скоїв жодного злочину, його заарештували. Куховарка фрау Грубах, його хатньої господині, щодня на восьму годину ранку носила йому сніданок, але цього разу вона не прийшла. Такого ще ніколи не траплялося. К. зачекав якусь мить, подивився, не підводячи голови з подушки, на стару, що жила на тому боці вулиці і тепер з не баченою досі цікавістю приглядалась до нього, а тоді, водночас здивований і голодний, погукав куховарку. В двері нараз постукали й зайшов чоловік, дотепер К. ще не бачив його у цій квартирі. Він був стрункий, а проте кремезний, його чорне, прилегле до тіла вбрання, схоже на дорожні костюми, мало всілякі складки, кишеньки, пряжки, гудзики та ще й пояс і тому, хоч годі було второпати, навіщо те все, видавалося дуже практичним.

– Хто ви? – запитав К. і підвівся на ліжку.

Чоловік, проте, не звернув уваги на ці слова, немов з його появою треба було змиритись, і натомість запитав сам:

– Ви гукали?

– Анна мала принести мені сніданок, – мовив К. і спробував, не вдаючись до слів, уважно придивитись до незнайомця, поміркувати й визначити, хто він, власне, такий. Але той не дав йому цієї змоги, бо підійшов до дверей, прочинив їх і сказав комусь, хто, здається, стояв біля самого порога: «Він хоче, щоб Анна принесла йому сніданок». У сусідній кімнаті розлігся регіт, проте годі було визначити, сміється одна людина чи декілька. Хоча така відповідь не сповістила незнайомцеві нічого, чого б він не знав уже давніше, цей непроханий гість обернувся до К. і немов наказав йому:

– Неможливо.

«Дивна річ, – подумки мовив К., зіскочив з ліжка і притьмом надягнув штани. – Зараз подивлюся, що там за люди в тій кімнаті і як фрау Грубах пояснить мені цю ситуацію». К. одразу звернув увагу, що він не наважився заговорити вголос, – отже, певною мірою визнав за незнайомцем право бути присутнім у кімнаті», – але така несміливість видалася йому незначущою. Та чужинець, здається, прочитав його думку, бо сказав:

– Може, вам краще залишатися тут?

– Я й тут не залишусь, і не дозволю вам розпитувати мене, поки я не почую, хто ви.

– Та я хотів як краще, – промовив чужинець і тепер уже сам відчинив двері.

К., як і намірявся, повільно ступив до сусідньої кімнати, і попервах йому видалось, ніби з учорашнього вечора там нічогісінько не змінилось. То була вітальня фрау Ґрубах, і, можливо, ця захарашена меблями, килимками, порцеляною та фотографіями кімната стала трохи просторіша, ніж звичайно, проте одразу помітити таке збільшення простору було годі, тим паче, що головна зміна полягала в присутності чоловіка, який сидів із книжкою коло відчиненого вікна і тепер відірвав від неї очі.

– Чого ви вийшли з кімнати? Хіба Франц нічого не казав?

– Казав, але чого вам від мене треба? – відповів К. і озирнувся, на мить перевівши погляд з нового незнайомця на того, що звався Франц і тепер став у дверях. Потім глянув у вікно і знову побачив, як у будинку навпроти стара з суто старечею пожадливою цікавістю підступила до вікна, щоб і далі приглядатися геть до всього. – Я хочу бачити фрау Ґрубах, – проказав К. і, наміряючись іти, вдав, немов виривається від обох чоловіків, хоча ті були далеченько від нього.

– Ні, – заперечив чоловік біля вікна, кидаючи книжку на стіл і підводячись. – Вам нікуди не можна, ви заарештовані.

– Я вже бачу, – кивнув головою К. – А за що?

– Ми тут не для пояснень. Зайдіть до своєї кімнати і чекайте. Ваш процес тільки-но на початку, тож про все ви дізнаєтесь слушного часу. А от я, коли отак по-дружньому розмовляю з вами, виходжу за межі своїх обов'язків. Але, сподіваюсь, нас ніхто не чує, крім Франца, а він і сам усупереч інструкціям занадто приязний з вами. Якщо вам і далі так щаститиме, як пощастило з вартою, то й боятись нема чого.

К. захотів сісти, але аж тепер побачив, що в кімнаті є тільки отой стілець біля вікна.

– Ви ще пересвідчитесь, що з вами тут ніхто не жартує, – сказав Франц і водночас з іншим чоловіком підступив до К. Вони обидва помацали нічну сорочку К. і додали, що відтепер йому доведеться вдягати куди грубшу білизну, але оцю сорочку, так само як і решту одягу, вони зберігатимуть, і якщо вирок суду буде для нього сприятливий, речі йому повернуть. «Це навіть краще, ніж просто віддавати їх на збереження, – переконували вони, – бо там не раз трапляються крадіжки, крім того, як мине певний час, там продають геть усе, не зважаючи, чи вже скінчився процес тієї особи, яка здавала речі. А які довжелезні тепер процеси, надто останнім часом! Хай там як, зрештою вам повертають виторг за продані речі, але, по-перше, той виторг украй мізерний, бо під час розпродажу все вирішує не запропонована ціна, а розмір хабара, до того ж, як показує досвід, сума виторгу, переходячи з рук до рук, з роками дедалі меншає». – К. навряд чи й дослухався до цих слів, право користувався власними речами, які начебто ще належали йому, він поцінував невисоко; набагато важливіше, гадав він, з'ясувати своє становище, але в присутності тих людей ні на мить не спромагався зосередитись; другий вартовий – так, це безперечно варта – всякчас ніби по-дружньому припірав його черевом, та, придивившись, К. побачив, що до того гладкого тіла аж ніяк не пасує сухе, кістляве обличчя з довгим, скрученим набік носом, побачив, як понад його головою вартові очима по-розуміваються між собою. Що це за люди? Про що вони говорять? Чії

накази виконують? Адже К. живе в правовій державі, де всюди панує мир і шанують закон, – хто ж наважиться принизити його у власному помешканні? К. завжди був схильний якомога менше всім перейматися, згадував про лихо тільки тоді, як воно ставалося, нітрохи не дбав про майбутнє, навіть коли навколо вчувалася загроза. К. здавалося, ніби тут щось не так, ніби до цієї пригоди можна поставитись як до жарту, що-правда, грубого, і цей жарт з якихось незбагнених причин, можливо, тому, що сьогодні йому виповнюється тридцять років, надумали утнути з ним його колеги з банку, – чом би й ні? Може, треба знайти якийсь привід і розреготатись вартовим в обличчя, і тоді вони теж засміються, може, це просто посильні, що стовбичать на розі вулиці, – а вони наче й скидаються на них, – проте цього разу К. , відколи він уперше відчув на собі погляд вартового Франца, не хотілося випускати з рук бодай найменшої своєї переваги, – напевне ж, він має їх! – над оцими людьми. В тому, що згодом казатимуть, мовляв, він не розуміє жартів, К. не вбачав великої для себе небезпеки, добре пам'ятаючи, дарма що не мав звички вчитись на власному досвіді, про одну, власне, незначущу пригоду, коли він, на відміну від своїх куди стриманіших товаришів, повівся, навіть не здогадуючись про можливі наслідки, так необережно, що стягнув на себе кару. Такого більше не станеться, принаймні цього разу; якщо це комедія, він підграватиме.

К. іще тишився свободою. «Дозвольте», – кинув він і покwapно пройшов між вартовими до своєї кімнати. «Здається, він поводитьсь розважливо», – почувся голос позаду. В кімнаті К. одразу повисував шухляди письмового столу, там усе було складене дуже охайно, але, розхвилювавшись, він ніяк не міг знайти такого потрібного тепер посвідчення особи. Нарешті К. пощастило знайти документ про право водити велосипед, і він хотів був податись із ним до вартових, як раптом той папір видався йому безвартісним, і бідолаха заходився шукати далі, аж поки знайшов довідку про народження. Коли К. знову ступив до сусідньої кімнати, якраз відчинились протилежні двері і в кімнату намірялася зайти фрау Грубах. Вона показала лише на мить, бо, заледве його впізнавши, так збентежилась, що, навіть не вибачившись, зникла й украй обережно причинила двері. «Та заходьте!» – ще встиг гукнути їй К. А тепер він стояв серед кімнати зі своїми паперами, дивився на двері, які вже не відчинялись, і аж злякався, коли його погукав вартовий, що сидів за столиком біля відчиненого вікна і, як тільки тепер побачив К. , доїдав його сніданок.

– Чому вона не зайшла? – запитав К.

– Їй не можна, – відповів гладун. – Адже ви заарештовані.

– Та як я можу бути заарештованим? І то ще так дивно?

– Бачу, ви знову починаєте, – відказав вартовий, мочаючи намащену маслом скибку в тарілочку з медом. – На такі запитання ми не відповідаємо.

– Ви повинні відповісти, – наполягав К. – Ось моє посвідчення особи, покажіть тепер ваші, а насамперед – ордер на арешт.

– Господи! – скрикнув вартовий. – Ви ніяк не годні змиритися зі своїм становищем і через те, здається, схильні без усякої причини дратувати нас, людей, які тепер вочевидь вам найближчі!

– Повірте, це й справді так, – докинув Франц, проте не підніс до рота

чашку кави, яку тримав у руці, а подививсь на К. довгим і, напевне, значущим, але однаково незрозумілим поглядом. К. мимоволі став очима перемовлятися із Францом, але потім розгорнув свої папери й проказав:

– Ось мої документи.

– Навіщо вони нам? – знову grimнув на нього черевань. – Ви поведіться гірше, ніж дитина. Чого вам треба? Невже ви хочете, щоб той проклятий довжелезний судовий процес над вами отак зразу й скінчився, якщо сперечаєтесь із нами, вашою вартою, про документи та ордер на арешт? Ми прості виконавці, в тих посвідченнях ми навряд чи й тямимо до ладу, а з вашою справою пов'язані лише тим, що маємо щодня сторожити вас по десять годин і діставати за те платню. Оце й уся наша робота, а проте ми таки розуміємо, що високе начальство, якому ми служимо, докладно з'ясувало підстави арешту й довідалось про особу підозрюваного, перше ніж віддавати наказ про арешт. Помилки тут не може бути. Наскільки я знаю, наше начальство, – щоправда, я знаю тільки найнижчі ланки, – саме не шукає злочинів серед народу, бо, як проголошує закон, тоді й від начальства тхнутиме злочином, і тому змушене посилати нас, вартових. Такий закон. Де б тут узялася помилка?

– Я такого закону не знаю, – сказав К.

– Тим гірше для вас, – мовив вартовий.

– Цей закон, певне, тільки у ваших головах, – говорив далі К., прагнучи хоч як-небудь дізнатися, що на думці у вартових, якщо не вдасться прихилити їх до себе.

Але вартовий ухильно відказав йому:

– Ви й самі в усьому пересвідчитесь.

– Слухай, Вілеме, – втрутився до розмови й Франц, – він каже, що не знає законів, і водночас заявляє про свою невинність.

– Маєш слухність, – погодився гладун, – але як йому це втовкмачити?

К. уже мовчав. Чи треба, думав він, іще більше заплутуватись, розмовляючи з цими, як вони самі попризнавались, найнижчими ланками? Адже, хай там як, вони торочать про те, чого й нітрохи не тямлять. Вони такі самовпевнені, бо дурні. Кілька слів із людиною, що буде мені рівня, з'ясують мою ситуацію куди краще, ніж нескінченні балачки з цими тепляками. К. пройшовся кілька разів по кімнаті й бачив стару навпроти у вікні, що притягла до шибки ще й старезного діда, підтримуючи його за тулуб. Ні, треба скінчити цю виставу!

– Поведіть мене до вашого начальства, – попросив К.

– Тільки тоді, як воно накаже, не раніше, – відповів вартовий, що звався Вілем. – А зараз я б вам порадив, – додав він, – піти до своєї кімнати, сісти й тихенько почекати дальших розпоряджень. Ми вам радимо не забивати собі голову дурницями, а зосередитись, попереду ще великі випробування. Ви поставились до нас не так, як заслуговує наша зичливість та прихильність. Ви забули, що ми, принаймні щодо вас, завжди можемо почуватися вільними людьми, а це величезна перевага. А проте ми ладні, якщо у вас є гроші, принести вам сніданок із кав'ярні навпроти.

Навіть не відповівши на цю пропозицію, К. із хвилинку постояв. Можливо, вартові, коли він відчинить двері наступної кімнати або навіть двері передпокою, не наважаться йому перешкодити, можливо, найпро-

стіший розв'язок полягає в тому, щоб довести ситуацію до крайності. А можливо, його таки схоплять і тоді, повалений ниць, він утратить усю перевагу, яку в певному розумінні він і досі має над ними. Отже, так і не позбувшись непевності, К. надумав чекати природного розвитку подій і знову пішов до своєї кімнати, навіть нічого не сказавши вартовим, ті теж не озивалися до нього.

К. простерся на ліжку й дістав з умивальника стигле червоне яблуко, яке приготував учора до сніданку. А тепер тільки й можна поснідати, що цим яблуком, але такий сніданок, думав він, відкушуючи перший, якомога більший шматок, набагато кращий за харчі з брудної нічної кав'ярні, що їх мали принести йому з ласки вартових. К. почувався тепер добре й упевнено, він, щоправда, сьогодні до полудня не прийде на роботу, але з огляду на більш-менш високу посаду, яку він займає в банку, йому таке легко вибачать. А чи справді треба щось пояснювати на роботі? Либонь, треба. А якщо йому не йнятимуть віри, – а в теперішній ситуації така недовіра буде цілком зрозумілою, – він зможе привести як свідка фрау Грубах, а то й тих обох старих, що тепер, мабуть, переходять до вікна навпроти його кімнати. Лиш одне дивувало, ба просто спантеличувало К. : що собі думає та варта, дозволивши йому зайти до кімнати й залишитися тут на самоті, де він має не одну нагоду накласти на себе руки? А водночас він уже дивувався своїм думкам: які в нього можуть бути причини вкорочувати собі віку? Тільки тому, що ті двоє сидять за дверима і з'їли його сніданок? Накладати на себе руки буде таким безглуздом, що він, навіть якби мав те бажання, через оту безглуздість не зміг би собі нічого заподіяти. Якби розумова обмеженість вартових не була така очевидна, можна було б припустити, ніби й вони, дотримуючись цієї самої думки, не вбачали жодної небезпеки в тому, щоб залишити його на самоті. Якби хотіли, вони б могли тепер бачити, як К. підійшов до стінної шафки, де в нього стояла добра горілка, і випив спершу одну чарчину, що мала заступати сніданок, потім другу, аби набратися духу, і нарешті третю – з огляду лише на той неймовірний випадок, коли вона стане в пригоді.

Крик із сусідньої кімнати налякав його так, що він ударився зубами об склянку. «Вас кличе інспектор!» – гукнули йому. Отже, К. налякав тільки крик, коротка, наче рубана військова фраза: від вартового Франца він такого й не сподівався. Але сам наказ йому сподобався. «Нарешті!» – гукнув К. у двері, замкнув шафку й похапцем вийшов до сусідньої кімнати. Там стояли обидва вартові і, немов виконуючи очевидний для всіх ритуал, знову загнали його до кімнати.

– Що ви собі думаєте? – запитали вони. – До інспектора – і в сорочці? Та він нас відшмагає разом з вами!

– Ідїть ви до біса! – закричав К., уже припертий до шафи з одягом. – Піднявши мене з ліжка, вам годі сподіватись, що я буду вбраний у фрак!

– Нічого не вдієш, – відказав вартовий, що, поки К. кричав, був спокійний, ба майже засмучений, і цим спокоєм ще дужче спантеличив К. або ж певною мірою навернув його до розважливості.

– Сміховинні церемонії! – бурчав К., але взяв зі стільця піджак і з хвилину потримав його в руках, немов чекаючи, що скажуть вартові. Ті лише похитали головою.

– Піджак має бути чорний, – проказали вони. К. кинув піджак на бильце і сказав, навіть сам не знаючи, що, власне, він мав на увазі:

– Хіба це визначна судова справа?

Вартові розсміялись, але наполягали на своєму:

– Піджак одягайте чорний.

– Якщо це прискорить процес, нехай буде й так, – кивнув К., сам відчинив шафу, довго порпався серед численних костюмів і нарешті вибрав свого найкращого чорного піджака, який так увиразнював талію, що йому чудувались усі знайомі, потім зняв іншу сорочку й заходився ретельно одягатись. Він потай плекав надію, що швидшому з'ясуванню ситуації сприятиме ще одна обставина: вартові забули примусити його вмитися. К. чекав, чи вартові часом не згадають про вмивання, але тим, звичайно, такого на думку не спало, зате Вілем не забув послати Франца до інспектора з рапортом, що К. вже одягається.

Розправивши останню складку, К. мусив пройти через порожню сусідню кімнату до наступної кімнати, її двостулкові двері були вже відчинені, Вілем мало не наступав йому на п'яти. В тій кімнаті, як достоту знав К., віднедавна жила така собі панна Бюрстнер, друкарка, що вдома вибиралась на роботу, поночі поверталась, і К. мав змогу хіба що коли-не-коли привітатися з нею. А тепер її тумбочка біля ліжка обернулася на робочий стіл і стояла серед кімнати, за нею примостився інспектор. Він схрестив ноги й зіперся однією рукою на спинку стільця.

У кутку стояли три молодики й розглядали фотографії панни Бюрстнер, причеплені до сплетеного з соломи килимка на стіні. На защіпці розчахнутого вікна висіла біла блузка. У вікні навпроти знову стовбичили старі, але тепер їх стало більше, позаду першої пари й неначе нависаючи над нею, стояв чоловік у розхристаній на грудях сорочці, що м'яв і крутив пальцями рудувату загострену борідку.

– Йозеф К.? – запитав інспектор, можливо, тільки на те, аби повернути до себе неухважливий погляд заарештованого. К. кивнув головою. – Вас, певне, приголомшили події сьогоднішнього ранку? – провадив далі інспектор, присуваючи обома руками кілька дрібничок, що лежали на тумбочці: свічку та сірники, книжку й подушечку на голки, неначе вони були йому потрібні для роботи.

– Авжеж, – відповів К., зрадивши, що нарешті він стоїть перед розумною людиною й може поговорити з нею про свою справу. – Авжеж, я був приголомшений, але не так щоб дуже.

– Не дуже приголомшені? – перепитав інспектор, ставлячи свічку посеред тумбочки й розкладаючи навколо неї решту предметів.

– Ви, певне, неправильно зрозуміли мене, – поквапився додати К. – Я мав на увазі... – тут він замовк і став розглядатись, чи нема стільця. – А можна мені сісти?

– Такого не заведено, – відрубав інспектор.

– Я мав на увазі, – знову, вже не зупиняючись, заговорив К., – що я таки був приголомшений, але людина, проживши на світі тридцять років і мусивши сама пробивати собі дорогу, як-от мені довелося, вже готова до всіляких несподіванок, і її годі збити з пантелику. Надто сьогоднішніми подіями.

– Чого це «надто сьогоднішніми»?

– Я аж ніяк не хотів сказати, ніби добачаю в них жарт, бо ті заходи, яких ви вжили, видаються мені надто поважними. В них, певне, беруть участь усі квартиранти фрау Грубах, та й ви всі на додачу, а це вже виходить за межі жарту. Отже, я не хотів сказати, ніби це лише жарт.

– Правильно, – похвалив інспектор і став придивлятися, скільки сірників у сірниковій коробці.

– З іншого боку, – знову озвався К., звертаючись тепер уже до всіх і навіть до тих трьох, що розглядали фотографії, – з іншого боку, ця справа навряд чи може бути й дуже важливою. З усього я висновою, що мене в чомусь звинувачено, але не бачу за собою найменшої провини, за яку можна звинуватити. Але й це – річ другорядна, головне питання таке: хто мене звинувачує? Хто саме провадить цей процес? Ви з поліції? Але на жодному з вас нема мундира, якщо не називати мундиром, – тут К. повернувся до Франца, – ваш одяг, але ж це скорше якийсь дорожній костюм. Я вимагаю ясності в цих питаннях і певен, що після такого з'ясування ми зможемо по-дружньому розпрощатися з вами.

Інспектор кинув коробку з сірниками на стіл.

– Ви жертва величезного непорозуміння, – промовив він. – Оці добродії і я майже не причетні до вашої справи, ми навіть майже нічогосінько не знаємо про вас. Ми, звісно, могли б одягнути наші справжні мундири, і ваше становище від того не погіршилося б. Я, крім того, зовсім не знаю, що ви звинувачені, чи, радше, не знаю, чи ви справді звинувачені. Ви заарештовані, це правда, але більше я не знаю нічого. Може, вартові бовкнули вам що іншого, але то однаково самі балачки. Якщо я тепер і не відповів на ваше запитання, я все ж можу порадити вам менше думати про нас і про те, що спіткає вас, – подумайте краще про себе. І не зчиняйте несамовитого галасу з приводу своєї невинності, він псує не таке вже й погане враження, яке у нас склалося про вас. Вам узагалі треба бути стриманішим у розмовах, бо майже з усього, що ви казали перед цим, навіть якби ви зронили лише кілька слів, можна зробити висновок про вашу поведінку, що вже й так не дуже сприятливий для вас.

К. втулився очима в інспектора. То це його виховує чоловік, що, може, ще й молодший від нього? Йому вичитують за щирість і відвертість? А про причини арешту і про те, хто видавав наказ заарештувати його, він нічого не довідався? К. охопив неспокій, він заходив по кімнаті, правда, йому ніхто й не заважав, підкотив манжети, випнув груди, зачесав волосся на правий бік, а проходячи повз трьох молодиків, проказав: «Яке безглуздя!» – ті обернулись, зичливо, але з повагою дивлячись на нього; зрештою К. знову зупинився перед столиком інспектора.

– Прокурор Гастерер – мій добрий приятель, – сказав він. – Можна йому зателефонувати?

– Звичайно, – відповів інспектор, – але я не знаю, який сенс йому дзвонити, мабуть, вам треба обговорити з ним якісь приватні справи.

– Який сенс? – скрикнув К., дужче вражений, ніж розгніваний. – Хто ви в такому разі? Ви хочете, щоб був сенс, але більшого безглуздя, ніж ви коїте, годі уявити! Де ж тут сенс? Та це курям на сміх! Ви, панове, спершу приголомшили мене, а тепер собі сидите чи стоїте і ще й напучуєте мене? Який сенс телефонувати до прокурора, коли мене, як ви кажете, заарештовано? Гаразд, я не дзвонитиму йому.

– Чого ж, – заперечив інспектор, простягаючи руку до передпокою, де стояв телефон, – будь ласка, телефонуйте.

– Ні, я вже не хочу, – відмовився К. і підступив до вікна. За вікном по той бік вулиці ще й досі витріщалися люди, і, здається, саме через те, що К. притулювся до самої шибки, їх опанував неспокій. Старі хотіли були підвестись, але чоловік, що стояв позаду, заспокоював їх.

– Он там іще й глядачі! – шосили закричав К. інспекторові, показуючи пальцем у вікно. – Геть звідти! – крикнув він просто у вікно.

Усі троє нараз відступили на кілька кроків, старі навіть заховалися за чоловіка, що прикрив їх широкими грудьми і, як можна було виснувати з рухів його вуст, напевне, казав, що треба відійти від вікна. Але глядачі не подалися геть, вони, здається, чекали слухної миті, щоб непомітно знову підкрастись до вікна.

– Набридливі, безсоромні люди! – обурювався К., знову вийшовши на середину кімнати, кутиком ока він помітив, що інспектор начебто схвалює його слова. Але водночас могло б виявитись, що він і не чув нічого, бо твердо вмовив одну долоню на столі і, здається, порівнював довжину пальців. Обидва вартові посідали на прикриті килимочком валізу й розтирали собі коліна. Троє молодиків уперлись руками в боки і блукали очима по кімнаті. Було тихо, мов у забутій конторі.

– Ну, панове, – заговорив К., бо йому раптом здалося, ніби тепер усе залежить тільки від нього, – як можна прочитати на ваших обличчях, настала пора закрити мою справу. Гадаю, найкраще вже не зосереджуватись на тому, виправдані чи ні ваші дії, а примиритись, забути про цю пригоду, потиснути один одному руки й розійтись. Якщо й ви такої самої думки, як я, тоді, будь ласка... – і він підійшов до столу інспектора й простяг йому руку. Інспектор підвів очі, куснув собі губи й зиркнув на простягнену руку; К. і досі здавалося, що інспектор погодиться й потисне йому руку. Але інспектор підвівся, взяв твердого круглого капелюха, що лежав на ліжку панни Бюрстнер, і обережно обома руками вдягнув його на голову, немов міряючи в крамниці обновку.

– Як, по-вашому, все просто! – обізвався він при цьому до К. – Тож нам треба примиритись і закрити справу? Ні, такого не станеться нізащо! Бо інакше чого б я вам одразу не сказав, що вам можна сумніватись? Ну, скажіть мені? Ви просто заарештовані, більш нічого. Я вам сповістив про це, заарештував вас і побачив, як ви сприйняли цей арешт. Тож на сьогодні досить і нам уже можна попроситися, щоправда, ненадовго. Ви, напевне, захочете тепер піти до банку?

– До банку? – здивувався К. – А я гадав, що я заарештований. – К. тепер навмисне суперечив, бо, хоч йому й не потисли руки, почувався, надто відколи підвівся інспектор, дедалі незалежнішим від усіх тих людей. Він грався з ними. К. мав намір, якщо вони такі надумують піти, податись услід за ними аж до дверей на вулицю і пропонувати, щоб його заарештували. Через те він знову став запитувати: – Як я можу піти до банку, якщо я заарештований?

– Ось воно що, – протяг інспектор, уже підійшовши до дверей, – ви не зрозуміли мене. Ви, звісно, заарештовані, але арешт не повинен заважати вам виконувати службові обов'язки. Крім того, вам нема потреби змінювати свій звичний спосіб життя.

– Ну, такий арешт – не така вже й погана річ, – мовив К. і підступив до інспектора.

– А я інакше й не думав, – відказав той.

– Тепер, здається, мені вже й не треба повідомляти про арешт, – сказав К., підступаючи ще ближче. Але підступили й решта людей, і тепер усі зібралися на невеличкому тісному клаптику біля дверей.

– Це був мій обов'язок, – мовив інспектор.

– Дурний обов'язок, – не поступався К.

– Можливо, – відповів інспектор, – але на такі балачки ми тільки марнуємо час. Я зрозумів, ніби ви хочете йти до банку. Оскільки ви прискіпуетесь до кожного слова, я додаю: я вас аж ніяк не силую йти до банку, я лише припустив, що ви хочете йти до банку. А щоб полегшити вам цей крок і зробити ваше прибуття до банку якомога непомітнішим, я тримав тут для вас цих трьох добродіїв, ваших колеґ.

– Як? – закричав К., здивовано придивляючись до тих трьох. Ті невіразні, недокрівні молодики, яких він завжди пам'ятав лише як групу на фотографіях, справді працювали в його банку, але це не колеґи, називати їх так було б занадто, і саме це слово виказувало прогалину в інспекторській усеобізнаності; але, хай там як, вони таки обіймали якісь дрібні банківські посади. Як це К. не помітив їх? Як він, напевне, переймався інспектором і вартою, що навіть не пізнав цих молодиків! Незграбного Рабенштайнера, що все вимахував руками, білявого Кюліха з запаланими очима і Камінера, чие обличчя внаслідок хронічного скорочення м'язів завжди сяяло нестерпною посмішкою.

– Доброго ранку! – привітався перегодою К., простягаючи руку шанобливо схиленим молодикам. – Я навіть не впізнав вас. Що ж, ходімо тепер на роботу?

Хлопці, сміючись, кивнули головами й запопадливо, немов тільки й чекали миті, коли К. згадає про залишений у своїй кімнаті капелюх, усім гуртом, виявивши саме цим свою збентеженість, побігли по капелюха. К. спокійно стояв і дивився на них крізь двоє розчинених настіж дверей, останнім, звичайно, плентався незворушний Рабенштайнер, що лише вдавав якийсь елегантний клус. Камінер приніс капелюха, і К. мусив, як зрештою, не раз доводилось і в банку, зауважити, що Камінер сміється без причини, він узагалі завжди сміється без усякої причини. В передпокої фрау Грубах, що мов і не чула за собою жодної провини, відчинила всьому товариству квартирні двері, і К., як не раз і давніше, подивився на пояс її фартуха, що без усякої потреби глибоко врізався в її опасисте тіло. На вулиці, поглянувши на годинника, К. надумав найняти автомобіль, щоб не збільшувати даремно вже й так півгодинне запізнення. Камінер вибіг на ріг, щоб узяти машину, службовці, що залишилися біля К., вочевидь намагалися розважити його, аж тут Кюліх зненацька показав пальцем на двері будинку навпроти, там щойно показався той ґевал з русявою гострою борідкою, попервах трохи збентежившись, що тепер йому довелося показатись в усій своїй величі; він позаджував і сперся на стіну. Старі ще спускалися сходами. К. розсердився, що Кюліх звернув його увагу на чоловіка, якого він уже бачив перед тим і навіть чекав на нього. «Не дивіться на нього!» – гукнув він, навіть не помічаючи, що таким тоном не годилося б розмовляти з дорослим і самостійним чолові-

ком. А проте пояснень не знадобилось, якраз нагодився автомобіль, усі сіли й поїхали. В машині К. пригадав, що не бачив, як вийшли з будинку інспектор та вартові, інспектор приховав від нього трьох банківських службовців, а тепер уже вони приховали інспектора. Незворушність службовців ні про що тут не свідчила, і К. подумав, що йому самому треба до всього докладно придивитись. Він майже несамохіть обернувся і нахилився, зазираючи в задню шибку, аби, якщо є змога, таки побачити, куди поділись інспектор та вартові. Проте нараз відвернувся й застишно вмовився в кутку автомобіля, не вдаючись уже до спроб когось шукати. Саме тепер, хоча зовні це прагнення нічим не виявлялось, йому закортіло з кимсь поговорити, але супутники видавалися йому змучені, Рабенштайнер дививсь на правий бік дороги, Кюліх – на лівий, і тільки Камінер, осміхаючись, здавалося, був ладен поглузувати геть з усього, і тільки звичайна людяність стримувала його.

Цієї весни К. узяв собі звичай щовечора після роботи, – коли була змога, бо він часто засиджувавсь у банку аж до дев'ятої години, – ходити самому, а то й з колегами на невеличку прогулянку; потім він подавався до пиварні, де здебільшого із старшими за себе чоловіками сидів за столом завсідників звичайно до одинадцятої години. Часом, проте, К. відступав від такого розпорядку, коли, наприклад, директор банку, вельми цінуючи роботязість, чесність та сумлінність свого службовця, запрошував його на автомобільну прогулянку або на вечерю до своєї замиської вілли. Крім того, раз на тиждень К. вибирався до дівчини на ймення Ельза, що цілу ніч аж до пізнього ранку працювала подавальницею в корчмі, а вдень приймала відвідувачів тільки в ліжку.

Проте цього вечора, – а за напруженою роботою і багатьма шанобливими та дружніми привітаннями з днем народження час проминув дуже швидко, – К. захотілось одразу піти додому. Коли під час роботи траплялися невеличкі перерви, йому не раз спадало на гадку, дарма що він до пуття й не знав, що саме непокоїть його, ніби вранішні події спричинили великий розгاردіаш в усій квартирі фрау Грубх і тому потрібно всюди відновити лад. Коли знову запанує лад, зникнуть усі сліди тих подій і все знову піде по-давньому. Зокрема отих трьох службовців йому навіть нема чого боятися, вони знову розчинилися серед численного банківського персоналу, К. не помітив у них жодної зміни. Він не раз поодинці, а то й гуртом закликав їх до свого кабінету, і то тільки на те, аби придивитися до них; щоразу він відпускав їх задоволений.

Коли о пів на десяту вечора К. підійшов до свого будинку, на порозі він побачив парубка, що стояв, широко розставивши ноги, й попахував люлькою.

– Хто ви? – одразу запитав К., зблизька придивляючись до хлопця, бо в напівсутіні за дверима важко було щось побачити.

– Ласкавий пане, я син домовласника, – відповів хлопець, виймаючи люльку з рота й відступаючи вбік.

– Син домовласника? – перепитав К., нетерпляче вдаривши ціпком по долівці.

– Може, ласкавому панові щось треба? Може, гукнути батька?

– Ні-ні, – заперечив К., і голос у нього був такий, неначе хлопець скоїв щось лихе, а він тепер вибачав йому.

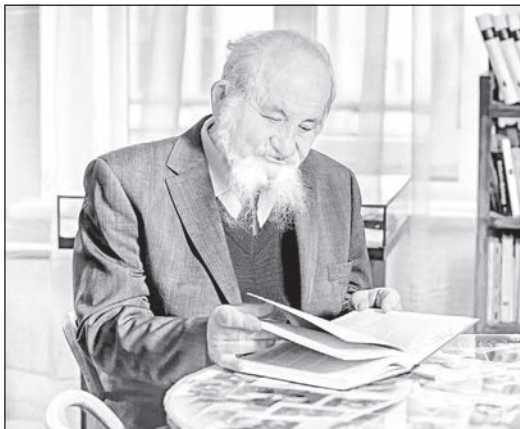
ПУБЛІЦИСТИКА

ЧИН МИКОЛИ МУШИНКИ

12 вересня 2024 року, увечері, відійшов у засвіти Микола Мушинка... Пішов до Бога по зарплатню... Він заробив її вповні...

До свого 60-річчя академік за наполяганням родини, зокрема сина Олесь, видав біо-бібліографічний збірник у трьох книгах «Колеса крутяться...», взявши за епіграф слова з народного романсу:

*Колеса крутяться,
Літа минаються,
А мені сумно в голові...*

Щемка лемківська мелодія рве душу, западає в серце, примушує оглянутися на прожите... А за ті роки Миколові життєві колеса ох і багато накрутили: від сільського хлопчини з Курова до викладача університету, від пастуха й кочегара до поважного академіка, від віруючого в комунізм «русского» до свідомого українця, від дослідника місцевого фольклору до потужного науковця, рівного якому скоро не знайдеш в Україні, Словаччині чи Європі...

Любиця Бабота у передмові до згаданого видання пише: «Колеса крутяться, літа минаються... Скільки правдивості в словах цієї чарівної пісні! Людина живе, працює, радіє, старіє і приходить пора, коли починає підсумовувати пройдений шлях. Якщо йдеться про виняткову людину, наприклад, науковця, її діяльність оцінює і широкий загаль. Коли саме людина досягає вершин у науковому світі? Тоді, коли в неї досвід великий, цілеспрямованість ясна, коли попередні досягнення можна поповнювати новими відкриттями. Це час високої активності, час, коли людина здатна керувати групами дослідників, очолювати наукові інституції чи організації і свій досвід передавати молодому поколінню.

Якраз такого віку і наукової зрілості досяг один з найвидатніших українців Словаччини, надзвичайно активний і всесторонній науковець академік Микола Мушинка, доктор філологічних наук, який своєю невтомною працею поповнює скарбницю культурних надбань рідного народу».

Цього лютого Миколі Мушинці виповнилося 88! Він ще активно крутив свої колеса... Готував до друку монографію про Яцка Остапчука, дочікував третій том «Від отчого порога» про Панькевича, писав гасла до «Енциклопедії Укра-

їнознавства», рецензував великий за обсягом науковий збірник «Українці Хорватії», відгукувався на різноманітні ювілеї меншими і більшими статтями, давав інтерв'ю і знімався у фільмах, консультував молодих і старших при написанні кандидатських і докторських, посильну участь брав у наукових онлайн-форумах та інтернет-конференціях, щиро приймав звідусіль у власній хаті гостей і при тому багато читав... Це мала дешифрація щоденної активної Миколової праці, яка й змушувала ті колеса крутитися, крутитися, крутитися...

Пораз дивувалися його працездатності – ти набагато молодший, а робиш в рази повільніше і в рази менше. Микола Жулинський в ювілейній статті «Український пастир культури і науки» з нагоди 80-річчя академіка М. Мушинки бачить його поряд з Олександром Духновичем і Адольфом Добрянським у «передніх рядах, точніше, на чільному місці», в «огромі його «трудів і днів»»,... «загорнутим» у сріблясту сивину, завжди привітно усміхненим народним будителем...», «охоронцем родової пам'яті, матеріальної і духовної культури русинів-українців».

Дмитро Павличко, його близький приятель і однодумець, назвав Миколу Мушинку «духом українства світового», а Міхаель Мозер, Президент Міжнародної асоціації українців, професор кафедри славистики Віденського університету, Українського вільного університету та Католицького університету ім. Петра Пазманя в Будапешті, вважає «історію його діяльності невід'ємною й надзвичайно важливою складовою історії міжнародної українстики в цілому». Свідченням цьому, зокрема, є і той факт, що професор М. Мушинка тільки за час відсторонення його від наукової діяльності «опублікував на Заході п'ять книжок та понад 150 наукових розвідок, науково-популярних статей та рецензій», зокрема альбом «Екслібриси українських шістдесятників» (Банд-Брук, 1972), «Володимир Гнатюк і Закарпаття» (Париж, 1975), «Орест Жилінський, вчений з душею поета» (Банд-Брук, 1983), «Народна культура південних лемків» (Нью-Йорк, 1987), «Життя і справа Володимира Гнатюка» (Париж, 1988). Як фольклорист дослідив усну народну творчість русинів Воеводини, культуру українців Румунії, лемків-українців Польщі і колишньої Югославії, повернув і відродив забуті імена українських письменників, учених, художників, музикантів, театралів, громадських і політичних діячів – Володимира Гнатюка, Михайла Врabelя, Філарета Колесси, Івана Панькевича, Флоріана Заплетала, Франтішека Тихого, Миколу Неврлого, Юрія Шанту, Франтішека Главачка, Юрка Колинчака, Яна Онушка, Йосифа Маркова, Володимира Лібовицького, Володимира Січинського, Івана Зілинського, Михайла Качалуби, Симона Наріжного, Ореста Зілинського, Івана Мадинського, Володимира Стон-Балтаровича, Володимира Любовицького, Івана Кулеця, Никифора Лещишака, Никифора Дровняка, Ольги Дутко, Юрія Костюка, Степана Рака, Олени Рудловчак, Єви Бісс, Василя Капішовського, Яцка Остапчука, Степана Папша, Івана Голубовського, Олекси Новаківського, Степана Ключурака... «Навіть найсміливіша уява не здатна охопити весь той обшир наукових зацікавлень, пошукових пристрастей і творчих залюблень пастира української культури і науки...» – підсумовує Микола Жулинський. Ці «пошукові пристрасті і творчі залюблення» частково втілені у видавничому проєкті «У всякого своя доля...» Миколи Мушики і Ярослава Шуркала.

Як стає зрозуміло, основним рушієм життя для Миколи Мушинки була

праця. Вона для нього – одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості діяння, творення. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, ставала радісною, оптимістичною. Сам професор писав так: «Все роблю з переконанням, що таким чином приєднаюся до почину моїх попередників, які, живучи за межами України, безкорисливо творили велику науку в надії, що колись їхні праці будуть служити Україні. І вони не помилялися. Хоч більшість із них не дожили до омріяної незалежної України, їх праці нині видаються в Україні і сприяють утвердженню її незалежності». І немає значення для професора, яку працю виконувати: чи читати лекції, чи писати книгу, чи вести екскурсії, чи пасти худобу, чи топити в кочегарці, чи косити траву, а чи майструвати полицю... Будь-яка праця для нього була приємною, бо йшла від любові і на благо України.

Справді, дотримуючись теорії Григорія Сковороди, Микола віднайшов свою «сродну працю» і прийшов у цей світ, щоб бути щасливим. Він, по-перше, був вільним, а значить самодостатнім. А коли хотіли зробити підневільним, залежним, Мушинка вертався до Курова пастушити. По-друге, він віднайшов «сродну працю», яку вміє, знає і хоче виконувати з глибоким переконанням, що тільки вона є смыслом життя. «Ні за статті в ЕСУ, ні за інші статті та книги, – писав Микола Мушинка, – видані в Україні, я жодного гонорару не одержую. Дехто дивується, що ні за звання академіка, ні за ступінь доктора наук я не отримав ніякого додатку до платні. Коли я на це звернув увагу свого працедавця (деканат філфаку Пряшівського університету), мені сказали: «Ці титули надала Вам Україна, для якої Ви працюєте, то нехай вона дає Вам додаток до платні!».

Нинішня моя пенсія не сягає рівня середньої пенсії кваліфікованого робітника. Та це анітрохи не відштовхує мене від безплатної роботи у сфері україністики. Єдиним гонораром для мене є авторські примірники опублікованих праць. Та і їх я не залишаю в себе, а дарую Державній науковій бібліотеці у Пряшеві, щоб вони служили широкому загалу науковців».

По-третє, Микола Мушинка, пізнаючи світ і себе у ньому, за словами Йосифа Сірки, «не міг залишитися пастухом та кочегаром. На нього чекали титули академіка, численні почесні докторські титули різних університетів, на нього чекала українська наука в Україні та в діаспорі, бо саме їм він служив протягом свого науково-дослідницького життя».

Крім наукової активності, М. Мушинка був непересічним колекціонером творів образотворчого мистецтва. Його приватна галерея охоплює десятки визначних творів українського образотворчого мистецтва, серед яких – твори О. Новаківського, М. Бойчука, Ю. Панькевича, В. Касіяна, Й. Бокшая, О. Заливахи, І. Марчука та ін. Миколу Мушинку можна вважати живою легендою, оскільки, мабуть, нема серед українців взагалі людини, яка б мала таке величезне коло знайомих науковців, письменників, мистців та артистів. Закордонний Академік відомий у колі редакційної колегиї Енциклопедії українознавства, Енциклопедії сучасної України, в різних університетах України, в Українському вільному університеті в Мюнхені, в деяких університетах США та Канади. Микола Мушинка був обдарований талантом не тільки знаходити історичні документи, архіви, але й «загублених» людей, які під час Другої світової війни загинули чи «загубилися», як про це вдало зауважив Йосиф Сірка. Він віднайшов поховання командира УПА С. Стебельського-Хріна, дружини С. Єфремова Ориси Дурдуківської, юриста Ста-

ніслава Дністрянського, його дружини Софії, художниці Емілії Голубовської та ін. Останки деяких з них він екзгумував, на власних плечах заносив в Україну і перепоховав.

Аркадій Жуковський, професор Українського вільного університету в Мюнхені, голова Наукового товариства ім. Шевченка в Європі та іноземний член Національної академії наук в Києві, вважає, що такі досягнення Академік мав через те, що не був «кабінетним ученим». Як зауважила Алла Атаманенко, професор Національного університету «Острозька академія», директор Інституту досліджень української діаспори, «М. Мушинку завжди цікавила Людина. Він багато знайшов, опублікував і просто сприяв збереженню унікальних архівних, художніх та матеріальних джерел, кожна знахідка яких має свою дуже цікаву історію. Використовуючи методику «усної історії», він і сам став творцем унікальних біографічних джерел, записавши інтерв'ю з відомими вченими, громадськими діячами...».

Справді, Микола мав особливе вміння – бути вдячним співрозмовником: непідроблена цікавість, щира усмішка, харизматична зовнішність, вроджена толерантність, глибокі пізнання, відданість українству захоплювали кожного, хто торкався унікального материка інтелекту Миколи Мушинки. Він щоденно слідкував за всіма подіями у світі – політичними, культурно-мистецькими, літературними. Засмучувався безголов'ю української влади. Переймався втратами на російсько-українській війні. Сумував через українські міжусобиці. Систематично листувався з друзями в Україні, Європі, Америці, Канаді... Відстоював і оберігав розшматоване, розтерзане, прижене українство перед Європою і світом. І попри те, Микола – абсолютно був відкритою, щедрою, люблячою трепетною українською душею, найбільшою цінністю якої була родина, найвищою святістю – жінка, найкращими надіями – успіхи внуків, а найсвітлішими моментами – родинні застілля на Степана... Він вмів ділитися своїм багатством... Його сердечним теплом зігріто не одного з нас... Він «запалив життєві світильники» багатьом...

Миколу не можна було уявити без його Магди – дружини-берегині, дружини-секретаря, дружини-однодумця, яка до останнього подиху розділяла його радощі й біди, виховала з ним прекрасних синів, переповнена щастям опікується малими і великими внуками, ревностно і віддано оберігала свого мужа від усього нав'язливого і злого, тисячі разів правила і друкувала «його писання», розписувала кожен його день для продуктивної роботи, контролювала терміни написання статей і вчасність відповідей на листи, слідкувала за дотриманням усіх родинних звичаїв і приписів лікаря... Магда і Микола, діти і внуки, невістки і правнуки, свати, брати, сестри, куми – це родина. Українська справжня родина. Достойна і шляхетна, гідна наслідування.

Учора, сидячи біля ліжка хворого Миколи, Магда тримала його за руку у своїй і не відчувала, щоб він потискував її, як то було завше... Їй зараз найтяжче. Але пам'ять про пережите і усвідомлення Їхнього Чину – високого, достойного, великого, спільного, який наповнював їх життя всуціль, зранку й до ночі, в будень і в свято, щоб крутилися, добре крутилися колеса, мусить додати сили жити за двох...

На жаль, на 89 році життя ті колеса зупинилися... Але зупинилися вони для Миколи. А нам того залишеного Миколою воза треба перти далі. Щоб колеса крутилися для нас.

Наталія РЕБРИК.

НЕВТОМНИЙ ТРУДАР НА НИВІ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Його ім'я вже вписане в історію. Це ім'я – **Микола Мушинка**. Фольклорист, етнолог, славіст, культуролог, мистецтвознавець, літературознавець, бібліограф... Доктор філологічних наук, професор, іноземний член Національної академії наук України, дійсний член НТШ. Президент НТШ у Словаччині, голова Асоціації українців Словаччини... І головне – найавторитетніший дослідник культури Закарпаття, якого вже за життя називали охоронцем родової пам'яті русинів-українців, будителем національної свідомості й історичної пам'яті органічної частки українського етносу – єдинокровних русинів, карпаторосів.

І ось вночі 12 вересня ц. р. у віці 88 років перестало крутитися колесо його трудолюбної долі. А народився цей невтомний трудар на ниві українознавства 20 лютого 1936 р. в українському селі Курів на Східній Словаччині, якому він присвятив перші свої фольклористичні праці «Замовляння і календарна обрядовість с. Курів» та «Сімейно-побутові обряди с. Курів». Ці свої дослідження обрядових свят, традиційної народної культури взагалі Микола Мушинка проводив ще в студентські роки. Він брав участь у кількох фольклорно-діалектологічних експедиціях на Пряшівщині, успішно захистив курсову і дипломну роботи про фольклор рідного села Курів. Далі – улюблена праця в Науково-дослідному кабінеті народної словесності Університету ім. П. Й. Шафарика, звідки отримав направлення на стажування до Києві.

У Києві молодий аспірант занурився в духовну атмосферу громадсько-літературного і мистецького життя «шістдесятників»; він спілкується з відомими українськими дисидентами Іваном Світличним, Іваном Гончарем, Іваном Дзюбою, В'ячеславом Чорноволом, Богданом і Михайлом Горинями, Лесем Танюком, Борисом Антоненком-Давидовичем, Михайлиною Коцюбинською, Григорієм Кочуром...

Микола Мушинка, користуючись тим, що в нього був службовий паспорт і тому його багаж не підлягав обов'язковій перевірці, перевозив через радянсько-чехословацький кордон не тільки матеріали українського «самвидаву», але й літературні твори В. Симоненка, І. Драча, Ліни Костенко, Д. Павличка, М. Вінграновського, І. Калинця, В. Голобородька, І. Світличного, І. Дзюби... В Україну Микола Мушинка доставляв найновіші випуски україномовної преси Чехословаччини – журнали і газети «Дукля», «Нове життя», «Дружно вперед», «Веселка», твори Б.-І. Антонича, О. Олеся, В. Гренджі-Донського...

Та в грудні 1965 року стажування аспіранта Миколи Мушинки було передчасно зупинено. Органи радянського КДБ, діючи під личиною бригади митників, вилучили в аспіранта Миколи Мушинки, який був зарахований до аспірантури Київського державного університету імені Тараса Шевченка і мав пройти трирічне стажування в Києві (1964-1966), рукопис праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та добрий десяток інших праць «самвидаву». Це не вперше цей допитливий аспірант, дивуючись і сам із своєї безоглядної сміливості, перевозив-передавав самвидаву літературу до Чехословаччини та далі в Європу.

За аспірантом Мушинкою здійснювався в Україні постійний контроль із боку КДБ, його прізвище було внесено до «чорного списку» авторів, яких заборонено друкувати, цитувати, згадувати в публікаціях. Після затримки Миколи Мушин-

ки органами КДБ УРСР у Чопі з рукописом Івана Дзюби та тривалих допитів і настирних погрожувань він був видворений із СРСР і переданий в руки вже чехословацьких органів безпеки. І знову ж ті ж погрози засадити в тюрму та заманювання в пастку співпраці в ім'я викриття «зловісної діяльності українських націоналістів». Але впертий Мушинка ніяк не бажав викривати «ворогів соціалістичного ладу», хоча на словах визнавав свої помилки, що послужило для крайкому компартії в Кошицях, якому празькі органи безпеки передали справу неупокореного молодого науковця, підставою для винесення лише догани і «суворого попередження». Наближалася «празька весна», на її хвилях Миколі Мушинці вдалося «виплисти» – виправдати себе і навіть захистити в жовтні 1967 року кандидатську дисертацію в Карловому університеті Праги та повернутися на роботу в Університет ім. П. Й. Шафарика. В основі його дисертаційного дослідження була історіографічна праця про видатного вченого-фольклориста: «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з чехами і словаками».

Науковець уважно і прискіпливо «порився» в архівах Києва, Львова, Москви та в приватних архівах, де повідшукував багато невідомих, неоприлюднених матеріалів із творчої спадщини Володимира Гнатюка. Згодом виявлені Мушиною оригінальні документи, фотографії, меморіальні речі дозволили створити повноцінний меморіальний музей видатного вченого-фольклориста в його рідному селі Велесневі на Тернопільщині.

Після захисту кандидатської дисертації особливо інтенсивно вчений розгорнув науково-дослідницьку діяльність. Прийшло й заслужене визнання: Пряшівський філософський факультет Університету ім. Шафарика удостоїв його звання доктора філософії за цикл праць, присвячених історії фольклористики українців Пряшівщини. На той час Микола Мушинка вже був автором монографії «З українського фольклору Східної Словаччини» (1963), «Антології усної народної творчості українців Східної Словаччини. З глибини віків» (1967), у Парижі з'явилася друком його кандидатська дисертація «Володимир Гнатюк і Закарпаття»...

Учений-фольклорист, працюючи в Дослідному кабінеті україністики Університету ім. Шафарика, налагоджує співпрацю із українознавчими науково-дослідними, навчальними і культурними центрами Західної Європи, США, Канади і України шляхом обміну монографіями, збірниками, журналами, довідниками, енциклопедичними виданнями. Завдяки притаманному доктору Мушинці дару організатора науки, координатора наукових досліджень йому вдалося привернути увагу фольклористів, етнографів, краєзнавців, мистецтвознавців, славістів Чехословаччини, тодішньої Югославії, України, а також Канади і США до історичної долі русинів-українців, до народної культури українців, поселених в ареалі Карпат та Балкан, до українців у різних країнах світу. Микола Мушинка виступає ініціатором та організатором міжнародного наукового семінару в Пряшеві, на якому було обрано підготовчий комітет Міжнародної асоціації українців. Планувалося проведення в серпні 1969 року в Празі Міжнародного з'їзду славістів, на якому передбачалося організаційно оформити створення Міжнародної асоціації українців, та це здійснити не вдалося через нерішучу позицію членів української радянської делегації. Цей процес єднання українців світу загальмувала окупація радянськими військами Чехословаччини в серпні 1968 року. Микола Мушинка був серед тих, хто рішуче протестував проти радянської агресії і хто підписав маніфест «2000 слів». За це та все інше, а саме, передусім за поширення української самвидавної літератури, нова прорадянська влада Че-

хословаччини в 1972 році належно «віддячила» університетському професору, відомому в слов'янському світі фольклористу з дипломом доктора філософії. Миколу Мушинку було звільнено з роботи в університеті за те, що він шкодив «дружньому Радянському Союзові», спілкувався з «найтемнішими силами антирадянської української еміграції» і підривав «основи соціалістичного суспільства».

Отож, завершилися ці звинувачення в «антирадянській діяльності» не тільки звільненням з роботи в університеті, а й суворою забороною працювати в органах освіти, науки і культури, і публікуватися. Та для вченого робота таки знайшлася – пастухом у рідному селі Курів, де відомий фольклорист, доктор філософії і кандидат наук цілих п'ять років опікувався артільними ялівками і телятами. Цілодобово, щодня, без вихідних. Але колишній університетський професор ухитрявся і там писати статті, приймати у пастушій колибі на полонині гостей-друзів, учених, студентів-фольклористів, журналістів.

Та після чотирьох років опікування 150-головим стадом органи безпеки Чехословаччини і цю роботу виконувати Миколі Мушинці заборонили. Якось пощастило влаштуватися кочегаром в елітній кочегарні Пряшева, де він попрацював 14 років. Наукові праці публікував в інших країнах. І то завдяки тому, що в чехословацькому законодавстві не було статті, яка б забороняла громадянам Чехословаччини публікувати свої праці в закордонній пресі. І лише в 1990 році Миколу Мушинку було повністю реабілітовано. Повертається він після 18 років праці пастухом колгоспної худоби та кочегаром, які Мушинка називав найспокійнішими і найпродуктивнішими для своєї наукової праці, у університет на посаду завідувача науково-дослідного відділу кафедри україністики, продовжуючи відкривати світові найзахіднішу гілку українського народу, русинську культуру як органічну частину української культури. У розмові з журналістом Ярославом Шуркалою Микола Мушинка означив віхи громадсько-культурної діяльності та підсумував свій науково-дослідницький і просто життєвий доробок «У всякого своя доля», а в 1999 році з'являються його біо-бібліографічний збірник-спогади «Колеса крутяться»...

Назву цього збірника йому «підказала» лемківська пісня.

Колеса крутяться,

Літа минаються...

Дивовижна працюовитість та широкий спектр науково-дослідницьких і суто творчих зацікавлень вражає. Ученим підготовлено і «вислано» у світ понад 50 книжкових видань і понад 200 наукових розвідок, а кількість написаних і опублікованих статей і рецензій сягає двох тисяч.

Багато тривог, переживань і намагань услідити його ім'я і його працю випало на долю цього дослідника, який проводив щоденно в творчій співпраці з вірною дружиною і помічницею Маг'дою свій час при робочому столі або в фольклористичних експедиціях, на конференціях, творчих зустрічах...

Академік Микола Мушинка ще з дитинства утвердився у високій вірі у своє покликання, своє національне призначення жертвовно і самовіддано служити своєму народові, рідній Україні. І цю благородну місію він гідно з творчим звитязством виконав.

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,
директор Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
академік НАН України.

На світлині зліва направо: Йосиф Вархол, Надія Вархол, Магда Мушинка, Микола Мушинка, Данило Ільницький.

МИКОЛА МУШИНКА, СВИДНИК І ПИВО

В середині червня 2018-го року завдяки запрошенню та невгамовним організаційним зусиллям пана Івана Яцканина я побував на Святі культури русинів-українців Словацької Республіки.

Головною метою моєї поїздки була презентація ще свіжої книжки «Антонич від А до Я».

Ця поїздка вартує окремої і довгої розповіді: я запізнав ландшафт словацької Лемківщини, познайомився з середовищем тамтешніх українських письменників – окрім Івана Яцканина, це також Степан Гостиняк, Юліус Панько і Надія Вархол.

Чоловік пані Надії – фольклорист та етнограф Йосиф Вархол – провів мені ексклюзивну екскурсію лемківським скансеном у Свиднику, якраз поруч фестивальної сцени.

Молодий літературознавець зі Львова почувався вкрай почесним гостем серед українських письменників, громадських та культурних діячів Словащини, старших від моїх батьків мінімум на роки десять.

На другий день свидницького фестивалю Іван Яцканин, модератор мого перебування і постійний компаньйон, каже, що ось зараз зустрінемося з Миколою Мушинкою.

Я, розуміючи значовість цього моменту і добре усвідомлюючи значення особистості академіка Мушинки, відомого мені не лише з його наукових праць і популяризаторської роботи, але зі світлин, які я полюбляв оглядати у різних виданнях і де, як, певно, і кожен, я вдивлявся в його довгі вуса, – трохи затрепетався і заурочистився. Але цей настрій пан Микола розвіяв умить.

Іван Яцканин представив мене, і перше, що я почув від Мушинки, це: – Ооо, дуже приємно! Пиво будете?

Я радісно сказав «Так!».

Не через інстинктивну ввічливість, а через щире бажання саме таких посиденьок за фестивальними столиками. Академік Мушинка одразу задав інтонацію нашого спілкування, подолавши якісь реальні чи уявні шаблони.

Неквапливим кроком він пішов до барної стійки, вистояв чергу, замовив кожному у нашому okazійному товаристві по гальбі пива, відтак кожному приніс її особисто. Ну а далі, зрозуміло, були розмови, що їх годі було спинити.

Поїздка до Словаччини стала однією з улюблених у пережиттях пам'яті. Знайомство з Миколою Мушинкою стало однією з улюблених зустрічей.

Пиво з Мушинкою означало тепло долоні, якою він вітається, і довіру, що здатна жити тебе безперервно роками.

Свята простота того моменту живить і гріє й після смерти академіка.

Світла і добра пам'ять...

Данило ІЛЬНИЦЬКИЙ.

ЛЮДИНА-ЕПОХА

(До 95-річчя з дня народження Дмитра Павличка)

Дмитро Васильович Павличко (28 вересня 1929, Стопчатів – 29 січня 2023, Київ) – український поет, перекладач, літературний критик, публіцист, шістдесятник, громадсько-політичний діяч. Герой України (2004). Кавалер ордена князя Ярослава Мудрого IV, V ступеня (1999, 2009), ордена «За заслуги» III ступеня (1997), ордена Свободи (2015), лауреат Національної премії Шевченка (1977).

Усвідомлення з юних літ

Дмитро Павличко народився 1929 року в селі Стопчатів Станіславського воєводства Польщі (нині Івано-Франківська область). У перший клас довелося йти до польської школи, де в класі серед євреїв та поляків він був єдиним українським учнем. На одному з уроків стався цікавий випадок.

Вчителька змушувала маленького хлопчика продекламувати польський патріотичний вірш: «Kto ty jesteś? – Polak mały. – Jaki znak twój? – Orzeł biały» (*Хто ти є? – Поляк малий. – Який знак твій? – Орел білий*). Але Дмитро відмовився його прочитати, відповівши, що він українець, за що отримав лінійкою по пальцях.

У 1944 році в Коломиї, де тоді вже навчався юнак, гестапівці розстріляли його брата. За словами поета, тоді він був одержимий помстою, тож вирішив вступити до сотні УПА, де обрав собі псевдо Дорошенко.

«Мама плакала, батько мене не пускав, але я твердо сказав: «Мушу наздогнати німаків і помститися їм за брата», – розповідав Павличко студентам Прикарпатського університету ім. Стефаника.

І хоч пробув він там недовго, але з осені 1945 до літа 1946 отримав сповна за свою повстанську діяльність від НКВД – піддавався тортурам і був ув'язнений. Така в Дмитра Павличка біографія.

«Я почався в 40-х роках як антирадянський поет»

Перший опублікований вірш митця «Дві ялинки» (1951) було надруковано під час навчання у Львівському університеті, проте відлік творчості почався ще в 1940-х: твори Павличка були відображенням тогочасних суспільних подій в Україні.

У 1953 році виходить перша поетична збірка автора «Любов та ненависть», за нею – інші. Вісімнадцятитисячний тираж збірки «Правда кличе» навіть було вилучено зі продажу та знищено. Причиною для цього став сонет «Коли умер кривавий Торквемада» – реакція письменника на смерть Сталіна. На його підтримку виступали письменники Павло Тичина та Олесь Гончар.

«З Дмитра Павличка почалося в Україні те, що пізніше дістало назву «дисидентство». Маю на увазі його поетичну збірку «Правда кличе!», а в ній славетний вірш «Коли умер кривавий Торквемада...» – перша в Радянському Союзі публічна оцінка Сталіна як тирана і його доблесних соратників як «кривавих пастирів людського стада», – говорить дисидент, літературний критик Іван Дзюба.

Багатьма своїми поезіями Дмитро Павличко возвеличує кохання, пише на інтимні та філософські теми, присвячує рядки рідній мові, займається літературними перекладами. Саме завдяки йому вперше українською мовою з'явилося повне зібрання творів Вільяма Шекспіра в шести томах.

Чимало текстів, що вийшли з-під пера поета, стали піснями. Це і «Впали роси на покоси», і «Явір і яворина», і «Долиною туман тече».

Однак найвідомішою серед них залишається поезія Дмитра Павличка «Два кольори», яка має свою унікальну історію: цензура УРСР назвала пісню «гімном націоналістів» через символічні червоний та чорний кольори – революційний прапор ОУН.

29 січня у віці 93 років помер український поет, перекладач, літературний критик, публіцист, шістдесятник, громадсько-політичний діяч Дмитро Павличко. Він також був дипломатом, політиком і одним із авторів Акту проголошення незалежності України.

Рядки легендарної пісні «Два кольори» вже не одне покоління живуть у пам'яті мільйонів українців. Музику створив композитор Олександр Білаш, а от автором слів, сповнених ліричних роздумів про долю людини, є поет Павличко.

*«Два кольори, мої два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба.
Два кольори, мої два кольори,
Червоне – то любов, а чорне – то журба».*

Не творчістю єдиною

1964 року Павличко переїжджає до Києва, де починає працювати у сценарній майстерні Кіностудії імені Олександра Довженка. Потім стає редактором українського журналу іноземної літератури «Всесвіт», згодом – секретарем Спілки письменників України і СРСР.

Але найбільш активно проявляє себе як громадський діяч в кінці 1980-х та на

початку 1990-х: обіймає посаду голови Товариства української мови імені Тараса Шевченка, а також стає одним із засновників Демократичної партії України і Народного Руху України.

Важливі про Дмитра Павличка факти: він був одним із тих, хто заклав своє слово до фундаменту нашої держави – Акту проголошення незалежності України. Йому належить перше ввідне речення цього історичного документа. Як він сам розповідав, Левко Лук'яненко хотів проголосити Україну республікою, але йому вдалося переконати депутатську групу, щоби назва залишилася все-таки за Україною.

«Доктрина Павличка» – неофіційна назва зовнішньої політики України, що покладена в основу Декларації про державний суверенітет України. Саме ця доктрина передбачала прагнення України стати нейтральною та позаблоковою державою.

«Ми виходили з ініціативами до наших сусідів: до Варшави, до Праги, до Будапешту і Бухаресту. Ми зверталися до Буша, до пані Тетчер і до інших державних діячів світу, щоб вони визнали нас і підписали з Україною дипломатичні угоди. Визнали Україну незалежною державою. Але вони посміхалися, а пані Тетчер сказала, що ми не обмінюємося посольствами з Каліфорнією. Я звертаюся до них з цієї площі. Визнайте Україну, підпишіть з нами договори, які поставили б нашу Україну на рівні з іншими державами, бо ми хоч не маємо ще держави воістину, але хочемо її мати».

З 1995 до 1998 року Павличко був Надзвичайним і Повноважним Послом України у Словацькій Республіці, Послом України в Республіці Польща (тоді вдалося в центрі Варшави встановити пам'ятник Шевченку).

З 2006 до 2011 очолював Українську всесвітню координаційну раду.

Дмитро Павличко доклався до видавничого портфеля перекладів українських видавництв, зокрема завдяки йому з'явилися українською класики літератури Шарль Бодлер, Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Райнер Марія Рільке, Генрік Ібсен та багато інших.

Літературознавчі праці та твори Дмитра Павличка вийшли у двотомнику «Літературознавство. Критика» у видавництві «Основи», заснованому донькою письменника, літературознавицею Соломією Павличко.

Валерія ЧЕРЕДНИЧЕНКО, Марія БЛІНДЮК.
(suspilne.media)

ПРО СКУНЦЯ-РЕДАКТОРА

Попри особисту приналежність до словесності – освіту, професію і заняття усього життя – палким і вишуканим поціновувачем віршованого слова я так і не став. Тому й аналізувати та оцінювати поетичний дар Петра Миколайовича Скунця не можу. Однак не стримаюсь, аби не процитувати тут кілька пророчих віршованих рядків із збірника його поезій «Один», виданого у 2000 році, коли нинішній рашистський бункерний тиран-карлик лише сховався на кривавий престол:

*«...Та я ще не бачив, аби всюдищуца Росія
любила без крові і власних, і братніх синів.
І там, де Росія, – там вічні напасті і війни,*

*вовік не скінчиться імперська страшна маячня...
...Орел-самодержець піднявся занадто вже круто,
Орел двоголовий – старий та бувалий хижак.
Невже ти, Україно, вертаєшся знову під Крути,
І здасть Україну котрийсь український вожак.*

На моє глибоке переконання, це саме той класичний випадок, коли поет намагається докричатися до сумління збайдужілого загалу, аби він у своїй щоденній марудній суєті не забував криваві уроки історії власного народу, які століттями стримують його цивілізаційний поступ. У цих рядках – суть багатолітньої літературної творчості поета-бунтаря Петра Скунця.

...Моя студентська юність – цей короткотривалий період еволюційного транзиту від безтурботного дитинства до рутини дорослості – минала у Львові, то ж нагода вперше зустрітися з Петром Скунцем, якого знав чи не увесь Ужгород, трапилася вже тоді, коли я працював на Закарпатському телебаченні, десь у проміжку між 1982-84 роками. Була пізня, сира і звична для ужгородського листопаду мжичкувата осінь, коли у вільну хвилину не вийдеш на набережну помилуватися плином Ужа, кружлянням чайок над водою і звабливою дефлядою ужгородських красунь. В один з таких днів ми з колегами-телевізійниками Михайлом Фатулою і Омеляном Плешею сиділи у відносно теплому кабінеті на Київській набережній, 18 і розв'язували величеський кросворд (смартфонів, планшетів, інтернету та інших «пожирачів» вільного часу, як ви розумієте, не було). Попри спільні зусилля – нам ще належало вписати чимало слів у порожні квадратики, коли двері до нашого «офісу» громадсько-політичної редакції рвучко відчинив Петро Скунець. «Що, помочи вам?» – побачивши нашу «заклопотаність» спитав він з характерною для нього прямоотою, і, не чекаючи нашої реакції, почав з космічною швидкістю заповнювати прогалини і в кросворді, і у наших знаннях... За кілька хвилин він блискуче впорався з тим, що не вдавалося нам упродовж усієї обідньої перерви. «З вас кава!» – так само безапеляційно мовив поет.

Нині я уже не пригадую, пили ми тоді з ним каву, чи ні. Зате у пам'яті на все життя закарбувалася ця наша перша «очна» зустріч з Петром Скунцем саме завдяки моєму захопленню його широким світоглядом, ґрунтовними знаннями, обізнаністю, відкритістю і прямоотою в спілкуванні.

По тому наші шляхи час від часу пересікалися здебільшого випадковими зустрічами. Так тривало десь до 1989 року, доки громадсько-політичне життя в Україні загалом, і на Закарпатті зокрема, не завирувало прагненням фундаментальних політичних змін та вкорінення у свідомості ідеї відновлення державної незалежності України. На установчій конференції Закарпатської крайової організації Народного руху України поета-бунтаря обрали головою цієї громадсько-політичної організації і різні акції політичного змісту у неділю стали такими ж регулярними, як служба Божа у храмі. Саме там ми регулярно зустрічалися, співпрацювали у медійній сфері. Та найтіснішою наша співпраця припадає на лютий-липень 1992 року, коли Петро Миколайович запросив мене працювати у редакції першої незалежної української національно-патріотичної газети краю «Карпатська Україна», яку він заснував, створив та очолив. Саме у цій іпостасі яскраво засяяла ще одна грань талановитого поета і активного громадського діяча – він блискуче проявив себе і в якості редактора та публіциста.

П. Скунець був добре обізнаний з тим, що у «Новинах Закарпаття», де я на той час працював, у мене не було змоги видрукувати більшість своїх статей, оскільки

ки зміст газети жорстко контролював не ліберал за натурою головний редактор Ілля Льницький, а перефарбовані з комуністів у «націонал-демократи» чиновники Закарпатського облвиконкому. Мої аналітичні та інформаційні матеріали про суспільно-політичні події на Закарпатті куди більш активно публікував популярний в Україні часопис «За вільну Україну», заснований В'ячеславом Чорноволом у Львові, ніж «орган» тогочасної Закарпатської облради. Увесь «забракований» в «НЗ» творчий доробок я поклав на стіл головному редактору «Карпатської України» і щочетверга отримував насолоду від того, що моя творчість – не «для шухляди». Саме в «КУ» побачили світ такі резонансні на той час матеріали державницького спрямування, як «Бита карта лауреата», «Голос звияжної пори», «Єдним русином бульше», «Поради не стороннього» та інші.

У редакції тижневика нас було всього четверо: головний редактор Петро Скунець, його заступник – викладач УжНУ Степан Пойда, який приходив в редакцію по закінченні пар в університеті, я – редактор відділу, і друкарка Мар'яна. Двері редакції, яка розташувалася в приміщенні Закарпатської організації Національної спілки письменників України на площі Жупанатській, майже не зачинялися. Спрагли за вільним словом, вистраждало десятиліттями можливість донести до загалу свою думку через ЗМІ, висловити бачення ходу державотворчих процесів у щойно проголошеній незалежній Україні та розповісти про їхнє гальмування чиновниками на місцях, які й надалі марили дружбою з Москвою та жили «завоюваннями соціалізму», в редакцію «Карпатської України» приходили патріотично налаштовані письменники, викладачі і студенти університету, художники, учителі, інженери, громадські активісти, журналісти «під прикриттям», матеріали яких не друкували владно-офіційні «Новини Закарпаття» та «районки», а також любителі безкінечно-беззмістовних розмов, «стукачі» зі спецслужб і ще Бог знає хто...

Зважаючи на те, що надворі була холодна пора, редакція стала комфортним прихистком стихійно створеного своєрідного політклубу. Усе це мене тішило і дратувало водночас. Тішило, бо ти перебував у епіцентрі пульсуючої думки активної частини інтелектуалів краю, отримував обширну інформацію з першоджерел та добру нагоду відточувати у суперечках майстерність дискутувати.

Дратувало, бо не мав можливості зосередитися над написанням статей у номер, чи відредагувати у прямому сенсі «рукопис» з корявим почерком і «розхристаною» думкою позаштатного автора. Аналогічні почуття переживав і Петро Миколайович. Інколи, аби приборкати надто активного відвідувача-пустодзвона, який прийшов просто попліткувати, він з усією належною йому прямою виставляв того за двері...

Як головний редактор Петро Скунець визначав не лише загальне ідейне спрямування газети, але й тематику основних публікацій. Однією з основних тогочасних тем було розкриття сутності політичного русинства на Закарпатті, «головачі» якого, морально і матеріально підтримувані учорашніми компартоменклатурниками влади та зарубіжними «благодійниками», традиційно займали чітко виражену антиукраїнську позицію. Майже щономера ми публікували матеріали про історію становлення Карпатської України, її засновників, очільників та активістів, репортажі з місць вшанування пам'яті закатованих героїв-оборонців. Регулярно писали про необхідність розширення функціонування української мови у багатьох сферах суспільного життя (усі населені пункти Закарпаття на дорожніх вказівниках були написані на «общепринятом языкє»), розповідали про перші факти розграбування національного майна України на різних рівнях в інтересах «прихвизаторів»...

Петро Скунець був людиною веселої вдачі, любив анекдоти і гумор і водночас люто ненавидів «безпекарів» та їхніх «стукачів-сексотів». І не дарма – упродовж багатьох літ попили вони йому крові – будь здоров! Окрім прямого тиску, переслідування за творчість, що не вписувалася у рамки ідеологічних догм імперії зла, шантажу і всіляких інших пакостей з їхнього багатого арсеналу, вдавалися вони і до відвертих провокацій. Він розповідав, як одного разу йому зателефонували з обласного управління КДБ і звелили прийти до них зранку рівно о 8.45. Коли підійшов до будівлі управління на нинішній вулиці Довженка, на східцях перед входом його уже чекав «чекіст». Зустрівши поета той почав його люб'язно, ніби давнього друга обіймати, голосно говорити якісь незв'язані слова, незрозуміло за що дякувати, та довго не випускав його руку з своєї клешні. Цієї пори вулиця була багатолюдною – десятки, а чи й сотні ужгородців поспішали на роботу і на власні очі мали нагоду бачили дешеvu виставу, що Скунець у кагебістів – «своя людина»...

Коли я приступив до роботи в «Карпатській Україні» Петро Миколайович попросив мене, як професійного газетяра, освіжити шпальти тижневика популярними на той час «віяннями доби», «розбавити» великі статті політичного змісту, яких не бракувало, цікавими роздинками, котрі привертають увагу читача і не відлякують гігантським розміром. Я запропонував починати газету не з традиційної «передовиці», яка набила оскому у радянські часи, чи чергової політичної заяви, якими надуживали газети у перші роки незалежності, а з підбірки актуальних новин. Він погодився. Але я розумів, що редактор очікує чогось більш креативного. І тоді мені прийшла в голову така ідея: оскільки заборонена для ЗМІ у часи кремлівської імперії тема сексу була дуже популярною у кожному пострадянському виданні, я вирішив об'єднати її з політикою – так у нас на першій полосі з'явилася рубрика «СЕКС-ОТ», яка вмещувала політичні анекдоти-історії з еротичним забарвленням. Йому, та й читачам, це надзвичайно сподобалося! Так щонаомера у нас друкувалася якась політично-еротична мініісторія побудована на реальній події, творчо опрацьовувати яку доводилося самому...

Але гра вартувала свічок – «СЕКС-ОТ» став популярною рубрикою. Дехто серед її персонажів впізнавав себе чи людей зі свого оточення. За цю ідею головний редактор вперше (і востаннє!) виписав мені премію, яка, звісна річ, за традицією пішла на «обмивання» вдалого «винаходу».

Не буду приховувати: для розрядки ми, інколи, дозволяли собі чарку-другу «татранського чаю». Під час таких редакційних «PITSTOPів» П. Скунець розповідав нам багато цікавих історій з його буремного творчого, сповненого пригод і випробувань життя. Зокрема про те, як він видрукував на машинці міжгірської райгазети «Радянська Верховина» та зберігав у надійному місці дисидентські статті В'ячеслава Чорновола, котрий перед черговим арештом працював на телевізійній вишці на горі Плай над Волівцем; хто допоміг особисто йому уникнути арешту; розмірковування про місію національної інтелігенції; про «колег», заздрощі яких за рівнем свого цинізму перевищували ненависть неприхованих ворогів... Деякі з цих тем через кілька літ ми детальніше розкрили у його інтерв'ю газеті «Срібна земля ФЕСТ», у якій я працював головним редактором, та згодом включив до моєї публіцистичної збірки «Штрихи нашого часу».

Про багатогранність таланту та найвиразніші риси характеру Петра Скунця можна розповідати багато. Кожен, хто за життя бодай раз пересікався з ним, має що сказати про нього. По собі він залишив не лише помітний слід у літературі, але й вдячну пам'ять. Тому що перш за все був Особистістю.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ.

ЖИТТЄВИЙ ЮВІЛЕЙ доц. д-р Л. Баботи

Прекрасного віку – 80 років життя, – повного творчих, наукових, педагогічних і академічних успіхів, дожила видатна українська літературна карпатознавчиня та україністка, колишня членкиня кафедри української мови і літератури Філософського факультету Пряшівського університету, почесний доктор Ужгородського національного університету (honoris causa) Dr.h.c. доцентка д-р Любица Бабота, кандидат філологічних наук.

Її батьки, Микола Бабота, рахівник за професією, та Магдалена Бабота, учителька початкових класів, обоє уродженці Закарпаття, були сильно національно свідомі і активно включилися у розбудову держави Карпатська Україна в 30-х роках минулого століття. Саме тому були змушені залишити свій рідний край, бо Закарпаття окупували мадярські гонведи 1938 року і їм загрожувало ув'язнення.

Втекли у Словаччину, як і багато інших закарпатоукраїнських патріотів – політичних і культурних діячів і поселились спочатку в місті П'єщани, де 4 вересня 1944 року народилася Любица. Вони змалку прививали їй любов і шану до закарпатоукраїнської культури і літератури. Деякий час жили у Братиславі, потім їх як благоденядійних переселили в переважно з мадярським населенням село Дрне в окрузі Римавська Собота. Але туга і бажання жити ближче до Карпат і серед українського населення привела їх до Пряшева, де обоє дожилися високого віку. Любица тут закінчила середню школу - гімназію з українською мовою навчання, потім поступила на Педагогічний факультет Університету ім. П. Й. Шафарика, але предмети, які вивчала – хімія і природознавство – її не задовольняли, тому вона знов поступила на Філософський факультет того ж університету, де вивчала українську мову і літературу та англійську мову і літературу. І так в її «кишені» вже були два дипломи.

1970 року стала учителькою Пряшівської гімназії з українською мовою навчання. Попрацювавши там майже сім років, 1977 року перейшла на роботу у Науково-дослідний кабінет кафедри української мови і літератури Філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика і так її мрія та її батьків здійснилась, вона змогла вивчати і пропагувати велике культурне і літературне багатство своїх предків.

В кабінеті під керівництвом відомої і видатної карпатознавчині доц. д-р Олени Рудловчак, кандидатки філологічних наук здобула академічне звання д-р філософії (PhDr.) та заочно закінчила наукову аспірантуру і кандидатську роботу «Розвиток закарпатоукраїнської прози другої половини XIX ст.» захистила в Братиславі на Філософському факультеті Університету ім. Я. А. Коменського (1987). Вона після скону доц. д-р О. Рудловчак, кандидата наук почала продовжувати і продовжує досі її науково-дослідницьку роботу в галузі літературної карпатистики. Про свої дослідження потім писала і доповідала на різних міжнародних конгресах і конференціях дома і за кордоном. Її виступи завжди

користувались успіхом. Стала так у нас одною з найкращих знавців закарпатоукраїнського літературного процесу минулих століть.

Велике значення для її наукового росту мало наукове відрядження в Торонтський університет (Канада) в 1991-1995 роках, куди її запросили читати лекції з української літератури. Вона там познайомилась з іншими науковими підходами до художніх творів, їх тлумачення та оцінки окремих літературно-естетичних явищ і фактів, з іншою методологією, ніж це було прийнято викладати в Словаччині чи в Україні під час панування догм марксизму-ленінізму чи соціалістичного реалізму. Відзиви про її роботу в Торонтському університеті були високо позитивні.

Повернувшись додому, вона стала викладати на кафедрі української мови і літератури філософського факультету Пряшівського університету історію української літератури та розгорнула значну науково-дослідну діяльність, стала членкинею Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, Міжнародної асоціації українців, Наукового товариства КСУТ, брала активну участь у їх адміністративно-організаційних органах і конгресах.

Крім того, вона виконувала ряд академічних посад, була завідувачкою кафедри української мови і літератури ФФ ПУ (2000-2003, 2006-2007), потім директоркою Інституту русистики, україністики і славистики (2007-2011), заступницею декана Філософського факультету ПУ з питань закордонних зв'язків (2003-2007) та різних комісій, сенатів тощо.

Але найбільший вклад вона внесла у словацьку чи українську карпатистику та україністику. Хоч домінувала у її дослідженнях закарпатоукраїнська література XIX ст. чи ще й попередніх століть, не уникала та не уникає вона ані від проблем міжвоєнного, повоєнного та сучасного літературного процесу як закарпатоукраїнського, так і пряшівського, про що свідчить її бібліографія.

Свої дослідження друкувала у вітчизняних журналах і збірниках (Пряшів, Свидник, Кошиці, Банська Бистрица, Братислава) та за кордонних (Чехія, Україна, Сербія, Фінляндія, Угорщина, США, Канада та інде). Вона надрукувала або рецензувала кілька десятків статей-гасел у різних енциклопедіях чи словниках, як, наприклад, пряшівські (Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина), українські (Енциклопедія сучасної України, Енциклопедія. Історія та культура карпатських русинів), канадських (Encyclopedia of UKRAINE), словацькі, мадярські. В цьому їй допомогло не лише знання літературного закарпатоукраїнського та пряшівського процесу, але й активне знання української, англійської, словацької і мадярської мов та пасивне знання інших слов'янських мов.

Завдяки їй кропіткій праці було повернуто в літературний обіг ряд забутих чи призабутих, або неправильно оцінюваних діячів закарпатоукраїнської та пряшівської культури і літератури минулих століть, як, наприклад, діяльність Ю. Ігнаткова, М. Гомічкова, Г. Стрипського, К. Сабова, І. Кондратовича, А. Ріпая, але й міжвоєнних діячів, як Зореслав, М. Божук, В. Гренджа-Донський, І. Невицька, М. Підгірянкя та інші. З пряшівських діячів старшого покоління слід навести О. Духновича, О. Павловича, Е. Кубека, Д. Зубрицького, з повоєнних чеських українців – В. Абжолтовського, З. Геник-Березовську, Г. Захову, М. Марчанову, М. Лехову, А. Гартла, Ф. Затлоукала, К. Заклинського, М. Кргоуна, В. Жидліцького та словацьких українців - М. Мольнара, М. Неврлого та дальших. Знайомила читачів з місцем і роллю, яку займали деякі закарпатські і пряшівські газети, як, наприклад, газета «Карпат», «Пряшівщина» та інші.

Однак найбільший інтерес викликала в Словаччині та й в Закарпатті її пер-

ша монографічна робота «Закарпатоукраїнська проза другої половини XIX ст.» (1994), в якій докладно розглянула та оцінила вже з нових, позбавлених різних політичних чи ідеологічних нашарувань, позицій, багатий і одночасно складний літературний процес розвитку малої прози XIX ст. Л. Бабота сказала нове слово про цей процес і її оцінка не кожному спочатку була зразу по смаку, але все ж висновки були позитивно сприйняті.

До її творчого активу треба зарахувати дальші книжкові видання, як «Пригоди Матія Куколки» Ірини Невицької, де виконала упорядкування, розшифрування тексту твору, написала вступну статтю про творчість І. Невицької, її місце та повісті і взагалі творчості письменниці в літературному процесі пряшівської української прози і літератури взагалі у міжвоєнний період. Була це перша серйозна аналітична стаття про творчість І. Невицької. До цієї роботи примикає й підготовка тексту до видання та її вступна стаття про творчість Миколаї Божук «Я зберу той жар у пісню» (Ужгород, 2009).

Л. Бабота була членом авторських колективів, які написали роботи, що склали збірники «Svetová literatúra po roku 1945. III.» (1997), 1999 та «Rukoväť literatúry» (1999), в яких вона опублікувала розділи про закарпатоукраїнську літературу як частину світової літератури. До тих робіт можна зарахувати і її самостійну монографічну роботу «Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry. Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19 storočia» (Prešov 2009).

Не менш важливі були її підручники та хрестоматії, які разом з іншими співавторками (Й. Голенда, Ю. Кундрат, М. Белей) склали для потреб гімназій та середніх фахових шкіл Словаччини з українською мовою навчання чи вивченням української мови. Маємо на увазі «Хрестоматію з української літератури для 3 класу гімназій та середніх фахових шкіл» (1999), «Хрестоматію для 4 класу гімназій та середніх фахових шкіл» (2000), «Хрестоматію для 2 класу гімназій та середніх фахових шкіл» (2001) та підручник з української літератури. Характерною рисою всіх робіт Л. Баботи, в яких розглядала закарпатоукраїнську, або пряшівську українську літературу, що вона їх інтерпретувала та оцінювала в контексті загальноукраїнської чи загальночехословацької і давню літературу – в контексті загальноугорської літератури, зрідка розглядала та оцінювала її як локальну, місцеву літературу.

Друга тема, якій присвятила Л. Бабота чимало робіт, були українсько-словацькі чи словацько-українські літературні контакти з найдавніших часів по сучасність («Григорій Сковорода в Трнавському календарі» (Дукля, 1998, № 5), «Кілька етюдів до українсько-словацьких зв'язків на зламі XIX-XX століть» (2005), «Словацька тема в творчості А. Кралицького» (2003), «Зореслав і католицький модернізм: примітки до творчості українського поета словацької групи» (Дукля, 1999, № 5-6) та інші.

Особливе місце в творчій і науковій діяльності Л. Баботи займають проблеми наукового і художнього перекладу, його теорія і практика. Адже вона сама живе і працює у такому середовищі, коли треба щодня їй спілкуватись то словацькою, то українською, то англійською мовами. Вона сама перекладає наукові і художні тексти, судові і персональні документи із названих мов. Лише недавно ми мали змогу познайомитись з її словацьким перекладом художнього тексту – книжки Галини Гузовської-Корицької «Світ навколо нас» (2024).

Вона є головою офіційної комісії Міністерства юстиції СР з питань перекладу та тлумачення із словацької мови на українську та із української на словацьку мову, приймає іспити у майбутніх офіційних перекладачів із названих мов. Часто

висловлює свої погляди та спостереження про переклади художніх текстів, як, наприклад, «Українська література у перекладах Юрая Андричка» («Дукля», 1998, № 2). Разом з доц. Ю. Кундратом була ініціаторкою читання курсу лекцій з художнього та наукового перекладу для студентів кафедри української мови і літератури ФФ Пряшівського університету.

Наукова діяльність Л. Баботи була оцінена Міжнародним академічним рейтингом «Золотою фортуною» (International Academic Reting of Popularity Golden Forture) 2004 року в Києві.

Та майже через 20 років пізніше керівництво Пряшівського університету нагородило її «Золотою медаллю Пряшівського університету» 2023 року за видатні заслуги у розвитку науки, педагогічної та академічної діяльності університету.

Ще кілька особистих думок про ювілянтку. Пам'ятаю її ще як сумлінну і дисципліновану студентку, як працювиту членкиню Науково-дослідного кабінету кафедри української мови і літератури, яка завжди сумлінно виконувала свої обов'язки, знаю її як щиру, усміхнену людину, оптимістку, з якою завжди було і є приємно працювати (навіть під час писання кандидатської роботи чи писання першої спільної роботи над статтею про Зореслава), ще приємніше було зустрічатися з нею після мого вимушеного відходу з факультету, коли деякі колишні колеги уникали зустрічей зі мною. Вона не боялась і стала єдиною людиною кафедри, посередництвом якої я утримував та утримую контакти з факультетом, на якому я попрацював майже 40 років.

Можу сказати, що на моїх очах вона науково росла і збагачувала пряшівську літературну карпатистику та словацьку україністику.

Зичу Тобі, шановна Люба, міцного-преміцного здоров'я, хай всі хвороби від Тебе на кілометри втікають, щоб Ти надалі могла читати лекції, приймати іспити, перекладати художні, судові, офіційні і персональні тексти.

Многая і благая Тобі літ!

Михайло РОМАН.

Любиця Бабота: «Батьки мені почали давати певну інформацію, про яку не можна було говорити, після закінчення восьмирічки»

Громадянка Словаччини із закарпатським корінням Любиця Бабота відома не тільки як перекладачка та україністка, котра певний період завідувала кафедрою української мови й літератури у Пряшеві, а й як донька сподвижників Карпатської України. У роки Другої світової, 1942-го, її мама Маргарета Бабота (Шандор) була єдиною жінкою, яка пройшла через пекельні муки в угорській катівні «Ковнер» у Мукачеві. Потім емігрувала. Але пані Люба в Чехословащині сповна відчула на собі тягар «неблагонадійності» батьків. 4 вересня вона відзначатиме поважний ювілей, і їй є що згадувати з пережитого.

Відомо, що корені Вашого родоводу сягають Закарпаття. Однак народилися Ви 1944-го у Словаччині. Які яскраві миттєвості вкарбувалися в дитячу пам'ять?

– Якщо брати до уваги приблизно перших 10 років мого життя, то запам'яталося багато цікавих моментів. Наша сім'я – мама, батько, бабуся і я – в той час мусила часто міняти місце перебування. Відтак за 4 по-

На фото (зліва) Любиця Бабота й Тетяна Ліхтей, Ужгород, 1995 р.

чаткові класи я встигла повчитися у двох школах Західної Словаччини та двох – Центральної. Досі згадую всіх моїх тодішніх учителів, можу назвати їхні імена. Пам'ятаю, як нас виселили з Братислави в рамках Акція В, і я не розуміла, чому так сталося. Це був важкий період, але перебування в маленькому мадярському селі Дрня на кордоні з Угорщиною тепер сприймаю як екзотику.

Важко було примиритися з тим, що місцева влада не дозволила мені після закінчення восьмирічки продовжувати навчання в одинадцятирічній середній школі. Мама поїхала до Пряшева, де нікого не знала, відвідала українську школу (відомий у Чехословаччині заклад, який міг приймати учнів із цілої республіки, а у звичайні брали тільки тих, хто мав конкретну локальну прописку), пояснила нашу складну ситуацію директору Юрієві Мнягончаку – і завдяки цій Людині я здобула середню, а пізніше й вищу освіту. З того часу мешкаю в Пряшеві.

Коли Ви дізналися про трагедію Карпатської України й непросту долю Вашої родини?

– Не можу точно сказати, але батьки мені почали давати певну інформацію, про яку не можна було говорити, після закінчення восьмирічки. Я знала, що в мами є десь далеко брат, який мусив покинути республіку після війни, щоб уникнути арешту. Знала також, що під час Другої світової маму заарештували мадярські власті й вона багато витерпіла... Ці уривки я пізніше складала в голові, інколи зверталася із запитаннями до батьків, коли приїздила з Пряшева додому, бо, фактично, мені ще не було 14, як залишила батьківську хату.

Як доводилося виживати в умовах тоталітарної Чехословаччини? Чи відчували Ви пресинг системи особисто на собі?

– Було нелегко. Батьків звинувачували в «українському буржуазному націоналізмі», мамі довгі роки не дозволяли викладати, за татом слідувала поліція та її «помічники» (його ім'я значилося в офіційних списках людей,

за якими стежили), я не могла вчитися там, де хотіла. Після вступу на мед-фак мене викинули звідти попри те, що успішно здала іспити, працювала на побудові м'ясопереробного заводу (всі ми через це пройшли) і мала відмінні оцінки з середньої школи. Мусила шукати інші можливості для здобуття вищої освіти.

Що Вам пригадується у зв'язку з сумнозвісними подіями 1968-го у Чехословаччині? Адже багатьох Ваших друзів, колег визнали неблагонадійними, звільнили з роботи і т. д.

– За день до «визволення» радянськими військами Чехословаччини я виїхала у Прагу, щоб одержати візу на мовні курси в Англію. Отримавши її, мала всього 2 години, аби сісти на поїзд і поїхати до Кембриджа, тому не змогла повідомити про це батьків – «мобілок» тоді ще й у помині не було, а йти на пошту, щоб зателефонувати, не встигала. Наша група складалася з 30 чоловік, а вранці представників Чехословаччини зібрали в окремій кімнаті і включили телепрограму ВВС. Так я довідалася, що коїться. То був для нас шок! Пам'ятаю, ввечері нас повели в театр на трагедію «Троїл і Крессіда» Вільяма Шекспіра, і ми нічого не розуміли не лише тому, що п'єсу ставили староанглійською, а й тому, що точно не знали, яка ситуація в Чехословаччині. Отож ми майже зовсім не сліdkували за постановкою – натомість через транзисторні радіоприймачі з навушниками слухали словацькі та чеські вісті й переживали...

Чимало моїх друзів, колег і знайомих потерпіли. Їх переслідували за переконання. Дуже погано, що багато людей стало донощиками, вигадували фальсифіковані факти, аби лиш досягти власних цілей. Крім того, політична верхівка в кожную установу спустила списки, скількох осіб потрібно виключити з партії, звільнити з роботи тощо. Всі, кого це стосувалося, роками зазнавали чимало лиха.

Чи контактували Ви в той час із членами родини та друзями, котрі мешкали за кордоном?

З тими, що жили в Радянському Союзі, – так, а з тими, котрі були «за великою водою», – дуже спорадично й обережно. Але коли людина хоче щось зробити, то знайде спосіб, як цього досягти. Мама в той час у близькій країні зустрілася зі своїм братом, який після війни виїхав до США, і навіть його син приїздив на кілька днів у Словаччину, щоб побачити родичів і подивитися, де його батько в Братиславі працював. З іншими знайомими ми не контактували, але мали інформацію про них. Деталлями зі мною не ділилися: я тоді вже мешкала у Пряшеві, і про деякі речі краще було не знати, бо пильне око поліції сліdkувало і за мною – періодично викликали до себе «на бесіду».

Ви викладали у вишах Канади. Розкажіть трохи про цей досвід.

– В Канаду потрапила 1991-го як постдокторантська стипендіатка. Перебуваючи в Торонто, я контактувала з тамтешніми українськими установами, з українцями з університету і тими, хто працював задля українських заходів, яких було дуже багато. Зустрічалася також із вихідцями з Пряшівщини та Закарпаття. З України в Канаду тоді почали приїздити відомі представники політичного та культурного життя, і мої обрії знань значно розширилися. На рік я повернулася додому, потім знову поїхала і після успішного інтерв'ю два роки працювала на посаді гостьового професора в University of Toronto на кафедрі слов'янських мов і літератур. Були там студенти з різних кра-

їн, більшість – українського походження, але траплялися й такі, що раніше навіть не чули про Україну, проте знайшли собі життєвого партнера-українця. В Канаді в той час уже були студенти-пенсіонери, і мене вражало їхнє бажання вчитися. Словом, я читала лекції, вела семінари – все приблизно так, як зараз у нас, тільки англійською. Усних іспитів не було, оцінки – на основі тестування. Я мала можливість пізнати тамтешню молодь не лише з точки зору навчання, а й дозвілля, бо жила в українському гуртожитку, як і більшість студентів.

Українська громада в Торонто дуже сильна. Англомовних середніх шкіл, де майже щодня були уроки української, нараховувалося близько 15, плюс працювали суботні школи, де всі предмети велися українською. Я теж вчила в такій українську мову й літературу. Дорослі знають, що навчання потрібно зробити цікавим, бо англійські діти в суботу гуляють, а українські «мусять» відвідувати школу. Тому був неписаний закон: ніяких домашніх завдань, усе вивчали в класі. Для педагогів це цікава, але важка робота, щоб на належному рівні утримувати увагу підопічних.

Ви – почесний доктор УжНУ. В чому полягала багаторічна співпраця із закарпатськими колегами?

– Оскільки центром моїх наукових зацікавлень стала карпатистика, я часто приїздила на Закарпаття, зокрема в Ужгород. Тут можна знайти неперевершені джерела для досліджень, працювали і працюють крапці карпатисти. Вони завжди охоче діляться з прайшівчанами новими досягненнями, готові допомогти з літературою та доступом до архівів, організувати зустріч із закарпатськими корифеями. Часто я брала участь у карпатистичних конференціях, ювілейних урочистостях, театральних виставах тощо. Звання почесного доктора УжНУ дуже високо ціную і горджуся ним.

Багато Ваших знайомих та колег (О. Рудловчак, Ю. Бача, Ю. Кундрат, З. Ганудель, Ф. Ковач, І. Галайда...) вже відійшли в засвіти. З ким із тієї плеяди науковців контактуєте зараз?

– Покоління моїх учителів і колег відходить у вічність. Згадую їх із любов'ю та пошаною. Наразі найчастіше співпрацюю з моїм колишнім учителем, надзвичайно активним професором Михайлом Романом, академіком Миколою Мушинкою (з ним ми часто зустрічалися в рамках роботи в Науковому товаристві ім. Шевченка чи Асоціації українців Словаччини), з редактором «Нового життя» Мирославом Ілюком чи молодшими науковцями Ярославом Джогаником та Іваном Яцканином. Із наймолодших – із Адріаною Амір. Залишаюся в контакті і з Інститутом україністики Філософського факультету, де колись працювала.

Ви – знана карпатистка. Які свої студії вважаєте найбільш знаковими і над чим працюєте зараз?

Мені важко назвати конкретну роботу. В карпатистиці існує ще багато незвіданого. Тому я значною мірою присвячувала себе евристичним дослідженням і була щасливою, коли знаходила невідомі факти – зокрема про період ХІХ ст., переважно про будителів. У моєму архіві є цікаві інформації, однак наразі залишаю їх для молодшого покоління дослідників. Близькі моєму серцю монографії «Закарпатоукраїнська проза другої половини ХІХ ст.» (1994) та *Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry (Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. storočia)* 2009-ro, а також різні розвідки про літературу

нашого місцевого минулого. Тепер же працюю офіційним перекладачем Міністерства юстиції – перекладаю різні документи для українських студентів, які тут вчаться, судові документи тощо. А ще співпрацюю з «Енциклопедією сучасної України» – готую словацькі, чеські та місцеві українські статті, престижною словацькою енциклопедією Beliana, де пишу про українську літературу, культуру тощо. Євросоюз запропонував проект про переклади української дитячої літератури мовами держав – членів ЄС, я теж до нього причетна. Він уже має успіх і схоже, що таким буде й надалі.

Ви бачите перспективи подальшого розвитку україністики в Словаччині? Чи є серед молодого покоління гідна наукова зміна?

– Інститут україністики Філософського факультету має сильний потенціал, його члени беруть участь у різних наукових міжнародних проектах, співпрацюють із україністами різних країн, пишуть підручники та готують наступні покоління україністів за програмами перекладознавства і підготовки вчителів. Старші педагоги й середнє покоління викладачів уже стали відомими науковцями, а молодші готуються до цього. Перспективи розвитку добрі, але все залежатиме від обставин, які готує життя.

Ви слідкуєте за літпроцесом. Що можете сказати про сучасну українську літературу Пряшівщини? Чи є серед молодшого покоління перспективні автори, перекладачі?

– Ситуація в цьому плані не дуже радісна. Старші письменники працюють, твори молодших появляються лише спорадично. Причину великою мірою бачу в тому, що вже майже немає українських шкіл, не вивчається українська мова. Однак багато студентів із України вступили до Пряшівського університету, деякі з них включилися в наше культурне життя. Тому можна припустити, що стан справ покращиться. В мене немає відомостей, хто з молодих займається перекладами художньої літератури, але кілька з них успішно склали іспити на юридичних перекладачів і активно працюють у цьому напрямі.

Як словаки, передусім науково-творча еліта, сприйняли повномасштабне вторгнення Росії в Україну?

– Було це неочікувано, всі були шоковані. Як і всюди по світу, різні люди мають різні погляди. Ті, хто трохи розуміє ситуацію, засудили вторгнення, деякі з тим погодилися, інші не озвучують власну позицію... Чимало людей пристосовує погляди до офіційної точки зору, не розуміють, що Україна захищає не лише свою державу. З власного досвіду можу сказати: більшість словаків співчуває українцям, підтримує їх матеріально і психологічно.

Які меседжі Ви хотіли б донести до українського народу в часи тяжких випробувань?

– Захоплююся українцями за їхню любов до Батьківщини, героїзм, непохитну віру в перемогу. Низько кланяюся матерям за те, що виховали відважних синів і доньок, котрі стали на захист рідної землі. Бажаю всім українцям сили йти до перемоги, мужності пережити ці важкі часи і знайти шлях до взаєморозуміння та спокою, щоб кожне серце було наповнене миром, а кожен дім – теплом і щастям. Бажаю, аби ніколи більше не було чути звуків війни, щоб діти зростали в безпеці й радості. І щоб мир, який прийде, був міцним і тривалим.

Тетяна ЛІХТЕЙ.

«Corona Carpatica» назвала лауреатів

26 вересня ц.р., у рамках Днів європейської спадщини, в еколого-освітньому центрі Карпатського біосферного заповідника «Центр Європи» (с. Ділове Рахівського району Закарпатської області) відбулося вручення дипломів і відзнак Міжнародної літературно-мистецької, екологічної премії «Corona Carpatica» («Карпатська корона») лауреатам 2024 року. Нагадаємо: фундаторами премії, яка запроваджена з метою збереження і примноження культурних та природних цінностей Карпат, є Творча асоціація «Corona Carpatica», Карпатський біосферний заповідник, Карпатська асоціація національних парків та заповідників (АСАНАР) (м. Татранська Ломниця, Словаччина), Міжнародна асоціація «Європейська мережа букових лісів» (м. Еберсвальде, Німеччина). У номінації «Література» премію цього року присуджено поету, перекладачеві, члену Спілки українських письменників Словаччини Степанові Гостиняку (м. Свидник, Словаччина) – за оригінальність, естетичну та художню цінність поетичного доробку, виразний вплив на розвиток української літератури і культури Словаччини. У номінації «Образотворче мистецтво» лауреатом названо художника-іконописця, історика мистецтва Романа Зілінка (м. Львів) – за особливий внесок у відродження української народної ікони, осучаснення її стилістики. У номінації «Декоративно-прикладне мистецтво» лауреатом став різьбар, член Національної спілки художників України Микола Стринадюк (м. Косів) – за самобутню творчу манеру, новаторський внесок у гуцульське традиційне дереворізьблення. У номінації «Екологія» диплом і відзнаку премії вручено кандидату біологічних наук, директору Національного природного парку «Гуцульщина» Юрію Стефураку (м. Косів) – за вагомий внесок у збереження та вивчення природних і культурних цінностей Карпат.

За традицією участь у церемонії вручення взяли фундатори, члени конкурсної комісії, лауреати минулих років, представники літературних, мистецьких, природоохоронних спільнот, структурних підрозділів Карпатського біосферного заповідника. Зокрема: письменник, лауреат Шевченківської премії Василь Герасим'юк (м. Київ); голова Косівського регіонального осередку Національної спілки письменників України Василь Шкурган; кандидат філологічних наук і мистецтвознавства, директор Музею української культури в Свиднику Ярослав Джоґаник (Словаччина); заслужений журналіст України, один з очільників Видавничого дому «Високий Замок» Степан Курпіль (м. Львів), кандидат мистецтвознавства, доцент Закарпатської академії мистецтв Ігор Луценко (м. Мукачеве), заслужений художник України Василь Вовчок (м. Ужгород); заслужені природоохоронці України директор Карпатського біосферного заповідника Микола Рибак, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор (м. Рахів); доктор наук, професор Ганнес Кнапп (м. Еберсвальде, Німеччина) та ін.

Привітати учасників дійства прийшли також представники місцевої влади: голова Рахівської районної ради Діана Бабинець та начальниця відділу соціально-економічного розвитку, міжнародних зв'язків і туризму Рахівської міської ради Вікторія Губко. Церемонія вручення завершилася оглядом постійно діючої виставки книг, мистецьких альбомів, публікацій лауреатів премії «Corona Carpatica», яку організувала начальниця редакційно-видавничого відділу наукових та науково-популярних видань Карпатського біосферного заповідника, кандидат біологічних наук Богдана Москалюк.

Василь КУХТА,
письменник, координатор Творчої асоціації
«Corona Carpatica», м. Ужгород.

Сергій Федака: «Повінь, не повінь, а орати треба»

Вік – 60 років. 22 серпня був ювілейний день народження. Доктор історичних наук, професор УжНУ. Член НСПУ, поет, прозаїк, літературний критик, лауреат обласних та республіканських премій... Автор 16-томної «Історії України».

«ВІРШІ ПРИХОДЯТЬ ЗГОРИ...»

У скільки років ти навчився читати й писати? Як це сталося? Як закінчив школу і вуз?

Як повелося у мого покоління, десь у п'ять-шість років. У шістдесяті – сімдесяті був сплеск літератури для дітей, вже у вісімдесяті трохи пішло на спад. А тоді – які ілюстрації, які автори! Не лише книжки, а й журнали, газети. Для української школи сімдесяті – можливо, найплідніша доба у її багатотисячолітній історії. Доба далеко не однозначна, суперечлива, але знання тоді давали ґрунтовні. Нині мої випускники – люди із вищою освітою, але якимось майже без середньої, тоді ж у нас був міцний фундамент. Тому ми відносно легко витримали зміну офіційної ідеології наприкінці вісімдесятих, закладені ще у школі підвалини наукового об'єктивізму і закладений там же здоровий глузд порятували. Школу в Ужгороді закінчив із золотою медаллю. У 1989-му – істфак УжНУ.

Ти і поет, і прозаїк, і науковець. Що стало поштовхом до поезії?

Вірші пишуться якось самі собою, приходять згори, а я тільки записую. А от прозу народжуєш, описуєш себе любимого, втіленого у різних персонажах. Найчастіше перечитує свій «Ковчег над Ужем» – сатиричну історію Ужгорода у 111 оповідях. Поезія ж – це інтуїція, а проза – раціоналізм, свідоме конструювання, моделювання якогось світу.

Коли усвідомив, що підеш в науку?

Здається, ще досі не усвідомив. Колись Порошенко відзначив, що в опозицію не ідуть, у ній опиняються. Те саме і з наукою. Сенека казав, що не ми започаткували науку, то ж і не нам її нищити. Коли казати конкретно про науку історичну, за мого студентства вона ще була служницею партійно-політичної сфери. Зараз вона вже відходить від такої сервільності. З'явилася загроза залежності від різних грантодавців, але здорові сили все ж домінують.

ПЛЕЯДА ФЕДАКІВ-ІСТОРИКІВ

Ти – доктор, твій стрий Павло Федака – теж доктор, а його син, а твій двоюрідний брат Павло П. Федака – кандидат історичних наук. Родинна плеяда істориків. Такого нема на теренах Срібної Землі. Чим це пояснити і чим це зумовлено? Чим ще цікавий твій рід з села Кальник на Мукачівщині?

На Закарпатті була єдина в Україні родина, де батько, мати, син – док-

тори медичних наук. Це – Ганичі. Тепер маємо щось подібне з істориками Федаками. Правда, стрий Павло закінчив філологію, а потім став практикуючим етнографом, одним з організаторів нашого скансену...

А розпочинав Павло Михайлович, до речі, цю свою етнографічну одиссею з моїх рідних піднебесних Рекіт, де назбирав чимало цікавих речей. А стареньку хату Марковичів під соломою, в якій я не раз ночував на столі, перевіз звідти...

Є таке. Відтак він захистив дисертації з цієї історичної дисципліни. Його стопами пішов і син Павло. Мій двоюрідний дід о. Юрій Федака першим із підпільних греко-католицьких священників провів відкрите богослужіння на ужгородській Кальварії 28 квітня 1989 р. У його особі Мукачівська єпархія почала виходити з підпілля. З наступного покоління – інший Юрій Федака з Кальника – з 1996-го по 2008 р. 96(!) разів впадав у стан клінічної смерті, а лікарі його витягали. Він, до слова, підтвердив класичні оповіді про темний тунель і зелену галявину. Колись про це багато писали. Згодом йому вставили кардіостимулятор і він жив нормально. Мій двоюрідний брат Павло Павлович нині очолює крайову «Просвіту», волонтерить, часто їздить на фронт з підтримкою.

А твій стрий світлої пам'яті Михайло Федака викладав у мене університетський курс літератури народів СРСР. Він один з усіх викладачів не боявся прийти на лекцію у вишиванці, що тоді ду-уже не подобалося компартійній еліті. Високоерудованим був чоловіком і надзвичайно порядним, як і всі з вашого славетного роду... Чи шкодуєш десь у глибині душі, що твій син Іван обрав професію айтішника, а не по твоїх слідах пішов?

Аж ніяк. Там перемогли мамині гени, а головне – зацікавлення. Син правильніший за батька. Кажуть, що справді освічена людина повинна мати за плечима три університетські дипломи, тільки перший – його діда, а другий – батька. От Іван у нас перший такий у роду.

Твій батько світлої пам'яті Дмитро Федака був редактором моєї першої книжки новел та оповідань «Не карай самотністю...» (1988 р.) І донині вдячний йому, що не креслив, не перевчав, як треба писати, не ліз у текст, не нівечив його, як робили деякі горе-редактори з творами окремих літераторів. Колись, як відповідальний секретар обласної журналістської організації, я мав честь вітати його з 60-літтям і вручати грамоту, а зараз з такою ж датою поздоровляю тебе, його достойного сина...

Батько, як редактор, благословив у світ ще добру тисячу книжок. Англіїці кажуть, що джентльмена виховують передусім книжкові корінці з бібліотека його батька. Оце про мене. Тільки я ще би додав бібліотеку діда Андрія. Зараз ці дві збірні влилися до моєї власної. Я її постійно перечитую. До мого 50-річчя батько підготував і видав невеликим накладом мій перший бібліографічний покажчик на дві тисячі позицій (далеко не вичерпний). Відтоді додалася ще мінімум тисяча публікацій.

До речі, коли ти йшов на захист докторської, то батько з Іваном Яцканином – українським письменником з Пряшева – якимось завітали до мене. Ми поверталися з його дачі в Оноківцях. Говорили і про тебе. І Дмитро Михайлович з гордістю промовив тоді такі сло-

ва: «Потужно йде син, потужно...» Батько виявився правим на всі сто. Скільки ти підготував кандидатів і докторів історичних наук?

Трьох кандидатів. Власне, вони самі себе підготували, а я їм не заважав.

«Я САМ ІЗ СОБОЮ ПОСТІЙНО ЗНАХОДИВ КОМПРОМІСИ...»

Коли і як сталося, що ти один(!) задумав узятися за такий титанічний труд – 16-томну історію України? Що було найважчим і найцікавішим у цій роботі?

Так буває: коли хочеш прочитати якусь цікаву книжку, мусиш її сам написати. Я давно хотів прочитати багатотомну історію України, щоб там усе максимально докладно і кожні наступні реалії строго випливали з попередніх (ці два принципи сформулював у передмові до «Захара Беркута». А воно все не з'являлося. Довелося самому писати. Кожний том по-своєму складний. Емоційно – 12-й і 13-й (сталінська доба). Тяжко писався 16-й про сучасність – в основному за інтернет-джерелами. Легше писалися перші томи з долітописної історії – там матеріал сам шов назустріч. Найбільш насичений подіями 11-й том про 1914 – 1923 роки. Це запаморочливе відчуття, коли окидаєш єдиним поглядом усю нашу історію – від архантропів, що залишили рубила у Королеві, до нинішніх кіборгів на протилежному степовому кінці України. Згадується євангельське: «Знов диявол бере Його на височезную гору, і показує Йому всі царства на світі та їхню славу». Тож в історика теж виникає спокуса так само ідеалізувати свій предмет (людність на українських землях), приписати саме йому всі досягнення людства. Так звана «фольк-гісторі» уже дійшла в цьому плані до ручки. То ж доводиться долати цю спокусу. Замість того чуда в пір'ї, на яке дехто перетворює трипільців, я описував реальних людей мідного віку з усіма їхніми силою і слабкістю. Багато йдеться про впливи розвинутіших цивілізацій на наші землі, але не забуваю і про власні досягнення наших пращурів. Важливо не впадати ні в одні крайнощі, ні в інші. Чи не найбільш концептуальним у мене вийшов 4-й том – про Велике переселення народів. Це доба, коли із раніше не диференційованого слов'янства почало близько VI ст. виділятися праукраїнство. Цю концепцію започаткував ще Грушевський, але за сто років вона зазнала колосального розвитку і видозмін. Що ж до одноосібного авторства, то навіть не уявляю, як це все описав би великий колектив. Можливо, воно було б більш фахово, але кінець-кінцем усі би пересварилися (бо дискутувати таки є про що), і воно би навіть не почало друкуватися. Я ж сам із собою постійно знаходив якісь компроміси.

З собою, мабуть, легше знати компроміси...

Виходить, що так.

«ЗБИРАВ І УЗАГАЛЬНЮВАВ МАТЕРІАЛИ РОКІВ СОРОК...»

Яким був розпорядок твого робочого дня чи доби, коли писав цю воістину величезну роботу? І закінчив її до свого 60-ліття?

Відповім анекдотом. Столітнього ювіляра журналіст розпитує, як удалося так довго прожити. Той каже, що вів абсолютно здоровий спосіб життя.

Раптом з верхнього поверху – страшенний грюкіт. «Що це?» – «Та то мій старший брат напився, як завжди, і буянить».

Скільки джерел опрацював, у яких бібліотеках і країнах для цього побував?

Від першого курсу щодня сидів у двох наших найбільших бібліотеках – університетській і обласній. Перечитав там практично усе з вітчизняної історії. Маю тонни виписок.

Тон-ни???

Тонни. Багато працював і у Львові, Києві, за кордоном. У 16-томнику 10588 посилань (у деяких з них фігурує по кілька, а то і кількадесят статей і книжок), і все то читано-перечитано.

До кого з істориків звертався, владомощців, діячів за допомогою? За чії кошти вийшли книги? Чи є ще в якійсь країні така праця, як твоя?

До усіх перелічених звертався, але тільки втілених у моїй власній іпостасі. Сам собі я не міг відмовити. У цивілізованих країнах повно багатотомників з вітчизняної історії. В Україні мій поки тільки шостий. Це мало. Але сумніваюся, що сьомий з'явиться бодай упродовж десятиліття. Я встигнув до вікна можливостей, а нині воно може знову зачинитися.

Що про «Історію України-Руси» Грушевського і твою працю можеш сказати? Що спільного й відмінного?

Михайлу Сергійовичу було незрівнянно тяжче. Він – античний герой, а я – добротний ремісник. Я збирав і узагальнював матеріали років сорок, але написав і видав усе за п'ять – завдяки комп'ютеру й Інтернету. Мова й особливо історична термінологія зараз набагато розвинутіші, ніж за Грушевського. У нього була колосальна інтуїція, яка часто компенсувала брак конкретних джерел, хоч і не завжди. Мені при такому огроми джерельних публікацій значно легше. Я дописав до наших днів, класику не судилося (він довів тільки до 1658 р.). Та й відсутність політичних амбіцій тільки сприяла моїй роботі. І ще у мене дуже регіональний дискурс. Це перша історія України, куди органічно інтегровано долю Кримського ханства, розглянуто усіх його ханів, а серед них були не лише зарізяки і людолови, а й поети, архітектори, вдумливі реформатори, блискучі дипломати. Чи не вперше так детально про Буковину, окремо про козацьку Слобожанщину, окремо, як заселявся і освоювався Донбас. Особлива увага, звісно, до Закарпаття, дуже детально про кожний період крайової історії, вони прекрасно римується з тим, що тоді ж відбувалося на інших українських землях. Карпати нас не так розділяли, як з'єднували з сусідніми Галичиною і Буковиною, а навіть і з трохи дальшою Наддніпрянщиною.

Коли вперше закохався?

Десь у п'ять років, і відтоді люблю її єдину, тільки вона чомусь постійно змінює імена і зовнішність.

Ти був на моєму 50-літті, я на твоєму, а зараз тобі, Богу дякувати, зозуля 60 накувала. Час летить. Чи це ми летимо крізь час?

Швидше, час летить крізь нас. Ми звикли до цього протягу, не помічаємо. Але ж воно лишається всередині нас. 15-й і 16-й томи – про те, що відбувалося у нас на очах, що досі сидить у нашій індивідуальній пам'яті. Тому сприйняття цієї ретро-історії особливо суб'єктивне, емоційне, часто на

рівні анекдотів і чуток. Тут свої спокуси, тож прагнеш максимально опиратися на документи і свідчення очевидців, хоч і вони не завжди істина в останній інстанції. Проте на фоні попередніх 14 томів чітко бачиш, наскільки Кравчук чи Ющенко успадкували і трансформували психологію наших гетьманів (кожний з цих двох – різних), наскільки схожі доба Януковича і отаманщини (1919 р.), махновщини. У двох останніх томах сотні прізвищ – політиків, військових, волонтерів, митців. По днях, а то і по годинах відтворено події проголошення Незалежності, прийняття Конституції, Помаранчевої революції, Революції гідності.

Ти був у моїх Рекітах на Рекітському сузір'ї. Як тобі наші гори-простори, фестиваль?

Скажу про те ж – наш із тобою Ужгород. Це місто, яке обов'язково треба побачити раз у житті – це набагато краще, ніж жити тут постійно. Гори-простори дуже красиві, але, як справедливо кажуть нинішні вимушені переселенці, нічого не підметено. Ми ж знали Закарпаття набагато комфортнішим, ніж зараз. Але бандитські 90-ті знищили багато з того, що слід було лишити (зокрема, книготоргову мережу тощо). Тож нам є що відроджувати.

Хто із закарпатських істориків є для тебе найбільшим авторитетом? А з українських?

Із закарпатців кожний по-своєму цікавий. Згадується хтось із буддистів: ніхто тобі не ворог, ніхто не друг, але кожний тобі учитель. Оце точно про моїх колег. В університеті склався дуже згуртований колектив істориків. Це як у настоящому борщі: всі продукти просякли взаємними ароматами і смаками. Так і ми там. Із львів'ян ми дуже дружили з нещодавно померлим професором Леонтієм Войтовичем – найбільшим фахівцем із князівської генеалогії.

Про що мріє професор Федака у шістдесят?

Винороби мріють про теплу весну, пивовари – про гаряче літо. Тільки паленчарі ні про що не мріють: на них попит цілий рік. Так і я. Писати завжди є про що.

Як тобі бачиться закінчення війни з росією?

Це буде класно і буде обов'язково. Але деталей геть не бачу. Я все-таки історик, а не футуролог.

«ВСЕВИШНІЙ ВІРИТЬ У МЕНЕ..»

Чи віриш у Бога?

Головне, що Всевишній вірить у мене. У 16-томнику дуже багато про нашу церковну історію, це просто шекспірівський вир пристрастей.

Що хочеш побажати собі, студентам, читачам?

Звісно, перемоги над нинішнім ворогом. А далі – ще більшої перемоги над самим собою, аби розбудувати гарну, підметену Україну. Це буде ще тяжче, але буде.

Який твій девіз життя?

Я вже десь казав: «Повінь, не повинь, а орати треба».

Щиро вітаючи тебе із закінченням такої актуальної, потрібної, ґрунтовної, великої і значимої праці, яку ти приурочив своєму 60-річному ювілею, віншую тобі многая і блага я літ у мирі, невтомних трудах на благо отчої землі, у щасті-радості та Божій благодаті.

Розмовляв Андрій ДУРУНДА.

МИ В РОСІЇ – НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ, про що підписувалися навіть україножери петро перший і лазар каганович

Нині особливого значення набуває Указ Президента України Володимира Зеленського від 22 січня 2024 року про посилення уваги до Українських етнічних теренів, які російські більшовики остаточно окупували наприкінці 1918 року. Йдеться насамперед про Слобідщину, яка нині опинилася в епіцентрі військових подій і де може вирішитися доля її матері України.

Слобідщина споконвіку належить до Сіверщини, й ці землі обжила Українська хліборобська людність. У XVI–XVII століттях руські колонізатори назвали терени нинішніх Харківщини, Курщини, Білгородщини й Вороніжчини, частини Сумщини, Донеччини й Луганщини *Диким Полем*. Цей термін означав, що поле *пусте, нічире*, і його можна захоплювати. За початком розвитку нашого козацтва стали масово переселятися сюди Українці Наддніпрянщини, які принесли сюди козацький устрій і тривалий час адміністративно належали до Києва. Скажімо, на початку XVIII ст. до Київської губернії указом московського сатрапа петра першого були віднесені Білгород, Брянськ, Трубчевськ, Курськ, Сівськ, Путивль, Рильськ, Лівни, Карачев, Орел, Кроми, Новосіль, Короча, Белев, Мценськ, Старий Оскол, Обоянь, Хотмижськ, Карпів, Яблунів.

Зрештою, в 40-х роках XVIII ст. слобідські козацькі полки формально звітують канцелярії Гетьманщини, що засвідчує в січні 1742 р. «Генеральная Перечневая табель Малороссийских и Слободских полков…» про присягу імператриці Єлизаветі. З цього документа, зокрема, довідуємося, що в найбільшому слобідському полку – Острогоському – великоросіян «рядових і разного звання людей» 444. У той же час українців – 2242 особи.

Ця українська присутність на землях колишнього Дикого поля збереглася й у майбутньому. Так, за переписом 1897 року в Курській губернії нараховувалося 523.277 наших співвітчизників, а у Воронежській – 854.093. Саме вони та їхні нащадки заявили після Лютневої революції в Росії в 1917 році про своє бажання приєднатися до відродженої Української державності. Це їхнє волевиявлення провлялося в тому числі серед вихідців із названих регіонів і на всіх фронтах Першої світової війни, де вони брали участь у виборах до Українських Установчих Зборах.

Цілком імовірно, що цей рух вплинув і на переговори більшовицької росії в Бересті навесні 1918 року, де Центральні держави поставили їй умову провести розмежування з Українською Народною Республікою за етнічною ознакою. Однак лєнін дав наказ голові своєї делегації на цих переговорах християну раковському всіяко затягувати даний процес, тим паче, що червона армія не залишила так званої нейтральної зони на Східній Слобідщині. А коли з закінченням війни німецька армія вийшла з цих теренів, то їх негайно окупували росіяни і більше з них уже не виходили.

Але бажання Українського населення про приєднання навіть до радянської України виразно проявлялося. Так, 1920 року за входження до УСРР однозначно висловилися з'їзди рад Коров'яківської та Кульбаківської волостей Рильського повіту Курської губернії, Нововознесенської, Успенської, Грайворонської – Путивльського та багатьох інших. Тоді ж з'являється подібного характеру спільна постановна виконкомів Новооскольського, Корочанського та Білгородського повітів, на території яких мешкало майже 650 тисяч осіб. У цьому документі, до речі, зазначалося: «Ще в 1917–1918 роках місцеве населення одностайно висловилося на

користь. приєднання до Харківської губернії і тільки німецька окупація України перервала подальше здійснення цього народного бажання».

У протоколі загальних зборів громадян Томарівської волості 4 квітня 1920 року, на яких було присутніми 956 осіб, зазначено:

«Вислухавши доклад учасників Білгородської повітової конференції безпартійних по питанню о прилученні до України, збори одноголосно вирішили «звернутись з проханням заступництва перед належними центральними установами з приводу прилучення Томарівської волости Білгородського повіту до території Української Савітської Республіки по слідуячим, одноголосно ухваленим зборами мотивам:

- 1. По походженню населення Томарівської волости українське з своєю саомбутньою культурою, мовою, звичаями, норовами і історичним минулим.*
- 2. Томарівська волость є простим продовженням однородного чисто українського населення Харківської губернії, отже ніяких технічних перешкод для прилучення її до території Української Савітської Республіки немає.*
- 3. В економично-господарському житті Томарівська волость, як і цілий Білгородський повіт, тяжіють до Харкова, як до найближчого центру, з котрого завше забирали як споживчі продукти, так, однаково, і ріжні сільського-господарські вироби і інші предмети сільського вжитку.*
- 4. Окрім того, для Томарівської волости Харків є найближчим центром, із котрого вона почерпає духовно-моральні вартости рідної української культури, придбання котрих легше здійснити при навчанні на материній (українській), а останнє (навчання) користніше і з технічного боку більш справдімо у всеукраїнському масштабі.*
- 5. Дякуючи малій віддалености і зручности шляхів, всі культурні вартости, а саме: книги, газети і т. и. можуть одержуватись дуже швидче, чим з інших культурних центрів, так, наприклад, газети одержуються у день їх виходу...».*

Однак ця та інші численні петиції корінного Українського населення Слобідщини москва проігнорувала, посилалаючись на нібито повне задоволення духовних запитів місцевого населення через так звану українізацію. Насправді ж така фактично саботувалася владою, що викликало нові й нові рішучі вимоги місцевого Українського населення, які проголошувалися на велелюдних зібраннях. Зокрема, учасники партійного активу тодішнього Суджанського повіту Курської губернії 20 лютого 1925 року поставили це питання перед секретарем ЦК ВКП (б) молотовим на зустрічі з ним у Народному домі.

Його відповідь про те, що «кордони вже встановлені і Суджанський повіт відійшов до РСФРР», викликала велике невдоволення населення повіту. Наприклад, через два дні 433 мешканці села Заолешенки підписалися під таким протестом: *«Маючи природне національне і етнографічне тяжіння до України, а також економічне тяжіння до центру України – Харкова і зокрема міста Суми, а не до міст РСФРР, зокрема, до теперішнього повітового міста Львов і губерньського Курська.*

Крім того, маючи в своєму складі 100 % Українського населення, яке здавна має Український побут і звичаї, що доказує історичну приалежність до України, з метою здійснення заповітів Леніна на самовизначення народів, підтверджених XIII партійним з'їздом РКП (б) і неодноразові на те вказівки друкованої преси вождів робітників і селян у нинішній час, що особливо яскраво виразилися на останньому Всеросійському Учительському З'їзді, з метою підняття культурного рівня народу малх національностей, Загальні Схід клопочуться про приєднання слоб. Заолешенки до УСРР і тим полеглити економічний та адністративний зв'язок з такою.

Ми, громадяни слоб. Заолешенки, сподіваємося, що наш голос – голос народу буде почутий центром, і останній, як виконавець волі народних мас селянства, повернеться обличчям до села, піде нам назустріч і з'ясує це питання через свого уповноваженого шляхом плебісциту в населення колишнього нашого Суджанського повіту про його волю приєднання, – чим переконається в законності нашого клопотання.

Насмілюємося обмовитися, що категорична відмова в нашому клопотанні і взагалі мовчанка з цього питання чи просто нав'язування зверху своїх міркувань стосовно встановлення кордонів без згоди на те зацікавленого населення даної місцевості, шкідливо і з недовірям відгукнеться на престижі й довірі населення Центральної Владі Рад, котра порушує права на самовизначення».

Подібні звернення постійно надходили і до органів влади УСРР. Тож політбюро ЦК ВКП (б) у під головуванням свого генерального секретаря лазаря кагановича 18 травня 1928 року розглянуло доповідну записку до ЦК ВКП (б) стосовно остаточного визначення кордону між РСФРР і УСРР. Це було викликано створенням Центрально-Чорноземної області, в ході якої з'явилася можливість менш боляче здійснити всі територіальні зміни в Курській і Воронежській губерніях, включивши українські терени до складу УСРР.

У документі, який підписував до москви україножер каганович, навіть наголошувалося, що «*проведення державного кордону між УСРР і РСФРР за етнографічним принципом цілком співпадає з сільськогосподарськими й економічними районами*». Відтак, українські більшовики просили москву «*винести принципове рішення*» встановлення «*на основі етнографічних даних точних кордонів між УСРР і РСФРР*».

З цим у москві й далі зволікали. А коли на зустрічі українських письменників зі сталініним у лютому 1929 року його запитали: «*Чому до України не приєднують декілька повітів Курської та Воронежської губерній*», той відповів: «*Для нас кордони в межах ССРСР не мають значіння, питання це стояло кілька років, але ми до цього ставимося дуже обережно. Західня буржуазія в своїй пресі і так натякає, що ми дуже часто міняємо кордони*».

Зрозумівши, що українізація наших етнічних теренів у росії пішла не за кремлівським сценарієм, сталін та його найближчі соратники вдалися до нечуваного злочину, аби зупинити відродження й утвердження національної ідентичності – спеціальними урядовими постановами припинили цей процес, звинувачуючи коренізацію наших співвітчизників у саботажі виконання непосильних планів хлібозаготівель. Спочатку така директива від 14 грудня 1932 року за підписами сталіна і молотова стосувалася Українства Північного Кавказу, а наступного дня все українське за межами УСРР заборонялося на всій території ССРСР.

Відтак негайно стали переводити на російську мову всі українські газети, книгодрукування, радіопередачі й навчання в школах. Лише в Азербайджані, куди не прислали цілком таємного рішення кремля, й далі провадили українізацію шкільної освіти – аж поки з УСРР, куди звернулися за підручниками, не повідомили пошепки про згорання так розрекламованого російськими більшовиками процесу коренізації.

З того часу минуло понад 90 років. Та, як видно з сьогodнішніх репортажів з теренів того ж Суджанського району Курської області, Українська мова й далі живе там. Бо там Українці – на своїй батьківській землі.

Володимир СЕРГІЙЧУК,
*завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор.*

Роман Станіслава Росовецького «Шевченко між світами»

Протягом двох останніх десятиліть українська літературна шевченкіана поповнилася цілою низкою цікавих романів. Звісно, написані й поезії, ліро-епос, драми, але саме велика проза, передовсім романи, задають проблемно-тематичний «тон» та інші тенденції в цьому широкому й різногранному сегменті нашого письменства. Згадана низка романів якраз і означила принаймні дві тенденції. Точніше, одну з тенденцій підтвердила, іншу ж видимо означила й утвердила. Щодо першої, то вона має, сказати б, суто «зовнішню» причину: ще зі століття ХХ-го спостережено, що особлива активізація творення літературної (та, певно, й іншої) шевченкіани припадала на «навколоювілейні» роки Шевченкового життя. Так було в 1939-у, особливо – в першій половині 1960-х, у 1989-у... Тож і роки 2011-й і 2014-й, до й після них, мотивували багатьох письменників удатися до творення шевченкіани.

Друга ж тенденція бачиться цікавішою і не без новизни. У згаданій низці новітніх романів про Шевченка поряд із зображенням «соціального», сказати б, пласту образу українського генія не менше, а почасти й більше уваги авторами приділено творенню «побутової», «приватної» складової цього образу. А вже в цій – «приватній» – площині помітно домінував інтимно-любовний дискурс – зображення Шевченкових взаємин із жінками, які трапилися на його життєвій дорозі. Мовимо про романи «Любов на порозі вічності. Тарас і Ликера» (2002) Володимира Кепича, «Тарасові страсті» (2006) Зіновія Легкого, «Художник» (2014) Костянтина Тур-Коновалова та Дениса Замрія, «Зоре моя вечірня, або Пророк і Марія» (2015) Галини Тарасюк, відома трилогія Антонії Цвід (2017; «Возлюбленик муз і грацій», «І темні ночі. І ласки дівочі...», «Де русалки місяць ловлять»), «Тарас Шевченко. Повернення» (2017) Володимира Денисенка, «Тарас Шевченко: сто днів кохання» Валентина Чемериса... Можна назвати й деякі інші великоформатні твори, зокрема «не-шевченківські», але з його виразним образом: до прикладу – «Рось-Марія» (2011) Наталі Околітенко... Якраз вони й репрезентують оту саму згадану другу тенденцію. Автор цього тексту зовсім недавно завершив написання доволі об'ємної монографії про інтимно-любовні дискурси в українській літературній шевченкіані, в якій доволі детально і системно дослідив відповідний дискурс у різножанрових творах про Шевченка, зокрема і в названих вище романах [див.: 3].

Коли на завершальному етапі роботи над монографією авторові цих рядків потрапив до рук роман Станіслава Росовецького «Шевченко між світами» (2022), то думалося і його долучити до контексту студії. Але навіть «діагональне» ознайомлення з текстом цього роману стримало такий задум. Надто вже своєрідним – і задумом, і сюжетом, і семантикою образів – показався цей твір. Про нього й мова далі. Хіба тільки з невеликим застереженням про те, що до розмови за романом доцільно долучити й видрукувану двома роками раніше працю цього ж автора – С. Росовецького – «Шевченко. Сучасна біографія» (2020).

Ще досі чується відлуння гострої полеміки – «фейсбучної» й газетної – навколо названої «сучасної біографії», полеміки, в якій на боці біографа ледь не в «однині» стояла відома шевченкознавиця Роксана Харчук, а їй (і С. Росовецькому!) доволі різко опонувало немало авторитетних літературознавців, переважно київських. Здається, кожна зі сторін полеміки лишилася «при своїх» аргументах.

Вочевидь, С. Росовецький мав «своє» бачення постаті Тараса Шевченка, да-леко не всіма прийнятне, інколи доволі дражливе чи і провокативне. Згадати хоча б викладену в «сучасній біографії» авторську версію взаємин Шевченка і прапорщика Ісаєва [див.: 6, с. 239-241]. До слова, ця версія фактично перене-сена і в роман. Певно, навіть тим дослідникам, які не толерують «іконописного» образу поета, таке тлумачення С. Росовецьким згаданих взаємин бачиться на-думанно-дражливим. І не тільки це.

Ясна річ, роман «Шевченко між світами» належить до «відомства» житте-писної (варіанти – історико-біографічної, художньо-біографічної) прози, котра, своєю чергою, має властиві цьому жанрові чи навіть, за визначенням деякого з теоретиків, метажанрові (наджанрові) питомі риси, передовсім із царини влас-не жанротворення, а також із питань документальності, хронотопу, художньо-го домислу/вимислу. Хоча б стисло окреслимо відповідні контексти для аналі-зованого тут роману.

Якщо вести конкретнішу мову про жанрове багатство і розмаїття біографі-ки, то мусимо констатувати, що в центрі дослідницьких уваг найчастіше пере-буває біографічний роман з урахуванням його відомих творчих можливостей (панорамність зображення, ступінь художнього узагальнення тощо). Саме бі-ографічний роман завдяки формальній гнучкості може мати ряд інваріантів, що додає нових і нових розмислів у відповідній площині жанрології, саме з романною формою чи не найбільше експериментують письменники. Так, до-слідниця І. Савенко, опрацьовуючи жанрово-стильові особливості роману-по-шуку, називає такі «жанрові різновиди біографічного роману: роман-сповідь, мемуарний роман, роман-мозаїка, роман у листах, роман-щоденник...» [8, с. 7]. Як видно з низки досліджень, художньо-біографічна проза добре надаєть-ся для формальних експериментів, і не тільки романна. Скажімо, І. Акіншина зауважує, що «Аналіз документалістики кін. ХХ ст., частиною якої є художня біографія, засвідчує збагачення її новими жанровими формами: роман-спо-відь, роман-есе, повість-есе, повість-подорож... Становлення нових жанрів у літературі – це свідчення розширення її творчих можливостей» [1, с. 15]. У цьому контексті цілком доречно зауважити, що й біографіка про Шевченка, особливо романи останніх десятиліть, теж не позбавлена жанроозначувальних пошуків і варіацій. Маємо, скажімо, і роман-есе (Б. Сушинський, Б. Чайков-ський), і психологічний роман (З. Легкий), і роман-версію (Г. Тарасюк), і кіноро-ман (К. Тур-Коновалов...), і роман-перформанс (А. Цвід)... Природно, долучаємо сюди – і як продовження варіативності, і як певне новаторство – аналізований твір С. Росовецького, визначений як «біографо-фантастичний». Далі, розгля-даючи сюжет і не тільки, побачимо доцільність саме такого жанроозначення роману. Особливе смислове навантаження тут несе означення «фантастичний».

Безсумнівно, вдалою є й назва роману – «Шевченко між світами», бо вона прямо відповідає загальному змістові (сюжетові) роману, присутньо визначає організацію надто динамічного і своєрідного хронотопу в усьому творі, а разом із указаним жанровим визначенням «пояснює» чи мотивує особливості реалі-зації в романі явищ документальності й домислово-вимислових, у т.ч. фантас-тичних, операцій. Усе це ширше покажемо при розгляді сюжетних колізій. Ці-кава в романі й організація наративу: значна частина тексту – «від» Шевченка чи якогось персонажа не без відчутного психологізму, не менш значна – від наратора-оповідача (в третій особі), так само достатньо майстерна в сенсі ху-дожності. В окремих моментах наратор ніби «виходить на поверхню» в роз-

мислах, вочевидь репрезентуючи самого автора-романіста (напр., с. 111-112).

Роман можна назвати інтелектуальним, і така його ознака забезпечена передовсім відомою ґрунтовною й різнобічною ерудицією С. Росовецького, зокрема в царині шевченкознавства і – ширше – літературознавства, релігієзнавства, міфології, фольклористики, філософії, загальних принципів побудови художнього твору тощо. Означені характеристичні риси, до яких, звісно, треба додати й густий «інгредієнт» фантазійності, роблять роман «Шевченко між світами» справді цікавим твором. Маємо на увазі передусім суто формальні речі в організації тексту.

Варто ще сказати хоча б кілька слів за аспект «фантастичності» в цьому конкретному творі, який належать до царини біографіки. Загальновідомо, що в художньому творі важливу роль відіграє художній домисел/вимисел, без якого в поєднанні з документалізмом «не існують історичний роман, повість, оповідання, драма, поема...» [2, с. 173]. Цитоване великою мірою стосується й художньої біографіки, різних її жанрів. Але водночас зауважено, що в біографічних творах автор не може оперувати категоріями домислу/вимислу безбережно, адже в кожному з них ідеться про конкретну особу з цілком конкретним життєписом. Скажімо, за М. Сиротюком, «письменник-біограф не так довільно може вибирати факти, змінювати їх» [9, с. 63]. Тим паче це стосується творів про Шевченка, біографія якого відома дуже добре. Тож С. Росовецький, написавши «біографо-фантастичний» роман, у якому «фантазій» аж надто багато, помітно відступив від «канонів» жанру, або інакше, вніс певну новизну принаймні в українську біографіку та біографістику.

Далі – роман, його структура і незвичайні сюжетні колізії.

Роман має два розділи й епілог, причому перший розділ – така собі невелика художня передмова до, як видається, основного розділу – другого, об'ємного і такого, що безпосередньо кореспондується з назвою твору – «Шевченко між світами», розкриває її. Отже, за сюжетом хворий Шевченко доживає в Петербурзі останні свої дні, спілкується з Григорієм Честахівським, декабристом Іваном Анненковим, вільнодумствує, у феєрично-святковому передріздвяному місті несподівано знайомиться з молодою красивою прогресисткою Мариною, котра в романі містичним чином виявилася Мореною, Білою пані, тобто смертю, яка прийшла за поетом. Романіст вибудовує цікаві, але несподівано жорсткі своєю семантикою діалоги і з Честахівським, і з Мариною... З останньою, скажімо, і про неї, всю в білому, і про її ім'я: «До речі, Мариночко, запитав я в Костомарова про твоє ім'я. Переконавав мене, що в нас воно не від італійців запозичене, але слов'янське міфологічне. Там, у міфології отій, мовляв, більше загадок... І про твоє ім'я лише здогадка є, що воно походить від імені богині Морени. Ідоли її стояли у храмах балтійських слов'ян – а сама вона була, коли вірити німцям-місіонерам, богинею смерті.

– Смерті? – ахнула дівчина. І раптом пирснула сміхом. – Делебі, я така!» [с. 42]. І далі в тексті всього твору містичних картинок немало, самі собою вони теж формують фантастичний світ роману. В останні миті свого життя романний Шевченко розуміє, хто перед ним: «– Згинь, лицемірний привиде! Я впізнав тебе нарешті. Біла пані, Морена, смерть!» [с. 47]. Поет помирає, а Біла пані розважливо виходить.

За сюжетом і за всіма смислами центральним у романі є другий розділ – «З майбутнього – в минуле», поділений на численні підрозділи й «паузи». Померлий Шевченко (чи його душа) волею романіста переміщується в іншу сферу,

в іншій («той») світ, «антураж» якого, чуттєвий і видимий, витворює письменник. «Попри всю свою геніальність, Тарас Шевченко, покидаючи земну юдоль страждань, поринув у ті ж почуття і переживання, зазнав тих же ілюзій, які в такій жахливій ситуації випадають на долю кожній смерті людини» [с. 49]. Ставши безтілесним духом, Шевченко потрапляє в дивний простір, із яким поета-художника знайомить старець. Ним виявився святий Димитрій Ростовський, він же – знаний мислитель і письменник Данило Туптало («О, та ти святий Димитрій Ростовський, наш українець, син сотника Сави Туптала з Макарова!» – впізнає його Шевченко). Виявилося, що Шевченко потрапив у Чистець, тобто подобу католицького чистилища, в якому душа має перебути митарства перед найвищим Судом. Саме тут романіст «включає» в оповідь фантастичний хронотоп. Шевченко, якого святий Димитрій, звичайно ж, упізнав («Невже це ти, прославлений український поете, пожалував?» [с. 51]), із великим здивуванням дізнається про свою славу національного пророка («Ти став фетишем України») у ХХ-ХХІІ століттях, про численні видання й накладу своїх творів, навіть про 6-томну енциклопедію тощо. Волею автора поет ці свої пізнання сприймає не без іронії: мовляв, я про все таке і не мріяв-думав...

Святий показує поетові дивовижну бібліотеку з минулого й майбутнього, якою Шевченко будь-коли може скористатися, тільки має повертати книгу на те ж саме місце. Димитрій: «Тут усе можливо і, передусім, саме з часом. Тут час іде не лише вперед, як ти звик, чадо, але й у зворотному напрямі. Тому, коротко кажучи, що нинішній потойбічний світ побудовано на наукових знаннях дуже високого стану духовного життя людства, досягнутому на передостанньому рівні його розвитку» [с. 53]. Власне, С. Росовецький у підрозділах 4 і 5 витворює фантастичні «правила гри», на які має зважати, і якими може послуговуватись поет, і які будуть застосовані ним і щодо нього самого в його «митарствах». Святий добре обізнаний із «земною» біографією Шевченка, м'яко дорікає і за пиття, і за жінок, і за поему «Марія» («Не обговорюватимемо це питання зараз, чадо, і зроби все, щоб воно не виплило на Суді. <...> Як ти посмієш недоступну людському мисленню містичну глибину Непорочного зачаття замінити низькою еротикою...» [с. 67]), а ще попереджає, що в Чистці і думки читають. Святий зі співчуттям каже Шевченкові про надто короткий і важкий його життєвий шлях на білому світі, частково це пояснює певною спадковістю чоловіків у Тарасовому роду, а ще каже про таку собі своєрідну «компенсацію»: з огляду на те, що умовний середній вік людського життя сягає приблизно 65 років, до яких Шевченко не дожив 18 літ, тож йому дозволено іще прожити 18 років із такими правами: «Цей час ти можеш згаяти на повернення в минуле, до тих крутих поворотів твоєї біографії, де ти хотів би вчинити по-іншому, ніж вчинив, і обійти ті неприємності та нещастя, що до них спричинили твої помилки, чадо. Тобі дозволяється зробити три такі подорожі, розділивши між ними час на свій розсуд... Крім того, тобі дозволяється в цих подорожах збирати докази на свою користь для Суду над тобою, а він здійснить тут після твого повернення з останньої мандрівки» [с. 65]. Задля втілення таких своїх бажань – подорожей у часі – Шевченко може скористатися подобою громіздкої телефонної будки (інваріант «чарівної палички»), викликати яку може навіть думкою-згадкою про неї: вона і перенесе, і забере... Шевченко висловлює Димитрію свою незгоду із запропонованим, бо не хоче й не може «переставати бути самим собою». Поет і святий Димитрій ведуть цікавий інтелектуальний діалог про минуле й майбутнє (такі собі футуристичні уявлення-фантазії на осно-

ві сучасних досягнень науки і духу), про Суд, до якого треба поетові готуватися й цими дарованими роками. Старець зауважує на ще жорсткіших умовах: на Суді проти Шевченка можуть свідчити і його недоброзичливці, заздрісники та вороги з його реального життя. Зрештою, романний Тарас задумується... Звісно, творчою волею С. Росовецького.

Маємо зробити «ліричний відступ» і зауважити, що моделюванням зазначених вище колізій романіст (формально устами святого Димитрія) ставить головного героя перед жорстким вибором компромісу/безкомпромісу, усвідомленим чи спонтанно-емоційним, але, головне, нібито власним вибором, спробувавши прожити певний час «інакше», фактично «переінакшивши» себе самого «історичного». У цьому зв'язку пригадується цікава деталь із недавніх часів згаданої полеміки навколо Шевченкової «сучасної біографії» пера С. Росовецького, зокрема стаття-відповідь біографа на критичну статтю музейниці Н. Наумової, які обидві були опубліковані в газеті «Слово Просвіти» у квітні 2021 року. Полемізуючи з Н. Наумовою, С. Росовецький прихильно писав про своїх колишніх студентів – сумнозвісного «шевченкознавця» О. Бузину та нині справді вельми авторитетного шевченкознавця О. Бороня. Про першого з них біограф зазначав: «Бузина був моїм студентом, людиною помітною, і я з цікавістю, хоч і не завжди схвально, стежив за його журналістською кар'єрою. Міф щодо солдатчини Шевченка, пропонуваний Бузиною, полягає в тому, що поет «легко, за кілька років міг би вислужитися, проте сам винен, що «сумлінно тягнути лямку не поспішав» [5, с. 10]. Тут же біограф висловив можливу мотивацію такого «міфу» О. Бузини. Ця згадка про цитовану полемічну статтю С. Росовецького обумовлена тим, що в романі «Шевченко між світами» його автор в одній із трьох «потойбічних» Шевченкових подорожей фактично втілює той самий – щодо «тягнути лямку» – «бузиновий» міф. Та, власне, й інші дві «подорожі» свою семантикою «інакшості» узагальнено близько стоять до згаданого й цитованого «міфу»: мовляв, Шевченко таки відступив від самого себе, не здолав спокусу полегшити й «виправити» перед Судом свою долю. І це попри відому з численних джерел і майже легендарну Шевченкову впертість, небажання сприйняти навіть невеличке доброзичливе опікунство, чи спонуку, чи, тим паче, насилля над волею, про що, до речі, неодноразово пише С. Росовецький і в «сучасній біографії», і в романі [див., напр.: 6, с.с. 115, 248; 7, с. 23].

Отже, уявні Шевченкові подорожі в часі...

Можна сказати, що кожна з трьох витворених С. Росовецьким уявних подорожей Шевченка у своє минуле є такою собі альтернативною історією якогось періоду реального поетового буття. Моделюючи кожен таку альтернативність і «вживляючи» в неї Шевченка, романіст, очевидно ж, мав на меті «випробувати» поета інакшими спокусами і перспективами, на які в романі зважив нібито ж «неприємно впертий» поет, у висліді ж – хоч уявно трансформувати «усталений» Шевченків образ. Чи це одна зі своєрідних спроб «деіконізувати» образ Шевченка, чи «інтелектуально-фантазійний» варіант явища певної шевченкофобії? Певно, кожен із читачів матиме свою відповідь.

Перша з подорожей виявилась короткою. Поет повернувся в той час, коли з експедицією Олексія Бутакова картографував Аральське море. На відміну від реальної історії, в цій повторній можливості Шевченко не без вагання знаходить момент і фактично тікає з корабля «Костянтин», тобто стає дезертиром, прагнучи свободи. Ця частина історії витворена в більш-менш реалістичному ключі, а вже втікацьке Тарасове буття пронизане містиккою: несподівано він

зустрічає жінку-упирицю неймовірно звабливої зовнішності, в страху тікає від неї, але потрапляє в пута іншої казкової істоти, в Коканді його продають у рабство. Вільнішими хвилинами Тарас пробує творити, але його малюнки й писання за ісламськими тлумаченнями визнають гріховними, і страшний суддя присуджує відрубати йому руку, якою писав і малював. У момент здійснення жорстокої покари Шевченко згадає чарівну рятивну телефонну будку і ... повертається в Чистець.

Цей витворений перший вояж у минуле, як на наш погляд, зовсім нічого не додав до широкознаного образу Шевченка. Такий собі нафантазований ігровий епізод, колаж реальних і містичних картинок, скріплених образом одного героя. Вочевидь це розумів і сам романіст, коли написав у «паузі першій», що й сам романний Шевченко не зміг переконливо витлумачити перипетії першої своєї подорожі [див.: с. 96].

«Пауза перша» і «пауза друга» як структурні елементи роману стали в ньому такими собі «точками перемикання», під час яких романний Шевченко осмислює сподіяне з ним у попередній подорожі в минуле й обдумує вибір подорожі наступної. У цьому сенсі героєві роману майже нічого було щось сутнісно підсумовувати за першим вояжем, зате щодо другої подорожі, її вибору, він поставився значно «відповідальніше» й мотивованіше. Можна сказати, що майже вся «пауза перша» є преамбулою до розлогої та помітно значеннєвішої подорожі другої. В ній, тобто в «паузі», поет пригадує свій «казематний» період, коли його нібито викликав на розмову генерал Перовський, онук останнього гетьмана України Кирила Розумовського. Реальної такої зустрічі не було, але за природою роману вона сталася. Зауважимо, що і в «паузі», і в усій «другій подорожі» постане вельможного генерала Перовського активно присутня, волею романіста, звісно. «Шевченківська енциклопедія» інформує, що цей наближений до царя чиновник дещо знав про Шевченка та його долю, в часі і просторі вони «перетиналися», та чогось посутнього вельможя для поета не зробив, заочно дорікаючи тому за «чорну невдячність» до царської родини. Зазначено також, що Перовський «як один із найнегативніших персонажів фігурує у Щоденнику, де про нього персонально та про його найближче оточення йдеться в багатьох емоційно забарвлених рядках» [11, с. 57]. Натомість у тексті роману оповідач, за яким близько стоїть С. Росовецький, послуговуючись певними відомостями, зокрема й тими, які «стали відомі через століття» [с. 112], «цікавими історійками» анекдотичного плану [с. 113], здається, нічим не підтвердженням нібито фрагментом прогулянкової tet-a-tet розмови Шевченка з Агатою Усковою [с. 113-115], за згадані в ШЕ Тарасові судження про Перовського прямим текстом соромить Шевченка: «Під час другого запису «гнилий сатрап» (одна з Шевченкових налічок генералові – В. П.) був уже у відставці, а оскільки укладач щоденника не сумнівався, що рукопис рано чи пізно прочитають жандарми, то чи не донос він формально написав? Соромно, Тарасе...» [с. 112].

Ще цікава деталь. У цій же «першій паузі» прозаїк, але вже думками романного Шевченка і не без іронії останнього, мовить про фальшивість і надуманість нібито меморіальних місць поета на казахській землі. «Пауза», скажемо, не без дискусійності.

Другу подорож у часі романний Шевченко вирішив здійснити до Оренбурга року 1850-го, але з твердим наміром не повторити колишніх, – за реального життя, – «фатальних помилок».

Можна сказати, що вся «друга подорож» – «Звитязне повернення до Ак-Ме-

четі» (повернення, розуміється, Тарасове) – є доволі цікавим і цілком нафантазованим детективом, у якому діють переважно реальні історичні персоналії, дотичні до Шевченкової засланчої біографії, але практично всі вони, від Шевченка починаючи, лініями поведінки в аналізованому романі є посутньо «інакшими», більшою чи меншою мірою альтернативними до них самих у реальних їхніх життях. Можна сказати й те, що кожен із п'яти підрозділів «другої подорожі» являє собою й такі собі окремі новели, об'єднані принаймні кількома персонажами, перший із яких, звісно, Шевченко. Причому, повторимося, Шевченко своїми діями практично скрізь посутньо «інакший». Як видно інакшими постають і штабс-капітан Герн, і його дружина, і татарка Забаржада...

Певно ж, тут не варто вдаватися до детального сюжетно-образного аналізу всього розділу та його окремих підрозділів, зацікавленим просто доцільніше перечитати роман. Звернемо узагальнену увагу на альтернативні до історичних реалій аспекти в романі та на риси-дії романного образу Шевченка.

Перш за все в «подорожі другій» Шевченко повертається до помешкання Гернів в Оренбурзі, де за його «земного» життя сталася відома й достатньо суперечлива, в т. ч. для самого поета, історія, коли Тарас Григорович «розкрив очі» капітанові Герну на «амурні» справи його дружини з прапорщиком Ісаєвим. Зрештою це обернулося для Шевченка арештом і значно жорсткішими умовами солдатчини.

У романі «Шевченко між світами» С. Росовецький нібито вибором самого Шевченка цю історію інтерпретує посутньо інакше. Як і в «сучасній біографії» [див.: 6, с. 239-241], у романі його автор мотивує цей Шевченків учинок тим, що, мовляв, сам Шевченко симпатизував «гарненькому» прапорщикові Ісаєву, приревнувавши останнього до розпутної дружини Карла Герна. Натяк більш ніж прозорий. Правда, і в «сучасній біографії», і в романі таке почуття нібито Шевченкової «закоханості» в Ісаєва їх автор називає «платонічним» і суто «естетичним», «усього лише захопленням рідною, українською вродою юнака» [с. 120], тобто Ісаєва, який був родом із Полтавщини. Аргументом на користь такої своєї версії С. Росовецький виставив портрет Ісаєва, написаний Шевченком ніби аж надто натхненно. До того ж С. Росовецький у цьому контексті пише, що «Поет ніколи в житті не був моралістом і в тверезому вигляді утримував при собі негативні думки про інших людей. Він не раз закохувався в заміжніх жінок, аж ніяк не переймаючись сумнівами про своє право на таке почуття» [6, с. 240]. Цитована достатньо категорична характеристика Шевченка – із «сучасної біографії», і вона вочевидь надто суб'єктивована, бо і в різних документальних джерелах, й у творах шевченкіани, та і в Шевченкових творах передовсім можна знайти інформацію, яка спростовує цитоване судження С. Росовецького. У романі ж письменник і далі інтерпретує діяння «інакшого» Шевченка суголосно до цитованих вище суб'єктивних авторських характеристик. Тут штабс-капітан Герн якийсь збайдужіло реагує на Шевченкове викриття зради його дружини, висловлює поетові власну «філософію» в «жіночому» питанні, а сам романний Шевченко стає коханцем Софії Герн.

Узагалі слід відзначити доволі виразний любовний, а часом і любовно-еротичний, дискурс у романі, зокрема й не без критицизму щодо Шевченка. Згадані вище картини з Мариною-Мареною, з жінкою-упирицею, опис поетового сну з «божевіллям плоті», коли нібито романний Шевченко, а ми ж розуміємо, що С. Росовецький, тлумачить не надто відомий поетів автопортрет, де напівоголений Шевченко простує берегом Аральського моря («андрогін, наполовину

мужик, наполовину жінка?» [с. 125]), домислена історія Забаржади... Пам'ятаємо, що, за ідеєю роману, подорожуючи в минуле, вже майже потойбічний Шевченко мав хоча б щось виправити зі свого реального життя, аби з меншою «вагою гріхів» підійти до Страшного Суду. Щодо взаємин із жінками, то святий Димитрій, висловивши Тарасію власну «теорію питання», прямо його застеріг перед подорожами: «Доки ти тут, забудь краще про всіляких Амальок і Марин. І упаси тебе боже повертатися саме до того, щоб продовжити з ними свої неможливі витівки!» [с. 73]. Судячи за сюжетними перипетіями романних вояжів у минуле, романний же Шевченко не надто дослухався до застережень святого, тобто не вважав за доцільне чи можливе шукати тут «спасіння», що теж, певно, може характеризувати героя. Що ж до реалізації інтимно-любобного дискурсу, то роман «Шевченко між світами» немалою мірою суголосний тенденціям новітньої літературної шевченкіани, скажімо, названим вище романам В. Кепича, З. Легкого, Г. Тарасюк, А. Цвід та ін.

Майже весь розділ роману, тобто «подорож друга», є видимо нафантазований, і в семантиці цієї фантазійності виразно проглядається спроба реалізації згаданого вище «бузинового» міфу про те, що якби Шевченко в солдатчині сумлінно «тягнув лямку», то... Тож у цій подорожі в минуле Шевченко береться «тягнути лямку». За сюжетом, його знову викликає на розмову генерал Перовський, призначений генерал-губернатором в Оренбург, і наказує виконувати завдання таємної служби під орудою того ж штабс-капітана Герна, котрий виявляється законспірованим начальником таємної служби» [с. 167]. Тарас сумлінно береться за обов'язки. Підрозділи 8-10-й у романі є таким собі детективом із численними пригодницькими елементами, воєнними сутичками, вистежуванням лазутчиків, таємними документами, любовними пригодами. Практично все тут, повторимось, вимислене за винятком хіба деяких персоналій із реального життя.

Достатньо показова історія з татаркою Забаржадою. Про таку знайому Шевченка збереглася дуже скупа звістка зі спогадів Ф. Лазаревського «Т. Г. Шевченко в Оренбурзі»: офіцери тамтешнього гарнізону інколи влаштовували вечірки, а також «зрідка влаштовувалися вечори з дамами, причому незмінною Тарасовою подругою була незвичайної краси татарка Забаржада» [10, с. 180]. І все. Тож авторам життєписних творів про Шевченка доводилося займатися домисловами операціями [див.: 4]. Природно, до таких операцій, але з ухилом у пригодництво, вдався і С. Росовецький. Забаржада тут – коханка Шевченка, але разом із тим – повія, «пропаща» жінка, тілом якої торгує її ж чоловік Хакім. За загадкових обставин вона гине, як виявилось, від руки свого ж чоловіка-звідника, а Шевченко бере участь у розслідуванні злочину.

Надалі Шевченко, вже унтер-офіцер з особливих доручень, бере участь у боях із місцевими «тубільцями», в їх упокоренні царськими військами (гримаса фантазійної долі як для автора поеми «Кавказ»), дослужується до підпоручика... За сюжетом, Тарасові подобається його новий статус, його ж відображення в дзеркалі: «Еполети на хвацько скроєному парадному мундирі, залишки волосся модно причесані, закручені догори офіцерські вуса нафабрени. Усе на місці...» [с. 237-238]. Головне ж у тому, що в романі показано хай і нафантазоване, але присутнє переродження Шевченка: «він звик до військової служби», «він шкодує, що давно не вибирався в похід», «українських віршів не написав жодного за всі роки другої подорожі в часі, та й російською мовою теж. Позабула про нього Муза, хоч плач» [с. 238]. Навіть панегірик Перовському йому не вдався...

Фінал цієї «подорожі» концептуально важливий і цікавий, але повернемося до нього дещо нижче, після «другої паузи» і «третьої подорожі», на яку в потойбічного Шевченка лишалось «майже тринадцять років» [с. 240] із наданих 18-ти.

Вибираючи «маршрут» і «напрямок діяльності» в останньому наданому воєжі, романний Шевченко майже не вагався, опинився в післязасланчому Петербурзі з твердим наміром подивувати всю імперію видатними прозовими творами, романами, які б визначали нові тенденції всієї російської художньої белетристики. Власне, і назва третього розділу «За загальноруською славою і за великими грошима». Назва, скажемо, не без певної дольки провокативності й у сенсі надмірної Шевченкової амбітності, і в сенсі «великих грошей», але менше з тим.

Третя нафантазована подорож у романі майже всуціль літературна, переважний наратор у ній – Шевченко, хоч інколи «беруть слово» компетентний у всьому оповідач або й сам С. Росовецький, у кожному варіанті демонструючи справді глибоку обізнаність із особливостями тогочасних літературних тенденцій в імперії та в закордонні, в столиці й навколо неї. Просто необхідно відзначити і відчутний іронічний або шаржований тон розмислів нараторів у судженнях-роздумах про домінуючих осіб у російській літературі середини XIX століття і деяких їхніх «модних» творів, як-от, скажімо, романи Фадея Булгаріна, які популярністю й великою тиражністю задавали тон.

«Інакший» Шевченко, осмисливши суперечливі судження (Куліша, Аксакова та ін.) про його російськомовні повісті, задумує протягом свого третього воєжу в минуле здійснити амбітний план – написати іще популярніший, ніж у Булгаріна, роман російською мовою і стати законодавцем усеросійської літературної моди. У романі С. Росовецького виписані доволі розлогі Шевченкові розмисли щодо семантики і структури задуманого sensationного роману, й саме тут найчутливіша іронічна нотка, як і в описі діалогів Тараса Григоровича з редактором «Современника» поетом Миколою Некрасовим, показаним тут вельми непривабливо. «Не наслідувати застарілому Стернові, складаючи промови до читача на пів сторінки. Та я із задоволенням, їй-богу. Мені, панове, таке розмазування каші по тарілці й самому не по душі. Говорите, обридла вам прекрасна природою Малоросія, її чорноброві та палкі дівчата, її тупуваті парубки <...>? Ну і гаразд. <...> По-вашому, читач Російської імперії бажає не повісті, а романи? Йому, що животіє в Сизрані або Вєсьєгонську, приємно знаходити в романі персонажів, подібних до нього самого, до сусідки-красуні і до ненависного начальника? Любить він, коли дія відбувається в Пітері або в Москві-матушці? Бажає, щоб пригод було якомога більше, а міркувань якомога менше? Та будь-ласка, дружечку. Хочеш почитати про любов із відхиленням, про кохання заборонене, хочеш пристойної зовні полунички? Щоб описи любовних стосунків не закінчувалася поцілунками, а тільки починалися? На, жери, собако! Тільки допоможи мені швидше заробити грошей» [с. 248-249].

Романний Шевченко теж не без долі викличної іронії продумує колізії твору, обирає відповідну до колізій назву – «Невдачливий щасливець», авторський псевдонім – Григорій Кириловський, нібито ж публікує роман у «Современнике» і має гучний успіх, котрий надихає прозаїка на новий екзотичний твір – «Пригоди скелета» і т.д. Але і в цій подорожі в часі, як і в попередній, Шевченко зрештою теж відчуває стан внутрішнього роздвоєння, певного відступництва від самого себе «історичного». Так, скажімо, дивлячись на своє «офіцерське» відображення в дзеркалі, романний герой «Набрав уже слини, щоб плюнути в

пику старуватому, але франтуватому підпоручикові, проте опам'ятався. Адже винен не чепуристий офіцер у дзеркалі, а саме він, Тарас, власник і повелитель своєї неповторної особи, унікально багатой на таланти і здатної на дивні подвиги духу. Він помилився, вибираючи поворотний пункт у цій подорожі в часі, не спромігся вчасно загальмувати на шляху даремного і навіть згубного перетворення на тупого російського армійського офіцера [с. 238-239]. Схожі внутрішні роздуми про те, що він «розділилася на дві іпостасі», оволодівають Шевченком і після третьої, «літературної», подорожі [див.: с. 288-289].

Певно, в цих висновкових «прозріннях» романного Шевченка й міститься квінтесенція створеного С. Росовецьким образу Тараса Григоровича: мовляв, спроби «інакше», якимось приємніше чи спокійніше, прожити своє життя. призводять до певної деградації, до роздвоєння душі і «митарства» із самим собою. Ціаком імовірно, що саме такими резюмуваннями прозаїк «подрагувавши» трохи читачів образом «інакшого» Шевченка, водночас полемізував і з цитованими вище «міфами» сумнозвісного О. Бузини: мовляв, Тарас Григорович не міг прожити свій реальний вік інакше. Зрештою, і на найвищому Суді, перед яким постав романний герой, він чує: «Я не засуджую тебе, адже для істинної справи своєї ти встиг усе потрібне вчинити в справжньому твоєму земному житті. І мене ти жодного разу не образив, вільнодумцю. А ось із матір'ю мою Марією тобі, я вважаю, непогано було б порозумітися» [с. 316]. Утім, і тут Шевченко почув слова злагоди: «Тобі не треба нічого пояснювати. Я не ображена за твою «Марію» [с. 316].

Справді, складний і доволі особливий роман написав С. Росовецький, передовсім особливий у контексті всієї шевченкіани, зокрема романної. Цілою низкою епізодів, передовсім нафантазованих, домислених, письменник зачепив доволі дражливі теми, і цей роман, як і «сучасна біографія» С. Росовецького, матиме дискусійні судження, скажімо й через те, що прозаїк аж надто вільно повівся із творенням цілої низки персонажів або ряду подій Шевченкового життя. Роман доволі щедро пройнятий любовною чи й любовно-еротичною семантикою, звісно ж, домисленою, зокрема й у творенні образу головного героя. Певна річ, жанроозначення «фантастичний» може виконати місію такого собі громовідводу, але чи в усіх домислених епізодах роману? Утім, як відомо, письменник має право на свою версію сюжету, колізій, образів...

Список літератури

1. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80–90-х років ХХ століття: автореф. дис. ...канд. філол. наук. 10.01.01. Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
3. Поліщук В. Т. Музи Тараса Шевченка. Інтимно-любовні дискурси української літературної шевченкіани: монографія. Київ.: Вид-во Ліра-К, 2023, 338 с.
4. Поліщук В. Тарас Шевченко і татарка Забаржада: творчі інтерпретації взаємин (за творами літературної шевченкіани). *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Вип. 50. Дрогобич, 2022. с.125–134.
5. Росовецький С. Стилем екскурсовода – про популярну біографію Шевченка. *«Слово Просвіти»*. 2021. 22-28 квіт. с.10.

6. Росовецький С. Шевченко. Сучасна біографія. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2020. 472 с.
7. Росовецький С. Шевченко між світами. Біографо-фантастичний роман. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2022. 328 с. У тексті, цитуючи це видання ставимо сторінку.
8. Савенко І. А. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2006. 19 с.
9. Сиротюк М. Український радянський історичний роман. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1962. 396 с.
10. Спогади про Тараса Шевченка /Упоряд. В. С. Бородіна і М. М. Павлюка. Київ: Дніпро, 1982. 547 с.
11. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Т. 5: Пе – С. НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. Київ, 2015. 1040 с.

Володимир ПОЛЩУК,

доктор філологічних наук, професор

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Кіно і війна. Чи стала кіноіндустрія в Україні українською за духом?

Цьогорічний Одеський міжнародний кінофестиваль (ОМКФ), що відбувся в Києві в другій половині липня 2024 року, для людини, яка спостерігала за ним зсередини, з акредитацією кіноіндустрії, засвідчив принаймні дві цікаві речі: одну сумну, а іншу – що вселяє надію на краще. Почну з сумної.

У мене склалося враження, що фестиваль перебуває в певному ідентифікаційному ступорі. Судячи з промов на відкритті, а особливо тем, які було винесено на дискусії і круглі столи кіноіндустрії, **ОМКФ** виявляється, вкотре, неспроможним дерусифікуватися і деколонізуватися в глибшому сенсі слова і обняти довготривалу програму розвитку і поширення української культури.

Чи вже має Україна національний кінематограф?

Головне, як на мою думку, питання для українського кінематографу «Що таке національний кінематограф?» послідовно обходили на попередніх **ОМКФ**, принаймні тих, що я відвідав. Останній **ОМКФ** так само не намагався не тільки шукати на нього відповідь, але хоча б поставити його.

Питання «Що таке український кінематограф?» (Хто ми? Звідки ми? Куди йдемо?) – й досі ігнорується

Це питання – «Що таке український кінематограф?», яке можна перефразувати в поетичній формі як «Хто ми? Звідки ми? Куди йдемо?» – й досі ігнорується.

Варто подивитися на програму Офісу кіноіндустрії України, щоб переконатися в цьому. Тут наголос на виробництві «контенту», його «дистрибуції», але зовсім немає нічого про те, який саме «контент», тобто зрозумілою українською – який саме зміст заохочують створювати українських фільмарів, щоб його потім віддавати в прокат.

Тут багато про «українську аудіовізуальну продукцію», але ні слова про те, за якими критеріями слід визначати, яка продукція є українською за духом, наповненням і метою (ствердження і розвиток української держави), а яка – лише за паспортом.

Питання про те, що означає бути українським національним фільмом має не лише філософське, але й прикладне значення. Бо кіно, з його потужним впливом на формування світогляду й ідентичності визначає майбутнє спільноти, або руйнуючи її, як це було досі, або ж вибудовуючи її і даючи їй мотивацію існувати. Саме так це б мало бути тепер.

Питання про те, яку роль має грати українське кіно сьогодні, коли самому існуванню України як цивілізації загрожує знищення, теж виявилось поза переліком, – я цитую програму ОМКФ, – «нагальних питань української кіноіндустрії».

Багато в програмі написано про «кастинг», тобто підбір акторів, але дозвольте запитати, про підбір яких акторів може бути мова, якщо вистачить пальців однієї руки, щоб назвати українських акторів, що за рівнем мовної майстерності не поступаються колегам у Польщі, Чехії, Словаччині чи Англії.

Володіти мовою, а не вдавати

Може спочатку слід поставити це питання, питання мовної культури і компетенції в українському кіні? Хіба для десятків працівників української кіноіндустрії перехід на українську – не екзистенційна проблема? Екзистенційна з точки зору професії.

Існує критичний брак професійних акторів, що як мінімум і для початку володіють своєю фаховою мовою – українською, а не вдають, що володіють нею. Останнє можна поставити на карб не лише початківцям, але визнаним майстрам, що в житті спілкуються російською, а перед камерою – українською, яка їм вперто не підкоряється.

Часом вони самі відчувають фальш своєї мови у кадрі. Можливо, тому вони звертаються по порятунок до суржика, чи якогось, одного, трьох, десяти російських виразів, якими обов'язково пересипають свої діалоги.

Свіжою ілюстрацією цього конандруму є драма **Сергія Маслобойщикова «Яса»**, в якій магнетична **Алла Андрійко** майже три години бореться з українською мовою і врешті її не долає.

Досі сценаристи й режисери за одним-двома винятками уникали незрусіфікованої української, бо в глибині душі вважають її «штучною». Але мова тут невинна у штучності.

Українська і російська – це не просто різні мови, як польська і українська, це мови антагоністичні

Причина цієї штучності не в мові, а в тих, хто не володіє нею на достатньому рівні, щоб, по-перше, створити «нештучний» діалог живою розмов-

ною українською (вона ще не вмерла), а по-друге зіграти той діалог так, щоб йому повірив глядач, навіть той, що не чув у житті нічого, крім лютого суржика чи російської.

Вочевидь в «Ясі» Алла Андрійко була змушена грати з саме таким от матеріалом. Відчуваючи його штучність і намагаючись «уприроднити» свої рядки вона робить те, що робили безліч разів до неї в українському кіні, – пересипає мову своєї героїні русизмами.

Несумісність української з російською в просторі і часі очевидна. Тому намагання поєднувати їх на екрані чи навіть в житті тотожне підігруванню агресорові

Але от **конандрум** (*хитра загадка, проблема, яку важко розв'язати – ред.*): українська і російська – це не просто різні мови, як польська і українська, це мови антагоністичні, мови, що в контексті столітнього російського геноциду проти українців, стали взаємовиключними, непоєднуваними.

Зараз, коли українців масово вбивають, коли московський агресор цілеспрямовано нищить все українське: книжки, музеї, театри, бібліотеки, церкви, несумісність української з російською в просторі і часі очевидна. Тому намагання поєднувати їх на екрані чи навіть в житті тотожне підігруванню агресорові, свідомому чи ні – не має значення. Щоразу коли лунає російська, українська мусить замовкнути – так влаштований кожен акт спілкування.

Які фільми русифікували аудиторію?

Найвищий час поставити руба інше не менш важливе питання про критичне осмислення колонізаторської і русифікаційної ролі, яку відігравали чи не більшість фільмів, створених в Україні за останні 33 роки, включно з тим, як не парадоксально, що маркетують себе «патріотичними». Банально казати, що без такого болісного аналізу і критики ми приречені на те, що російщина обов'язково повернеться під різними прикриттями і псевдопатріотичними фасадами. Вона вже повертається.

Сучасний український кінематограф міг би набратися відваги і поставити руба інше питання, яке досі боялися ставити українські політики, дівці культури, аналітики, балакучі голови.

Який фільм формулює в глядача думку, що в майбутньому України немає місця російщині і чому саме його не повинно бути?

Це питання «За що ми воюємо?» Невже лише за територію? Невже головне – це звільнити від окупації всі українські території, байдуже, що на них потім буде, чия культура, чії цінності, чия духовність, чия мова? В якому фільмі бринить це питання? Може я пропустив його? Який фільм формулює в глядача думку, що в майбутньому України немає місця російщині і чому саме його не повинно бути? Чим не ще одне актуальне питання для кінематографу, як виразника українського духу?

Про хороше

Однак не все так погано. Є кінорежисери, сценаристи і продюсери, які самі, так би мовити, проти течії ставлять і цікаво вирішують у своїх фільмах

деякі з цих важливих питань. І це та добра новина з фестивалю, яку я лишив на кінець свого допису.

Принаймні два фільми було включено до програми національного конкурсу, які роблять те, що досі виявлялося не під силу більшості їхніх колеґ – знімають художні картини, історії яких від початку до кінця оповіджені українською мовою, без російщини і без обов'язкового і куди комфортнішого для багатьох суржика.

Це **«Киснева станція»**, біографічна драма про **Мустафу Джемілева**, режисер **Іван Тимченко**, сценарист **Михайло Бриних**, продюсерка **Світлана Соловйова**, співвиробництво України, Чехії та Словаччини, та воєнна драма **«Сірі бджоли»**, режисер і сценарист **Дмитро Мойсеев**, продюсерка **Іванна Дядюра**.

В обох фільмах багато росіян. Іван Тимченко знаменито обходиться без російської у своєму фільмі, дія якого точиться в советській імперії з усією її російською гебнею, імперською культурою й антицінностями.

Думка про те, що українською мовою на екрані можна оповісти будь-яку без винятку історію, досі не мала багатьох прихильників серед українських кіноробів. І в цьому виявляється їхнє засадничо колоніальне мислення і культурна вторинність. Адже така сама думка про універсальну здатність польської, чеської чи, скажімо, італійської мови не викличе заперечень серед польських, чеських чи італійських фільмарів.

Треба мати правдиву відвагу, талант, віру у власних акторів і в універсальні можливості української мови

У Спілберговому **«Списку Шиндлера»** німці говорять англійською, не викликаючи жодного когнітивного різноголосся ні в кого, ні на мить.

Щоб вирішити «мовне питання» в такий спосіб – нормальний для вільних кінематографій і надто радикальний для все ще колонізованої української, треба мати правдиву відвагу, талант, віру у власних акторів і в універсальні можливості української мови.

На показі **«Сірих бжіл»** в Будинку кіна режисер фільму Дмитро Мойсеев, наче передчуваючи скепсис глядачів із вторинною ментальністю колонізованих, виправдовувався, зрештою зовсім непотрібно, за те, що в його фільмі лише українська мова, мовляв у тій частині Донбасу, де точиться історія фільму, селяни справді говорять українською. А якби ті селяни говорили російською, то хіба режисер не міг би створити на екрані власну дійсність ще більш переконливу і правдиву, як документальна?

Звісно, що міг би? Але тут треба талант і віру в свої сили, культуру і правду. І Мойсеев, і Тимченко чудово демонструють, що все це в них є. Було б добре, якби ці якості виплекали в собі інші українські фільмари.

Юрій ШЕВЧУК

– старший лектор української мови Департаменту слов'янських мов Колумбійського університету (Нью-Йорк), засновник і директор Українського кіноклубу Колумбійського університету, постійного форуму національного українського кіна в Сполучених Штатах (www.radiosvoboda.org)

Один з найбільших міфів часів СРСР

У селі Вілія, яке належить до Рівненського району Рівненської області, нарешті демонтували пам'ятник Миколі Островському (1904–1936). Кому ця подія може видатися подією місцевого характеру. Мовляв, ще зник один монумент, встановлений у радянські часи... Але чи це так?

Продукт радянської пропаганди

За радянських часів **Микола Островський** трактувався як один із провідних радянських письменників. Пам'ятники йому були встановлені в різних місцях, пов'язані з його діяльністю. У Шепетівці побудували помпезний музей Миколи Островського. Існувала літературна премія його імені. На романі цього письменника «Як гартувалася сталь» виховувалося не одне покоління радянських людей. За цим твором були зняті кінофільми не лише в СРСР, але й у Китайській Народній Республіці.

У комуністичному Китаї Павка Корчагін, головний герой роману «Як гартувалася сталь», став доволі популярним героєм. Згадуваний роман перекладався різними мовами й видавався в різних країнах. Звісно, відбувалося це не без радянської підтримки і за рекомендаціями з Москви.

Письменник Микола Островський – один із найбільших міфів радянської пропаганди, справжній «пролетарський письменник», що готовий був пожертвувати собою задля комуністичної ідеї.

Реальний і міфічний Микола Островський

Однак багато в чому цей міф є фальшивкою і не відповідає реаліям. Принаймні Микола Островський не був «пролетарського походження». Його батько, наскільки можна судити, походив із московфільської галицької шляхти, представники якої з Австрійської імперії переселилися до імперії Російської, закорінившись на теренах Волині. У цьому краї відносно часто зустрічається прізвище Островський. Мати ж Миколи належала до чеських переселенців, яких було чимало на Волині.

Не можна сказати, що сім'я бідувала. Глава сімейства служив у російській армії. Звільнившись із неї, мав певні привілеї. Хата Островських, що була розташована в центрі села Вілія, аж ніяк не нагадувала хату бідняка.

Однак щось пішло не так. Довелося переселитися. Зокрема, сімейство Островських під час Першої світової війни опинилося в місті Шепетівка, де Микола Островський й почав свою трудову діяльність.

Коли він уже став знаним радянським письменником, то вигадав собі біографію, яка була схожою з життєписом Павки Корчагіна – головного героя «Як гартувалася сталь». Мовляв, у 1919 році вступив у комсомол, потім пішов добровольцем на фронт, воював у кавалерійській бригаді Григорія Котовського й 1-й Кінній армії. У серпні 1920 року його начебто важко поранили під Львовом і демобілізували.

Далі, згідно з цією «героїчною біографією», Микола Островський працював у Києві, зокрема в 1922 році на будівництві вузькоколійки під цим містом, де захворів на тиф. Пізніше був на комсомольській роботі в Берездові, Ізяславі, Шепетівці. У 1924 році вступив у компартію. Однак важке поранення й перенесений тиф позначилися на його здоров'ї. У віці трохи більше від 20 років став інвалідом. І

майже осліпнувши, написав роман «Як гартувалася сталь», перша частина якого була опублікована в 1932 році.

Твір виявився на часі. Якраз тоді утверджувалася в СРСР диктатура Йосипа Сталіна. «Батько народів» потребував нових міфологем, іншого, «героїчного» погляду на громадянську війну. А такий погляд якраз пропонувався в романі «Як гартувалася сталь».

До того ж розкрутка твору припала на період масових політичних репресій і Голодомору в Україні. Ці жахливі картини комуністична влада намагалася прикрити байками про трудовий ентузіазм та героїзм радянських людей. Словом, для сталінської міфології якраз придався незрячий письменник Микола Островський зі своїм, м'яко кажучи, посереднім текстом.

У 1935 році це «світило радянської літератури» нагородили орденом Леніна, подарували йому будинок-дачу в Сочі й квартиру в Москві, а в січні 1936 року дали звання бригадного комісара. Щоправда, всім цим новоявленому письменнику недовго довелося тішитися. Вкінці того ж року скінчилося його життя.

Насправді, реальний Микола Островський не воював у так званій «громадянській війні» й не був на «ударній комсомольській будові» під Бояркою. Про це свідчить власноруч написана його автобіографія, яку він подав при вступі у ВКП (б) у 1924 році. Навіть у спогадах його рідних, написаних спеціально для прославлення Миколи Островського, про ці «героїчні вчинки» практично не говориться.

Не лише в біографії Миколи Островського є чимало «неясних моментів», але також і в історії появи роману «Як гартувалася сталь». Автентичні тексти, які написані цим радянським письменником і які дійшли до нас, свідчать: він погано володів словом. Та й освіти в нього доброї не було. Але за вказівкою партійних органів із його писаниною добре попрацювали «редактори», точніше – співавтори. Це – Марк Колосов, Ганна Караваєва, Олександр Серафимович та інші. У результаті цього з'явився твір, який став таким собі радянським бестселером.

«Українізація» Миколи Островського

Після проголошення незалежності України культ Миколи Островського по інерції зберігався. Зберігалися його пам'ятники, музеї, названі його іменем установи й вулиці. І це при тому, що твори Миколи Островського не лише у фальшивому дусі відображували реалії непростих подій 1917–1922 років, а й містили чимало антиукраїнських моментів.

Як не дивно, але і далі зберігалися прихильники цього автора, які ладні були захищати його. Були, зокрема, намагання його «українізувати», представити таким собі «письменником-гуманістом». Наприклад, поширювалася версія, яка мала під собою сумнівну основу, що спочатку Микола Островський написав роман «Як гартувалася сталь» не російською, а українською мовою. Отже, він – український письменник.

І все ж радянський міф про Миколу Островського поступово розвіювався, а започаткований в Україні в 2015 році процес декомунізації наніс йому сильний удар. У Віллі припинив функціонувати музей цього радянського письменника. Однак зберігався його пам'ятник, який, виявляється, мав своїх захисників. Навіть коли його демонтували, деякі з них виявляли невдоволення.

На жаль, тіні радянського минулого є живучими...

Петро КРАЛЮК,
*голова Вченої ради Національного університету «Острозька академія»,
професор, заслужений діяч науки і техніки України.*

РЕЦЕНЗІЇ

Петроній. Сатирикон

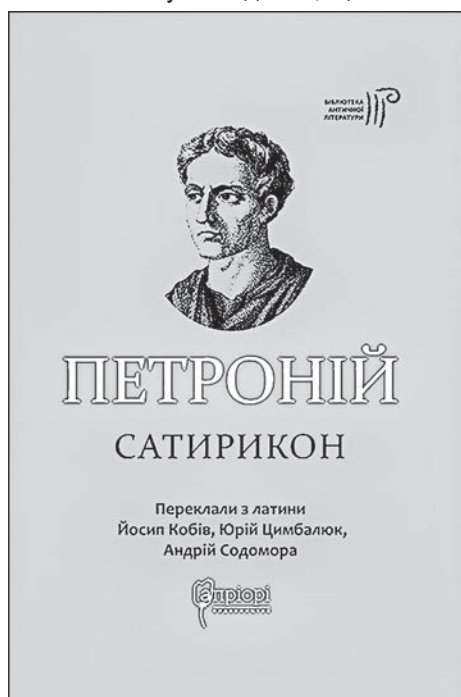
Пер. з латини Йосип Кобів, Ю. Цимбалюк, А. Содомора. – Львів: Априорі, 2024. – 190 с.

Петронієвий «Сатирикон» – (або навіть краще «Сатири») – не належить до першорядних творів античної класики, які кожна нація мусить мати в своєму арсеналі, щоб називатися цивілізованою нацією. Утім, наявність цього твору в перекладі свідчить про велику потугу й високий етап розвитку нації, яка присвоїла його собі. В умовах російсько-української війни вихід цього перекладу виглядає ще знаковим.

Уперше українською цей твір вийшов 1986 р. на сторінках журналу «Всесвіт». Зрозуміло, що журнальні друки переважно скорочені (з різних причин, включаючи ідейні, але найбільше все-таки відіграє банальний обсяг всього журналу). Тому перший друк дійсно містив куп'юри, які аж тепер вдалося виправити.

Над виданням працювало чотири перекладачі – Йосип Кобів (проза у розділах 1-15, 27-83), Юрій Цимбалюк (проза у розділах 16-26, 84-141), Андрій Содомора (вірші) та Назар Ващишин (уривки, яких бракує в першопублікації 1986 р.; до речі, про цього перекладача згадано лише у примітці на сторінці 24). Усі перекладачі, які представляють різні покоління філологів-класиків, мають великі заслуги у збагаченні української літератури світовою класикою. Тому й не дивно, що їхній переклад цікавий, вагомий і заповнить ще одну лакуну нашого культурного життя.

Творчий переклад твору Петронія Арбітра «Сатирикон» показує як можна передати зміст твору українською мовою зберігаючи семантику, структуру та потенційний вплив на читача, не дотримуючись при цьому буквальності перекладу. Так, наприклад, фразу: *frigidior hieme Gallica factus* (абзац № 19) українською мовою перекладено: «я ж похолов, наче мене обсіпало галльським снігом» (замість: *я стає холоднішим від галльської зими*). Про багатія, який мав незлічимі статки, однак з часом збанкрутував, Петроній пише: *Phantasia, non hoto* (38), як українською переклали: «Жив як у бога з пазухою!» (замість: *Вигодка, а не людина*). Про героя ж Сафінія у перекладі читаємо: *Piper, non hoto* (44) – «Гострий бує чоловік і запальний!» (замість: *Перець, а не людина!*). *Nec schemas loquebatur*

sed directum (44) в українському перекладі звучить як: «Говорив він завжди на-впростець» (замість: *Vin ne говорив натяками, а прямо*). Гарно перекладено: *Is quascunque ibat, terram adurebat* (44) – «Коли він йшов, то, здавалося, іскри з нього сипляться» (замість: *Коли він йшов, то землю обпалював*).

У процесі перекладу, зокрема фразеологізмів, якими рясніє «Сатирикон», часто виявляється неможливим використовувати словникові, буквальні еквіваленти. У таких випадках перекладачам твору доводиться вдаватися до перетворення внутрішньої форми латинського слова чи словосполучення або ж до її повної заміни для адекватної передачі змісту висловлювання українською мовою. Перекладачі твору знайшли максимально адекватну відповідність, не переходячи межу допустимого при перекладі численних прислів'їв та приказок, якими переповнений твір Петронія. Велика кількість цих прислів'їв та приказок мають своєрідні відповідники у побутових українських прислів'ях. Так, при описі статків Тримальхіона, *Lacte gallinaceum si quaesieris, invenies* (38) (замість: Якщо проситимеш *куряче молоко*, то знайдеш) у перекладі звучить: «Навіть *пташине молоко* і те, якщо треба, знайдеться». *Vita vinum est* (34) у дослівному перекладі звучить: *Життя – це вино*, а перекладено: «*Вино пити – довго жити*».

Цікавим видається переклад вислову: *Diutius vivit vinum quam homuncio* (34), який відтворено не як: *Вино живе довше ніж людинка*, а: «*Винце живе довше, ніж людина*». Якщо в оригінальному тексті демінутивну форму має слово *homuncio* (*людинка*), то в рецензованому перекладі – *vinum* (*винце*). В українській мові слово «*людинка*» вживається рідко, а слово «*винце*» частіше і, мабуть, цим можна пояснити успішну заміну словоформ.

Подекуди на перший план виходить потреба донести думку до українського читача. Так, наприклад, при перекладі: *Non puto illum capillos liberos habere* (38) перекладачі вживають такий варіант перекладу, який є зрозумілішим для українського читача, ніж дослівний переклад. Порівняймо переклад: «*У нього боргів більше, ніж волосся на голові*» із дослівним перекладом: *Не думаю, що він має вільні волосини*.

Аналогічно можна сказати про наступний вислів: *Itaque illo tempore annonae pro luto erat. ... Nunc oculum bubulum vidi maiorem*. (44). Наприклад, авторський переклад звучить: «*У той час хліб був дешевший за полове... А тепер на ас пів крайчика*», та дослівний: *У той час хліб був за ціною бруду... Тепер я бачив не більший від ока бика*.

Наведемо також авторський переклад прислів'я: *Sed mulier quae mulier milvinum genus* (42) – «*Від баби дяки, як від прибудної псяки*» та дослівний переклад: *Але жінка як жінка з роду шулік*.

Вислів же: *De re tamen ego verum dicam, qui linguam caninam comedi*. (43) перекладачі передають як: «*Скажу про нього всю правду, бо я знаю його як облупленого*», вживаючи для перекладу українське прислів'я «*знати як облупленого*». Хоча в українській мові побуває і інше, більш наближене до оригіналу українське прислів'я: «*з'їсти собаку на чомусь*». Вживання одного з варіантів українських прислів'їв для перекладу свідчить про блискуче володіння перекладачами українською мовою.

На особливу увагу заслуговує віртуозний переклад українською «неперекладних» слів *madeia perimadeia*, які наспівували слуги господаря Тримальхіона коли він взявся танцювати непристойний танець кордак: *Atque ipse erectis super frontem manibus Syrum histrionem exhibebat concinente tota familia*: «*madeia perimadeia*» (52). У перекладі ці слова реконструйовано як: *А сам, піднявши руки*

вверх, спробував наслідувати сирійського міма, і челядь приспівувала: «*Толчися, тупталу!*». Слова *madeia perimadeia*, фінський класичний філолог Т. Пекканен, не випадково називає «загадковими» чи «енігмами», оскільки їхнє значення, як зазначають авторитетні словники латинської мови, є неточним.

В українському перекладі твору «Сатирикон» звертаємо увагу на низку авторських уживань. Зокрема на позначення величезного пса *canis ingens* (29) влучно вживається авгментатив «*собацюра*». Матеріал із якого виготовлений розкішний браслет на правій руці багатія Тримальхіона *eboreus circulus* (32) в українському перекладі зазвучав не як: «*браслет* зі слонової кістки», а «*зі слонівки*», *ventum textile* (55) повітряну, легку тканину на одруженій жінці ніжно, з неабиякою образністю перекладено «*серпанкова туніка*». Словосполучення *res delicatissima* у грі на бенкеті у заможного Тримальхіона в українському перекладі образно зазвучало як «*новозаведення*»: *Notavique rem omnium delicatissimam. Pro calculis enim albis ac nigris aureos argenteosque habebat denarios.* (33) – «До того ж я звернув увагу на витончене *новозаведення*: замість білих і чорних камінців тут були золоті і срібні денарії!», а не: Я звернув увагу на *найвишуканішу річ* з усіх. Замість білих та чорних камінців він мав золоті та срібні денарії. Лексему «*новозаведення*» не зафіксовано в словниках української мови, і вона є новотвором авторів перекладу.

Свідомо імплементуючи у своїх «Сатирах» елементи народної розмовної латини, тобто «вульгарної» латини, Петроній передав особливості мови тих прошарків населення, які в імператорську епоху Нерона відігравали важливу роль у господарському житті та в побуті римського рабовласницького суспільства. Так, у мові простолюду Петроній вживає вислови, які майстерно передають перекладачі: *muliebris patientiae scortum* (9) – «*шльондрик*», *homo stultissimus* (10) – «*дурень несусвітній*», *frater sanctissimus* (11) – «*добросердний брат*», *cinaedus, homo omnium insulsissimus* (23) – «*кінед, похабник з похабників*».

Українськомовний переклад «Сатирикона» Петронія є яскравим свідченням того, що Йосип Кобів, Юрій Цимбалюк, Андрій Содомора та Назар Ващишин чудово володіють як семантикою слів в латинськомовному тексті, так і семантикою слів у рідномовному тексті. Український переклад «Сатирикона» зроблений не від звуку до звуку, не від слова до слова, не від фрази до фрази, а від ланки ідейно-образної структури оригінального латинського тексту до відповідної ланки перекладу українською мовою. Хоча у цьому перекладі збережено деякі мовні риси, які колись нав'язувалися як нормативні, але тепер їх уважають як інтерференційну помилку: «слід» (замість «потрібно»), «скоріше», «було запрошено», «авантюристи», «Таціт» (хоча є «Вітинія»). Такі речі треба було «редакторським вінничком» повимітати.

Видання фактично має науковий характер: перекладачі й видавець хотіли дати якнайточнішу версію латинського твору. Існує кілька версій суб'єктивних доповнень до цього понищеного часом тексту, і видається, що було б доцільно додати певні вставки, щоб непосвячений читач міг легше орієнтуватися в тексті.

«Сатирикон» заслужено вважають авантюрним романом, але й тут трапляються чисто педагогічні ідеї: «Слід суворо засудити тих батьків, які хочуть, щоб їхні діти здобули освіту без суворої наполегливої праці. По-перше, задля того, щоб задовольнити своє честолюбство, вони ладні пожертвувати всім на світі: навіть майбутнім власних дітей» (4). Сказано це, найвірогідніше, в I сторіччі н.е., але актуальність залишається такою самою і тепер.

**Соломія АНТОНЮК-КИРИЧЕНКО,
Тарас ШМІГЕР.**

За крок до Вічності

Відома закарпатська письменниця Надія Панчук (1940 – 2022), авторка поетичних збірок «На обрії гори», «Ранкові поїзди», «Заповідний ліс», «Дика пряжа», «Різні наголоси», «Стоп-кадри», «Притулок простору» та інших, приходила й до словацьких поціновувачів красною мовою – вибраним «У щілині між століттями» та окремим випуском серії «Між Карпатами і Татрами» завдяки перекладацькій місії Юрая Андрічика.

«Ходжу краєм...» – перша книжка, яка йде до читача в час, коли її знала авторка – Надія Панчук – уже в інших світах («Годинник пересипавсь – до піщинки, / зійшовся шлях – від себе і до себе»). Йде без її безпосередньої участі, фізичної, так би мовити, присутності, але з її благословенням... Підтвердження цьому знаходимо й у нещодавньому чудному випадку: коли побратим письменниці скульптор Василь Роман став шукати текст згаданого рукопису в комп'ютері, то замість погодженої колись із самою Надією Михайлівною назви «Ходжу краєм...» гаджет вивів на екран «ХОДЖУ РАЄМ...» – символічне послання, чи радше заспокійлива телеграма рідним душам, що зістали на іншому березі Вічної ріки.

Нинішня збірка, крім власне поетичних зразків, містить коротку прозу авторки. Друзі письменниці знають, що Надія Михайлівна десятиліттями вела щоденник, занотовуючи в ньому найбільш яскраві миті прожитого й пережитого, була прецікавою оповідачкою, бо вміла бачити третім оком, відчувати й співпереживати. Децимо з того, чим ділилася з найближчими, опублікувала колись у лірично самоіронічній книжці роздумів-спогадів «Двоє у багряному саду» (2011). Після її виходу в світ читачі з нетерпінням чекали вже не тільки на психологічно-філософську, навдивовиж пророчу поезію Надії Панчук, але й на прозу мисткині. Очевидно, осоружна хвороба, пандемія, широкомасштабна війна розбурхали, сколихнули пам'ять, занурили авторку в спогади, змусили зазирнути в старі щоденникові записи («Для чогось же потрібні оці сплески, і, цікаво, кому більше – тим, хто згадує, чи тим, про кого згадують?»).

Ось і в цій книжечці «борги пам'яті» Надія Панчук (дитя війни) віддає як рідним, близьким серцю людям, так і далеким, зв'язок з якими втрачено ще в дитячі, шкільні роки (їх, як відомо, провела на Кременеччині, в осерді овіяної легендами й уславленої в літописах «полудневої Волині»), або ж узагалі – випадковим знайомим, з якими зводила доля за тих чи інших (як правило, непростих) життєвих обставин. І робить це авторка правдиво, чесно, тактовно, незрідка з ніжним щемом, з сумом за чимось дорогим, безповоротно втраченим, як-от у есеях з періоду дитинства – юності.

Так, читач довідується про незабутні нічні відвідини її родини односельцями – воїнами УПА, молоде життя яких обірвалося трагічно. Назавжди врзалися в дитячу пам'ять й історії про життєві лихоліття власних батьків, родичів, примусово переселених на Херсонщину в часи Хрущовської кампанії боротьби з хуторами, «стриєшної сестри» Фросини, яка, виявляється, була розвідницею в

УПА, й коли, вже за незалежної України, земляки в діаспорі раптом про неї згадали, то жінці з переламаною долею вже не потрібні були ні визнання, ні нагороди: «Не рвіть мені душу! Йдіть собі з Богом!».

Трепетно ніжно, але не без самоіронії описує авторка й перші інтимні порухи душі, зокрема в есеї «Йдіть собі, принце, не озирайтесь», яке зондами сягає лірично біографічних оповідок «Двоє в багряному саду» (однойменна збірка, 2011) та «Яблуко незнання» (збірка «Колодязь часу», 2018). Загалом, мала проза Н. Панчук, розпорошена на сторінках різних книжок, альманахів, журналів, заслуговує на окреме видання й докладне вивчення.

У поезії ж Надія Панчук уже звично спілкується з відданими читачами метафорами і символами, натяками і недомовками, розраховуючи, як завжди, на їх багатий історичний та естетичний досвід. Від подібного діалогу отримуємо духовно-інтелектуальну насолоду, що проявляється, крім іншого, і в мудрій пораді письменниці: попри «гурагани та пандемії»,

*полохати лиш
не спішіть
чудного
співочого птаха
в зелених садах душі...*

Тетяна ЛІХТЕЙ.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На фонд журналу «Дукля» пожертвували:

Михайло Чукан (Пезінок) – 60 євро

На обкладинці журналу твори

художників Закарпатської Гуцульщини

На першій сторінці обкладинки твір **Йосипа Бокшая «Гуцулка»**, 1956, полотно, олія, 63x84; на другій сторінці обкладинки твір **Юрія Гав'юка «Тарас Шевченко»**, 2000, 55x45x30, червоне дерево; на третій сторінці обкладинки твір **Миколи Ворохти «Прадідівщина»**, полотно на дикті, 60x80, 1990; на четвертій сторінці обкладинки твір **Павла Марінця «Гуцулка»**, картон, олія, 60x80, 2011.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

